

A NŐ A MODERN TÁRSADALOMBAN

ÍRTA

DR RUSZNYÁK GYULA

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

ELŐSZÓ.

ELVI ELLENSÉGE VAGYOK MINDEN olyan megnyilvánulásnak, mely az olvasók előzetes befoolyásolására törekszik, így az előszónak is. Hogy ezt most mégis áthágom, annak kizárolagos célja kritikusaim megnyugtatása. Gondolom, sokan lesznek olyanok, akik e könyvet kézbevéve azt fogják mondani: mi köze egy falukutatónak és falupolitikusnak a nőproblémához? Látszatra igazuk van, de akik közelebbről ismernek, tudjak azt, hogy minden, ami különösebben érdekel émélyebben foglalkoztat, magam szeretem áträgni magam. És bizonyára egyetértenek velem abban, hogy a nőkérdémegoldása lényeges összetevője lehet az általános társadalmi kibontakozásnak. Mivel pedig e kérdés különösen a magyar irodalomban oly csekély számban és érdeklődésben, közreadom, hogy a továbbkutatásnak némi lökést adjak, így született meg ez a könyv és így fog megszületni még egy pár, melyek tulajdonképpen munkaterületemtől egy kissé távolabb vezetnek. Ezek természetesen nem jelentik azt, mintha a faluproblémához hűtlenné lettem volna. Ezt vallom munkáságom alapjának és céljának. A többi csak kirándulás.

Alsóábrány, 1936 augusztusában.

A szerző.

ELSŐ RÉSZ.
TÖRTÉNETI FEMINIZMUS.

I. FEMINIZMUSA SZELLEMTÖRTÉNET TÜKRÉBEN.

VÁLSÁGOK IDEJÉN A TUDOMÁNY MINDIG nagy mohósággal kutat az okok után, melyek a krízist kiváltották. Hajlamos arra, hogy analizáljon, részeire bontson olyan kérdéskomplexumot, melyet megfigyelni akar. És ez helyénvaló is, mert így nem eshet abba a végzetes tévedésbe, hogy általánosítson és egy komponensnek tulajdonítson olyan dolgokat, melynek számosabb összefűje van. A szellemtörténet új módszerei azok, melyek segítségével az általános mögött fel lehet fedezni a szerénységebe takaródzó és így elmellőzött lényegest. A megfigyelni szándékozott problémát nem ragadja ki környezetéből, nem teszi jól szigetelt üvegbura alá, hanem kora szellem-erkölcsi ráhatásában vizsgálja éfföltételez olyan motívumokat is, melyek esetleg fölületes szemlélő előtt elhanyagolhatónak tűnnének. Néha van úgy, hogy egy eszme irányát és eredményeit nem követhetjük az egymásból folyó okozatiság, okság elvével, hanem ha végzetesen tévedni nem akarunk, figyelembe kell vennünk esetleg később bekapcsolódó, vagy látszólag közömbös dolgokat, társadalmi mozzanatokat, melyek talán fontosabbak, mint a kérdés eredeti premisszái. A szellemtörténeti módszer elég bizonyággal szolgál már is ahhoz, hogy az eszmék egymásra hatását elismerhessük. Egy politikai korrupció nem föltétlenül vezet a politikai élet gyors süllyedéséhez, hanem esetleg egy másirányú társadalom-erkölcsi züllés kocsiját löki meg. Viszont sok esetet ismer a történelem különösen az újabb időkben, mikor egyes világnézeti defektusok

ból anélkül, hogy ezek saját hatásterületükön fokozódanának, nagy gazdasági, vagy politikai összeomlás következett be.

A nőkérdés modern megvizsgálásában is ilyen szempontkból kell kiindulnunk, ha a társadalmi bajok emetalán alap jelentőségű kórokozóját a maga sokoldalúságában és egymást keresztező összevisszáságában, lényeges összefüggéseiben akarjuk látni és megoldani. Föl kell vázolnunk a kor keresztmetszetét, melyben a feminizmus megszületett és első harcait vívta. Ismernünk kell a módozatokat és eszközöket, melyeket eszméi szolgálatába iparkodott állítani. Végig kell kísérnünk több mint két évszázada tartó küzdelmein, hogy meggyőződhetünk, hogy céljaiban mennyi a jogos és társadalmilag igazolható kívánság és mennyi az idegen eszmehatások hordaléka, mely a kérdés megoldása szempontjából egyenesen káros és veszélyes.

A nőkérdés felbukkanásának a lehetősége már fejlődött társadalmat kíván meg. A primitív életnek nincsenek társadalmi problémái. Az emberi hivatások összönösen funkcionálnak és az életfenntartásért folyó munka az emberi életnek teljes kitöltöttséget ad. Később, mikor a nehézségek enyhülni kezdenek, lépnek elő a társadalmi igény jelentkezések és az emberi élet a fejlődés szakába jut. A civilizáció bizonyos változatásokat kíván meg az elmúlt korokhoz képest, mert az emberi élet ezen túl már szellemi érdeklődésű lesz. Ilyen irányú fejlődést mutatnak az egyes társadalmi osztályok, melyek egymást követve lépnek a civilizáció területére. Hasonló viszonyokat tapasztalunk a férfi- és nőtársadalom szempontjából is. A férfi élettevékenységét tekintve, hamarabb ismerkedik meg a kultúrával, míg a nőnek munkakörét tekintve, csak később lesz módjában ilyen érdeklődést nyilvánítani. Természetedolog, hogy a férfitársadalom nagyobb szellemi ismeret-

köréből adódó helyzetére féltékeny volt és a nőiérdeklődéseknek ellenállni iparkodott, mint ahogy a felsőbb társadalmi osztályok is útját igyekeztek állni az alsóbbak felemelkedésének. Hogy ennek biztosítása a kor követelmenyeiből és sajátos struktúrájából folyó olyan jelentkezeseket mutat, amik későbbi korok fejlődött szakabán már érthetetlenek és nyílt ellenszenvet válthatnak ki, az már más kérdés. Ilyen lehet esetleg a rabszolgaság, a jobbágyvilág, vagy valamely más természetű, kegyetlennek látszó megnyilvánulása a társadalmak rendezkedésének. De hogy ezek a maguk korában az egyetemes társadalmi fejlődés szempontjából szükségesek voltak, azt ma már senki más sem tagadhatja. Még inkább igazolhatókká válnak, ha a természettörvény mérlegére helyezzük őket és az -egész- szempontjából iparkodjuk felfogni. Másik lényeges sajátsága az ilyen természetű kérdéseknek az is, hogy ezek az akkor élő aktív és passzív szereplők szempontjából koránt sem részesültek olyan felfogásban, mint arról mi szoktunk írni és beszélni. Más volt az életmód, más volt a fell fogás, a társadalmi környezet, egyszóval minden, ami az embert állásfoglalásra késztheti életelrendezése szempontjából.

És ilyen megvilágításban kell tárgyalni az egykorú nőproblémákat is. Mert hihetetlen dolog, hogy az ú. n. -női rabszolgaságot-, elnyomást úgy néztek és érezték volna az akkori nők, mint azt későbbi hatásvadász írók nagy előszeretettel ecsetelik. Ezek a fantazmagóriák csak a távol ködén keresztül nőhettek olyan hátboronganatókká. Hogy ez mennyire így van, könnyen meggyőződhetünk róla, ha a falusi lakosság még primitivnek mondható, egyszerű életmódjában nézünk szét, ahol végeredményben még mindig megtaláljuk a régi — női rabszolgaság —maradványait. Mi, akik életmódjukat hosszú időn keresztül tanulmányoztuk, merjük

állítani, hogy boldogabb közösségi, családi életet élnek, mint emancipált, nagyvárosi hivatásúak. És ha akadna egy túlbugzgó feministák agitátor, aki meg akarná győzni őket -lealázó, elnyomott helyzetükön, annak kétségtelenül a szemébe nevetnének, ha meg nem ivernék.

Így felfogva a kérdést, meg lehetünk győződve, hogy az a társadalmi helyzet, amely a nőmozgalmakat kíváltotta, nem volt egy neme a rabszolgaságnak, hanem csak egy bizonyos természetű *intelligenciabeli hierarchia*, amelyben talán helyenként és esetenként kissé túlzott módon érvényesült a kort reveláló nyereség. És talán túlbegyökeresedett volt ahhoz, hogy a nemek között fokozatosan beálló nivellálódás! törekvés szükségeségét kellő hangsúllyal felismerhesse. Meg kell győződve lennünk arról, hogy ahol közösségi élet valamely formája fennáll, ott vezetéssel föltétlenül számolunk kell. És ezt a hivatást a világörténelem folyamán mindenig és mindenütt a szellemi elit, tehát egy intelligenciabeli túlsúllyal rendelkező tényező töltötte be. Ekkép társadalomsszervezeti tényként fogadhatjuk el, hogy ma is és holnap is az intelligensebb, műveltebb fél tartja kezében az irányítást és ez teremti meg a család életén belül a családapai és férji hatalmat is. A gyakorlat azonban amellett szól, hogy ez alól sűrűn előforduló kivétel is lehet. Az első idöktől kezdve voltak asszonyzsarnokok, de voltak asszonykirályok is: a papucshős és kardos menyecske sem mai keletűek. És a kellő intelligenciával rendelkező asszony mindig megtalálta a módját annak, hogy sorsát bármilyen körülmények között elfogadhatóvá tegye. Egy 1790-ben megjelent röpirat tartalmából kitűnőleg éppen maguk a nők bizonyítják ezen lehetőséget a legékesszólóbban: — Nagy hatalmuk van nékik, mint asszonyoknak, anyáknak, feleségeknek: sok mindenre rávehetik férjeiket, fiaikat:

rabokká, vagy szabadokká nevelhetik őket. A nemzeti nyelv sorsa is az asszonyok kezében van, úgy mint a nemzeti kultúráé.¹

Szemben azokkal, akik a feminizmus kirobbanását egyéb természetű okok kirobbanásának tekintik, akkor járunk helyes úton, ha a nőkérédés eredetét *kulturálisíkon* keressük. Ez magyarázható a fejlődésből, mely a társadalmi élet egészén áthúzódik. Mint látni fogjuk, a civilizáció fejlődése adta a nőknek a motívumot, hogy szellemi emelkedésük lehetőségét szorgalmazzák. Sőt az egykorú levéltári adatok feldolgozása is ezen felfogá-mellett szól. A francia szalonok mintájára a magyar társasélet is egy-egy kiválóság, vagy társadalmi tekin-tély köré sereglük és a hazai művelődést szolgálja. Már korán kiveszik részüket ebből a munkából áldozato-lelkű asszonyok, sőt az iparosság széplelkei is. Az egész Európát a műveltség szolgálatának és előbbrevitelének gondolata foglalkoztatja és ehhez kötik sorsuk kocsi-rúdját a nők is, arra számítván, hogy ezen keresztül juthatnak céljaikhoz legközelebb. Bobula Idáé az érdem, hogy az egykorú levelezések és kortörténeti adatok feldolgozásával és napvilágrahozatalával meg-könnyíti a kérdés tisztázását. Érdekes jellemzője ennek a kornak, hogy maguk a tollforgató asszonyok monda-nak véleményt a nemüket illető főkérdésekben. Ujfalvi Krisztina és Molnár Borbála levelezéseiből (Barátsági vetélkedés) tisztán áll előttünk a társadalmi előíletek falába ütközni készülő nőkérédés. Vezérszólama minden- esetre a kulturális emelkedés lehetőségi vágya, de helyet kapnak benne bizonyos közéleti kérdések, sőt maga a szerelem is. Tömörebben szinte lehetetlen volna össze-foglalni kívánságaikat, mint ezt a levelezésnek ide-vonatkozó részletei teszik: Az ország törvényeinek

¹ Bobula Ida: Nők az 1790-68 közéletben. Társadalom-tudomány. 1932. 3—4.

némely haszontalan cikkelyei és költséges disputálása mellett okoskodhatnának egy olyan leánynevelő mód-ról, mely által mind hívséges szeretőt, boldogító fele-séget s jó anyát nyerhetnének s ne lenne tele minden szeglet az ezeknek fogyatkozásokat terhesen nyögő keserves szenvédésekkel.¹

Az ilyen és ehhez hasonló kívánságok társasági é-irodalmi megbeszéléseinek volt az eredménye, hogy napvilágra került egy a társadalom szempontjából sem közömbös, fontos kíváncs: *a nők szellemi nivellálodására* való törekvés. A női nem a maga intuicióbeli fölényével és rendkívüli képességeivel megérezte, hogy a nő csak úgy tud hitvesi és családanyai hivatásának a lassan elváltozó világ kíváncsmai szerint megfelelni, ha az életnek rá és környezetére vonatkozó és eddig általa érthetetlen hieroglifnek hitt problémáit a saját kiművelt ítélete szerint tudja meglátni és megítélni. Ennek a kornak nője ösztönösen megérezte, hogy az ő és családja életének szébbétételehez feltétlenül szük-séges az a szellemi műveltség, melyet eddig ferde é-sokszor félremagyarázott előítéletek miatt megszerezni nem tudott. Érezte, hogy szelleme kiművelésével tob-bet tudna nyújtani mint hitves és többet mint anya. Érezte, hogy ókori elődei, az ókori Róma asszonyai azért buktak el a társadalom porondján, mert a művelt heterák nagyobb képességekkal rendelkeztek ahoz, hogy magukhoz tudják kötni a férfit. Érezték továbbá annak lehetetlenségét, hogy 14—15 éves fiúgyermekéik szellemileg már felettük állnak és olyan szellemi kin-csékkel rendelkeznek, melyeket ők, az anyák nélkülözni kényszerülnek, így a gyermeknevelés terén is szüksé-gesnek mutatkozott, hogy az anya tisztán láthassa azo-kát a problémákat, melyek a gyermeklelket helyes meg-

¹ Bobula I. i. m. 290. o.

ítélés hiján megzavarják, melyekre a legbizalmasabb éleghaktuálisabb választ mégis csak a gyermek legbizalmatossábjának, az édesanyának kell megadnia.

Ma már szinte érthetetlennek tűnik, hogy ezeket a nemes törekvéseket az akkori általános jogi és társadalmi felfogás elvetette és minden lehetőt elkövetett, hogy ezek az életfejlődés szempontjából olyannyira kívánatos és szükséges törekvések meg ne valósulhassanak. Ma már a szellemtörtenet szemüvegén keresztül nézve a dolgokat, azokat az elfajulásokat, melyek a női jogok hangoztatásával azóta napvilágra jutottak, csak ezeknek a társadalmi elfogultságoknak és elvakultságoknak a számlájára lehet írni. Itt van a reakció. Ez az ellenállás vitte olyan területekre a női társadalmat, mely egész természettörvényszerű struktúrájának ellentmond. Mert az eredeti elgondolás nem az volt, hogy a nő vetélytársa legyen a férfinek munkaterületén, hogy szellemileg fölébe nölje magát, vagy hogy matriarcháltársadalmi berendezést iparkodjék teremteni és a társadalomserkölcsi alapépítményeken átgázoljon, hanem csak az, hogy női, családnyai hivatásának tökéletesebben tudjon megfelelni. Tehát a korszerű fejlődésre appelláló, egészszéges evolúciót jelentő női kívánalmak, az ideális feminizmus itt bukott el és innen kell számítanunk a *női revoluciót*, a tévelygések történetét, mely mindig a legkisebb ellenállás irányában iparkodott magának utat találni. Megindult egy nemek közötti harc, hol a hivatások elkallódtak. Ember ember ellen, nincs nő és férfi. Ekkép fel kellett borulnia mindennek a társadalomban, ami erre a kettőre appellál és természettörvényszerűleg építve van.

Egésznek véve a feminizmus történetét, abban három korszakot különböztethetünk meg aszerint, hogy egyes szakaiban mi volt a döntő tényező, melynek befolyása, kölcsönhatása alatt állott.

A feminista követelések tulajdonképpeni elindulása arra a korra tehető, mikor a *természettudományos* világnézet volt az, mely minden előílet nélkül, pusztán az «ész világánál» ítélt a nagy kérdések fölött. A germán nyelvterületen már elhangzott egy harcos iskolát életrehívó kijelentés: «Voraussetzuglose Wissenschaft», a latin népek is szilárd bázis nélkül hányoáltak az új eszmék vad forgatagában. Európát nagyfeszültségű erők nyugtalánították. Ez a kor élő tagadása volt mindenek, ami multat, tradíciót, tekintélyt jelentett. Különös összejátszása volt az életfejlődésnek, hogy a természettudományos vizsgálódások területén éppen ebben az időben mutatkoztak olyan eredmények, melyeket a radikálifeminizmus körül kialakult vitába a tudomány súlyával lehetett bevonni. Ez a tény azután nemcsak világnézeti elkötelezettséket jelentett a feminizmus részére és nemcsak azt tette lehetetlenné, hogy a természetjog és a keresztenység tanításai is bevonhatók legyenek a vitába, hanem pro és kontra számolni kellett egy fiatal tudományággal, amely hihetetlen becsvággyal követelte magának a megfellebbezhetetlen bíró szerepét.

A vita a nő szellemi egyenrangúságának bizonyítási törekvéseivel veszi kezdetét és nagy ügybuzgalommal láttak hozzá, hogy a kérdést anatómiai síkon döntsék el. Szellemi követelésekről lévén szó, mindenekelőtt az emberi agyvelő került a műtőasztalra. A szellemi élet befogadó és reprodukáló talaja «kizárálag» az emberi agy és különösen a nagy agy, melynek termőképességét az idegek és a vér tartják fenn.¹ Méréseket végeztek és azt

¹ Ezt a kort csak a fogható, a matéria érdekelte és tagadásba vette az emberi lelket. — Az a hittani nézet — írja Horváth J. 1881-ben Aradon megjelent munkájában —, hogy az emberi lélek valami, a testi élet megszűnté után is önálló lény, mai nap mindenki látszik veszíteni alapját. Az ember lelki tehetiségei nem egyebek, mint az ember kiváló tulajdonsága, saját-szerűsége, éppenúgy, mint a gyémántnak a keménysége, a

találták, hogy a női agyvelőnek abszolúte véve kisebb a súlya a férfi agyvelővel szemben. Arányokat állítottak fel. Bischoff ezt a különbséget felnőtteknél 1366:1222 grammnak találta, mások más módszerrel hasonló megállapításokra jutottak. Ezekre az eredményekre támasza kodva, a feminizmus ellenzői hamar készen voltak az ítélettel, hogy a nő a megejtett agyvelő vizsgálatok alapján képtelen a férfi szellemi szerepkörét ellátni. Az agyvelő kísérletek eredménye arra készítette a feministák ellenes tudós világot, hogy vizsgálódásait az egész emberi testre kiterjessze. A férfi a nőtől nemcsak az agyvelő tekintetében különbözik, hanem egész egyedisége, szervezete által. A női testben az összesség és kötöttség törvénye uralkodik. A csontok vékonyabbak, a tagok ér az arc rövidebb, a hátgerinc hajlottabb, a bőr finomabb és az egész külalak gömbölyűbb. Az edényfalak vékonynabbak, a szív kicsi, az érütés kevésbbé teljes. Allították, hogy a testszerkezetek aránya az ember morális lényegéhez bizonyos és pedig nem alárendelt viszonyban áll.¹ Természetesen a gondolatok lökési irányukban követték egymást és már arról is kezdtek beszélni, hogy a férfi és nő lényegileg is más és a nő — bebizonított inferioritását — tekintve, talán nem is ember (Schopenhauer).

A szellemi küzdelmek sajátságához tartozott, hogy voltak ezen álláspontnak ellenzői is, akik azon fáradoztak, hogy megdöntsék az ellenkező álláspontot. Csodálatos dolognak tűnik az a komoly szenvédélyesség, mellyel a felek e kérdés körül harcban álltak. Egy regény izgalmaival határos az a szellem, mely az egykorú

delejnek a vasat vonzó ereje, a napnak fénye és melege. Ilyen alapon tárgyalták azt a kérdést, amely pedig a legérzékenyebb transcendentális perspektívát kívánja.

¹ Bővebben: Horváth J. Tanulmányok a nőemancipáció köréből. 1881.

könyvek, adatok olvasása közben előttünk föltárulkozik. A mi nemzedékünk már csak mosolyogva hallott nő-kérdésekről beszélni és utolsó figuráját Pankhurst Amáliának és más suffragetteknek a rendőrséggel vívott körömhadjárataiból ismerhette, de a szellemi tornák idején korántsem volt ilyen mulatságos a helyzet. Elvonult tudósok meredtek a kérdés fólé és életeket, kádereket áldoztak rájuk. Az emberi elme nyugtalanságával vették újból és újból vizsgálat alá az eredményeket. Ezek segítségével aztán a dolgok — bár a maguk módján — tisztázódtak. Később bebizonyítást nyert, hogy a női agyvelő kisebb volta csak relatív sajátság, amely a női fizikum és évszázados elnyomáséban érabszolgaságban leli magyarázatát. Lényegileg az agyvelő működése sem más természetű, mint az emberi izomé, amely egy pörölyt forgató kovácslegénynél föltétlenül nagyobb súlyú, mint egy festőnél. Az ellentábor kétségtelenül legreprezentatív tudós képviselője Böhmert,¹ zürichi egyetemi tanár, aki nagy népszerűseggel védte álláspontját: -Ha a nők is évezredeken keresztül úgy mint a férfiak, folytonosan tanulnának, feltevésem szerint, ez a szellemi foglalatosság az agyvelőállomány növekedését lehetőleg előmozdítaná, egy szép napon a tudományos világ azt venné *észre*, hogy az így megváltozott életmód által az agysúlyarány a nőknél kedvezőbb alakot ölt magára.- Hasonló módon válaszoltak az izomerő különbségeiről és a testrészek nemi sajátságairól eddig vallott felfogásra. Természetesen a tudomány akkori állása koránt sem volt akkora jelentőségű, hogy olyan bizonyítékokat hozhatott volna a vitába, mint a modern biológia mai meglepő eredményei. Nagyon jellemző sajátság azonban, hogy ezek a

¹ Das Studium der Frauen mit besonderer Rücksicht auf das St. der Medizin.

viták már primitíve véve felvetették a kérdés magvát, csak éppen nem tudták kellőképpen kibogozni és centrális fontosságát felfogni. Szóba került azután még a környezet és más, a vitára okot adó jelenség. Az így nyert gondolatok természetesen nem maradtak meg azon a területen, melyen megszülettek, hanem át és átfűrták az egész társadalom testét bizonyítékok és ellenfél után szimatolva. A harc a tudomány területén egyenlő erők küzdelmét mutatta: döntő sikert egyik fél sem tudott elérni. Mikor a feministák új és új bizonyítékokkal léptek a nyilvánosság elé, ugyanakkor már ellenzői ikészen álltak a tudományos cífolatokkal. Máskép álltak azonban a kérdés társadalmi vonatkozásai. Volt egy komoly felkészültségű csoport, a szellemi arisztokrácia színe-java, mely a női kérdés rendezését kívánatosnak tartotta és propagálása érdekében sokat fáradt. Ezzel szemben viszont volt az akkori társadalmak mársmár figurává váló patópálos ballasztja, az ú. n. konzervatív többség, jogilag és államhatalmilag körülbástyázva, amely még arra is kényelmes volt, hogy komoly vitába szálljon és felfogását megindokolja. *Non possumus!* Ez volt a rövid, lakonikus válasz. Ami ezenfelül még erről a részről érkezett az csak pipafüstbe takart gúnyomosoly lehetett, vagy azóta közhellyé lett vígoperák refrénje: *-la donna e mobile . . .* Közérthető nyelven fogalmazott ellenvetései is naivaknak tűnhettek és sokszór megmosolyogni való érveket is rejtegették, így például többek között Spanyolországban — amint azt Wirker megemlíti¹ — azért ellenezték a nők tanítását, mert úgy vélekedtek, hogy az írni tudó nők esetleg könnyebben érintkezhetnek majd szeretőikkal. Mások hittek abban, hogy a nők fölébe fognak nőni

¹ Wirker I.: A feminizmus. Munkája egyébként a mesterséges torzítások példaképe.

nak és sokuk előtt víziószerűleg jelent meg a matriarchalizmus, amelyben a női ostorcsapások súlya alatt összegörnyedve látták a férfit.

Mint minden szellemi mozgalom, úgy a feminizmus is kiindulásában teljesen exkluzív jellegű volt. Irodalmi szalonokban vetődött föl az eszme és sokáig ott is maradt. A tömeghez nemcsak szellemileg nem juthatott el, hanem arra lelkileg is hatástalan maradt. Sőt maga a női nem többsége is nyíltan elítélte az érdekelben megindult mozgalmat. Nem tudták elképzelni, hogy miért a női jogok e feltünő hangoztatása; hiszen az akkori polgárasszony idillikus boldogságban élt énem tartotta sorsát elviselhetetlennek. Ő még akkor nem láthatta a kérdés lényegét, ami ezt az ismeretlen hangot kiváltotta. Csak az élenjárók, a szellemi elit mélyebb intelligenciája fedezhette fel a láthatáron *toronyosuló* felhőket, melyek a nő szellemi stagnálását jellepezték. A szellemi pionírok munkája soha sem volt valami kényelmes és a feminizmus úttörői is meg kapták a vértanuk babérait. A társadalmi elismerés, ünnepeltetés, a névnek és méltóságnak kijáró tisztelet magasságából jutottak a gúny, gyanúsítás és tiszteletlenség bántó és megalázó viszonyai közé. El kellett viselniök a többség lesújtó ítéletét, melyet csak az erős kitartá és az idő műlása enyhített és tett megszokottá. Új eszmék a maguk ideális magasságukban nem a tömegek számára születnek: a tömeg csak nézni tud, de észrevenni, meglátni nem. Hozzá csak akkor juthatnak el a reformeszmék, ha már a társadalom sarában meghempergettek. A tömeg szimbóluma a szürkeség, a fakultság és a folt. Az eszmék is csak ilyen síkokon találnak hozzájuk utat. És talán a reformok tragédiája is az, hogy a tömeget nem tudják a maguk eszményi magasságába felemelni, hanem le kell hozzájuk szállni a porba, hozzá kell durvulniok. A tömeg csak itt tud belekapcsolódni

és ebben a korban érik közérzéssé, közvéleménnyé a gondolat. Ez a feminizmus tragédiája is: nem maradhatott meg a maga eszményi célkitűzéseinek tisztságában, hanem forradalmi erők ragadták magukhoz, hogy saját eszméik szekere elé fogják. És ezzel indul meg a feminizmus második korszaka.

A szocializmus eszmei megindulása tulajdonképpen Marxnak Feuerbachhoz írt egyik gondolatával veszi kezdetét: -A filozófusok a világot eddig különféleképpen magyarázták, most azon van a sor, hogy megváltoztassák-. Ez alapjában véve jogos kíváncsalom, mert ekkor már nyilvánvalókká lettek az újkori társadalom kiáltó bajai. Politikai korrupciók, világnézeti válságok, társadalmi tájékozatlanság voltak azok, melyek egy új világ megszületését siettették. A kapitalizmus közigazdasági elvei már napvilágra kerültek és sejtetni engedték azt a nagy társadalmi tönkrejutást, amely nyomában járni fog. A társadalom lassan kezdett elszegényedni, Európa nagyvárosait nyomorgyűrűk kezdték körülvenni és a pénzvilág árnyékában előtűnt egy új társadalmi profil: a proletár. Az idők műlásával csak szaporodtak a társadalmi problémák anélkül, hogy az előző koroké megoldást nyerhetett volna. Ezek a viszonyok termelték ki az elméleti szocializmust, amely ha egy kicsit távol eső világnézeti síkon is, de megoldást keresett. Hogy ez a radikális szocializmusba torkollott, az megint csak annak a kortörténeti szellemeknek a rovására kell írnunk, melyet már a feminizmussal kapcsolatban módunkban volt bemutatni.

Ebben a korban jut a feminizmus az előző kora elméletieskedő színezetéből a nagyobb gyakorlatiasság síkjára. Ennek a kornak sajátsága, hogy a nőkérdés már ekkorra pattanásig feszült és a szocializmus provokáló gyűlöletére volt szükség, hogy a nőiességet meghazudtoló és a nem örök szégyenfoltját jelentő kirobbanásban

és lefolyásban találjon magának utat. Ebben a korban szívta fel azt a mérget, melynek lávájával napjainkban készül előteni a társadalmat.

A szocializmusnak a proletárok életviszonyainak tanulmányozásakor szinte lehetetlen volt észre nem venni a gyári munkásnők siralmas helyzetét és azt a veszélyt, melyet az indusztrializmus a női munka szempontjából jelent. Eddig a feminizmus mint exkluzív éarisztokratikus probléma szerepelt és a szocialistákat nem érdekelte, de hogy így a proletár nőket a szövőszék mellett, a gépek fájdalmas kattogása közben éhesen, fáradtan és lerongyolódva látták, vissza csengett fülükbe egy múltban hallott szólam: *a nő rabszolga!* A mottó adva volt, csak a beállítást kellett egy kissé átdolgozni. A feminizmus túlzott követelései éppen olyan jelszavakat emlegették, miket a szocializmus a legelőnyösebben tudott a maga célkitűzéseinek egyetemlegességébe állítani. A különbség csak annyi volt, hogy ott szellemi egyenjogúságért folyt a harc, itt pedig gazdasági tekinthetően látták a nő rabszolgaságát. Ekkép a szocializmus feministika programmja adva volt: *gazdasági érdekekért politikai célok szolgálatában!*

Igy tehát a feminizmus a természettudományi síkról átkerült a szocializmus gyámkodása alá. Ezzel még inkább eltávolodott az ideális kívánságoktól, besározódott és ezzel mindenkor érhető lett a tömegek számára is. Milliók ragadták meg millió karral és a szövőszékek árnyékában megsápadt arcok új pírt, a fátyolos tekinthetők új fényt kaptak az eszme tüzében. Egymást érték a lazító röpiratok, melyek az emberi inferiorialitás alantás ösztöneire apellálva élcsapatokká képezték ki a szerencsétlen munkásnők ezreit. Ma már tagadhatatlan társadalomtörténeti tény, hogy a szocializmus legkimagaslóbb eredményeit a nők révén érte el. Volt idő, mikor a szocializmus és feminizmus egyet jelentett, közö-

programmal és célkitűzésekkel. A küzdelmükben már már megtorpan radikális feministák büszkén vallották magukat szocialistáknak és így szakszempontból sem volt nagyobb feladata a szocializmusnak, minthogy recipiálta és eszmerendszerébe elhelyezte az előző kor radikális feminizmusát. A konzervatív feministák az események megdöbbentő hatása alatt visszahúzódtak és elhallgattak. Ekkép a feminizmusnak éppen az a része szenvedte a legnagyobb vérveszteséget, amely egyedül lett volna hivatva az eszmét kifejleszteni és a megoldás stádiumába segíteni. A helyzet ekkor az volt, hogy a szocialista átszíneződést kapott feminizmus állt szemben a megilletődött polgári társadalommal. Eltüntek a fejlődést szolgáló megoldáskeresések, a fogalmak általánosodtak és így a feminizmus ügye sem juthatott előbbre.

Kissé megváltozott a helyzet, mikor a szocializmus jobbszáryna elvetvén a terrorizmus radikális felfogását, céljai érdekében pusztán politikai eszközökkel akart harcolni. Bevonult a parlamentekbe és ennek padjait használta fel eszméi továbbvitelére. A női jogok most már innen indultak a polgári társadalom állásai felé. Tény az, hogy a szociáldemokrácia, mely minden sikérét választói asszonyainak köszönhette, nem hagya cserben főtámogatóit. Újabb sikerekre számítva, egész Európában a női választójog érdekében harcolt, mondvan: -Akinek része van a teherben, annak része legyen a jogban is. Az emberi nem egyik fele nem részese az emberi egyenlőségnek, tehát azzá kell tennünk-. Bebel¹ a női társadalom sorsára is alkalmazza azokat a megállapításokat, miket a szocializmus a proletiátus szempontjából a fennálló társadalmi viszonyokból levonni

¹ A. Bebel: Die Frau und der Sozialismus. Lásd továbbá Saint Simon és Fourier alapvető munkáit, valamint Ch. Perkin-Oilman Women and Economics c. könyvét.

iparkodott. A társadalmi elnyomás nemcsak az egyén szempontjából káros, hanem a közösségek érdekeinek figyelembevételével is előrelépő. Az elnyomó jelenbeli kényelmére törekszik és figyelmen kívül hagyja a jövendőt. Az uralmon lévők érdekében történő elnyomá-elvezettegetett életerő, mert az elnyomók saját felszabadult erőket a történelem egybehangzó tanulsága szerint sohasem fordították a fejlődés érdekeit szolgáló alkotásokra, hanem önös érdekeiket szolgáló utilitarizmusra és hedonizmusra, saját magukra is káros élvezetekre. A női elnyomás jogossága a természettől sem bizonyítható, mert elképzelhetetlen dolog, hogy a téren szét egy közös feladat súlyosabb és kegyetlenebb részét a «gyöngébb nem»-re bízta volna. Ezek a gondolatok voltak azok, melyek körül a szocializmusnak a női társadalom számára faragott reklámtáblái felsorakoztak. A női nemnek a politikai életben elfoglalt akkori szerepe komoly fejtörést adott a kormányoknak és a különféle pártok szintén kezdték felismerni a kérdés fontosságát. Az engedékenység álláspontjára helyezkedtek és azt gondolták, hogy így a feszültség levezethető lesz. Tehát nem kizárálag a szocializmus követeléseire, hanem inkább a korszerű szociális fejlődés folyamányaképpen, a nők nemcsak mint választók, hanem mint választhatók is sok államban bekerültek a politikai élet forgatagába. Az egyes parlamentekben egymás után bukkannak fel a női fejek és az engedékenység politikáját megcáfolva csap fel a szemedélyes női hang. Természetesen erre az időre már a nőproblémák újabb és újabb fejezetekkel bővültek. A nők munkavállalása már túl jutott az ipar határain és a társadalmi élet egészén megjelenik a -dolgozó nő-. Ezzel egyidőben — hogy ezzel összefüggően e azt a későbbi fejezetek árulják el — magindul a család válsága. A női jogok alá besorozzák a «nemi emancipációt». A kérdéssel kapcsolatos események

aztán már modern tempóban követték egymást. Ezeknek szemtanúja már nem a történelem és megörökítése, nem a türelmes betű, hanem a mi legközelebbi és legfájdalmasabb jelenünk és önmagát felől kétségebesett korunk. A nadrágban járó nő, a flapperstípus kora. A nadrágot kétségtelenül szimbólumnak szánták, ki-fejezni akarván azt, hogy nem nő, hanem *-ember*:- az emberi jogok feltétlen és gátlás nélküli birtokosa.

Mikorra a radikális feminizmus idáig jutott, a polgári társadalom balszárnya életstílusával már messze megelőzte és gyakorlatilag megvalósította azokat az elveket, melyeket a női jogok végső kiegészítésének szántak. A szabadszerelem, a weekendsházasság, a család erkölcsi és gazdasági rendjének teljes felforgatása, a kollektív háztartás, az anyának a szülésért és a gyermek -esetleges- felneveléséért járó külön bér, a gyermekkeknek a családon kívül külön intézetekben való közös nevelése (koedukáció), ma már minden olyan fogaimák, melyek nagyrésze egyes országokban már megvalósult, vagy rövidesen megvalósításra vár.

Mily csodálatosak az eszmék útjai. Honnan indult ki a feminizmus és hová jutott? A társadalmi fertő mily mélységből kell föltekintenie az első idők magas eszményiségré? A nőmozgalmak első élcsapata ideálokért harcolt, a második már sokszor túlzásokba ragadtatta magát, a harmadikat pedig már nem érdeklik az elméletek: gyakorlatilag forradalmasítja az erkölcsi életet. A régi korok nője hivatásának megfelelőleg *alterocentrikus* volt és ennek intuiciós vonzásait követve ragadott fegyvert jogai érvényesítésére, a mai nő *egocentrifikus*, a fogalom összes derivátumaival megterhelte. Ebből az átlényegülsékből származnak mindenkor a konfliktusok, melyek a nő mai problémáját jellemzik.

Bár a női társadalom a feminizmus eredeti célkitűzéseit, az általános műveltség megszerezhetésének a

lehetőségét, társadalmi elismerését és teljes szociáli-értékegyenlőségét a szociális fejlődés folytán tökéletesen elérte, a történeti feminizmus mégsem tekinthető fel-számolhatónak. Nemcsak azért nem, mert harcai folyámán mindenki által előfordított az eredeti elgondolástól és így számára ennek teljesedése már közömbös, hanem azért sem, mert protektorátusát a női társadalommal ugyan összefüggő, de egyébként általános természetű társadalmi problémákra is ráerőszakolta, így a féminizmus ezek szempontjából ma is azzal a sajátsággal bír, mely történeti kialakulásában nyomon kísérte. Mindent a maga fókusztávolságára igyekszik beállítani és a képkeresővel hol ferdíti, hol torzítja az objektumot, amint az szubjektív beállításának megfelel. Ha a feminizmus mai társadalmi megmozdulásait és erőkifejtésein kutatjuk, úgy különösen három különálló részterületen fedezhetjük fel azokat. A politika, a gazdaság és a nemi erkölcs területei azok, ahol még mindig sok szó esik a nőkről és amelyek még hosszú időn keresztül lesznek talán kénytelenek a feminizmus egyoldalú ébántó belejátszását elszenvedni.

Bevezetésül a feminizmus történetét három *kor-*szakra osztottuk föl. Adósak volnánk még a harmadik korszak szellemtörteneti megvizsgálásával. Ki kell azonban jelentenünk, hogy ez nem is annyira múlt é-történelem, mint inkább a jelen kríziséből kikívánkozó jövő. Ennek fejtegetését azonban a második részre halasztjuk, amikor már láttuk a nőt a politika, gazdaság és nemi emancipáció Jupiter lámpái előtt.

II. POLITIKAI ÉRVÉNYESÜLÉS.

NAGYON TÉVEDNÉNK, HA AZT GONDOLNÁNK, hogy a nőkérdés csak az európai újkori ember problémája. Ez a kérdés a társadalmi fejlődés egy bizonyos szakában időre és helyre való tekintet nélkül mindenütt megjelenik. Foglalkoztatta Arisztotelészt és a római jogászokat, problémája kezd lenni Keletnek és kömoly fejtörést fog adni egy esetleg eljövendő színes kultúrának. A lényeg ugyanaz, legfeljebb a társadalmi perspektívák lehetnek mások, melyekre ezek reagálnak. A nőkérdés társadalmilag véve állapotjelenség és mindenütt megjelenik, ahol és amikor a nő természettörvényszerű hivatásának betöltése körül zavarok támadnak, vagy a nőnek erre irányuló és ezzel kapcsolatoigényjelentkezései nem találkoznak kora társadalmának megértő felfogásával. Az összeütközés lehet különböző természetű és dinamikájú az adott helyi viszonyok eredményeképpen. Az európai nőkérdés — amint azt kiindulásának alapokául kimutattuk — általános kulturális jelentőségű, melynek vezérgondolata a szellemi egyenjogúság volt.

A kulturális és közéleti igényjelentkezések a szellemi élet egy bizonyos fejlődött szakát feltételezik. Primitív koroknak és az abban élő népességeknek nincsenek szellemi kíváncsai. Az egyre differenciálódó társadalmi élet azonban a fejlődés magvát rejti magabán és amikor egy-egy társadalmi osztály, vagy esőport ide érkezik igényt tart arra, hogy a kultúra áldásai számára is hozzáférhetők legyenek. Mivel pedig a

már beérkezettek az újabb jövevényeket a kultúra kapujában fel akarják tartóztatni, társadalmi konfliktus keletkezik, melynek leghozzáférhetőbb eszköze a politikai harc. Az alsóbb társadalmi osztályok felemelkedésének is ez volt a történeti eszköze és a feminizmus is felismerte a *politikában rejő nagy expanziós lehetőségeket*. Mikor a női társadalom kulturális igényjelentkezései visszaszorítottak, ösztönösen nyúlt a politika segéd-eszközéhez. Az Egyesült Államok első elnökének felesége az új alkotmány előkészítő kongresszusra utazott férjének 1776-ban ezt írja: «Ha a jövendő alkotmány nem lesz kellő figyelemmel a nők iránt, az esetben forradalomra is el vagyunk szánva és nem fogjuk kötelességünket elismerni, hogy alávessük magunkat oly törvényeknek, melyek megvonják tölünk a szót és nem biztosítanak érdekeinknek képviseletet».¹ Sokkal nőiesebb hangot ütnek meg a magyar asszonyok, mikor az országgyűlésbe való bebocsátásukat kérík: -Amint az angliai dámák jelen lehetnek az angol parlamentben, úgy a magyar férfiak is, kik szeretik alkotmányukat az angolhoz hasonlítani, szabjanak ki a Haza boldogságának templomában egy helyet, de csak eléggé polcosán a magyar asszonyok számára. Mert hogyha a nők többet fognak érteni az ország dolgához, akkor bennük több gyönyörűséget fognak találni a férfiak. Ha egyebet nem, szívből kacaghatnak majd az asszonyoknak az ország dolgában tett helytelen ítéletein... Értsenek az asszonyok a magasabb kérdésekhez is: könnyebb az éles, kicsinosított elméjű asszony gyermekéből a nevelés által nagy embert faragni, mint a csupa botból Merkuriusz-.² Szívhez szóló érvek, jól eltalált hang, de azért még egy kissé várniok kell a beteljesülésig. A legnagyobb szénvedéllyel a francia nők vetették a kérdésre maguk és

¹ Wirker I.: i. m. 41—42. o.

² Bobula Ida: i. m. 283. és köv. old.

már-már úgy látszott, hogy a forradalom beteljesülést hoz, mert az amerikai kudarc után a francia nők nyíltan is a politika szolgálatába szegődtek. Azonban hiába tarkállottak a barrikádok színes asszonycsoportoktól, a -Code Napoleon- mégis kiábrándulást hozott.

Csak később, mikor a humanizmus jobban átjárta a társadalmakat és a szociális eszmék is érni kezdtettek, fordult kedvezőbbre a nők politikai helyzete. A meginduló demokratikus fejlődés is erősen támogatta a női követeléseket. A feminizmus barátai buzgón gyűttögették az érveket, melyekkel azt véltek bizonyítani, hogy a nők politikai érvényesülése nemcsak jog, hanem társadalmi szükségesség is. A társadalom életbe vágó érdeke, hogy a nők bejuthassanak a politikai élet küzdőterére és ott az uralkod óerkölcsök megjavítására nemesítőleg hassanak. A nők politikai befolyásától a közéleti durvaság megszűnését és a nőiesség eluralkodását! várták és a politikai erkölcs nívójának emelkedését remélték. Mások a világbéke és a pacifizmus megteremtésére számítottak a női nem politikai térfoglalása következetében. Viszont maguk a nők nemzeti érdekeket hangoztattak. Különösen a magyar nők gondolták magukat a politikai bekapcsolódás révén a nemzeti gondolathoz erősíteni, mely szükségképpen együttjárt volna a nemzeti viselet felvételével, a «neumodi» elvetésével és a magyar nyelv tökéletes elsajátításával. Hangoztatták, hogy a -törvénytevés házába- való bebocsátásuk komoly tartalmat és kítöltöttséget fog adni szellemi életüknek és a hiábaivalóságokkal és léhaságokkal néni okoznak gondot a férfi nemnek. Mindenesetre ezek olyan hatásos érvek voltak, hogy komoly gondolkodási a késztették az akkori társadalmat. Az az epikai beállítottság, melyel a feminizmus politikai igényeket támasztott, új várakozással töltötte el a nőt és társadalmat egyaránt. Az emancipált nő kollektív érzése tekintet

nélkül arra, hogy céljai ideálisak, vagy anarchikusak voltak-e, az emberiség új pályafutására irányult. A társadalomnak a férfi szempontjából való elrendezése a rossz, melyet gyökeresen meg kell változtatni. A nő helyzete nincs csak mint társadalmi egyedde változzon meg, hanem a megváltozott társadalmi környezetben azoknak az elgondolásoknak is kell érvényesülniök, melyeket a feminizmus hozott magával. És ha tárgyilagosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk azt, hogy a feminizmus társadalmi hatáskifejtésének meg voltak és meg vannak a maga letagadhatatlan hasznos gyűmölcsei: a női munkaviszonyok megjavítása, a leánykereskedelem elleni küzdelem társadalmi és nemzetközi megszervezése, a patronage stb. Tehát azokon a területeken, melyek női hivatásfejtést kívánnak meg a probléma megszületésénél, föltárásánál és megfejtésénél egyaránt. A társadalmi munkaterületek a modern társadalmakban föltétlenül megkívánják a női közreműködést és ezek egy szociális lehetetlenségi felé haladó korban nagy jelentőségek lesznek. De nem így az általános politikai szereplés, amely rövid pár évtized alatt szinte teljes kiábrándulást hozott a civilizált társadalmaknak.

Minden esetre végzetes jelenség volt a politikai feminizmus történetében az, hogy a konzervatív feminizmus propagandája által szímpatikusnak tűnő érvényesülés nagy mértékben balfelé tolódott el és egészen más törekvések szolgálatába szegődött, mint amikkel a társadalmak engedékenységét a jobbszárny megszerzte. Nem sokkal az első bemutatkozások után hamarosan meghazudtolták az összes társadalmi reményeket és teljes kiábrándulást hoztak. Lehet, hogy ennek nagyrészét a szocializmus számlájára kell írnunk, amely a szenvedélyesség végső határáig fokozta a nyilvános politikai életben megszólaló női hangot, mert tény az

hogy a nyilvánosan szereplő nők nagyrésze az összé-államokban szocialista zászlók alatt vonult be a parlamentekbe és a legújabb időkig innen hallatta a tévedések mind mélyebb dzsungelébe hatoló kívánságait. A politikai feminizmus hangja, szelleme, ha kissé *tömpítve* is, a mai napig baloldali színezetű maradt. És ma már teljes tárgyilagossággal állapíthatjuk meg, hogy a nők politikai térfoglalása egyáltalán nem kedvezett azoknak a reményeknek, melyek ettől a politikai erkölcsök megjavítását várták. A destrukció talán éppen azokban az államokban süllyedt legmélyebbre, ahol a feminizmus legnagyobb közéleti sikereit aratta. (Amerika). Késő gúny csap ki Méneken könyvének¹ soraiból, amikor az ezirányú amerikai viszonyokat veszi megfigyelés alá. Ebből megtudjuk, hogy például Amerikában a politikai feminizmus mellett a legnyomósabb érv volt a prohibíció gondolata. Azt remélték, hogy a nők politikai befolyásának segítségével végkép meg lehet oldani a prohibíció kérdését. És mi történt? Kaliforniában, ahol 1911-ben kaptak választójogot a nők, 1914-ben visszavetették a prohíbiciós törvényjavaslatot. Hasonló sorsa volt a gondolatnak Amerika egyéb államaiban is. Eleven, szatirikus aláfestéssel utal aztán Méneken a tényre, hogy a prohíbiciós törvényt a háború alatt a nők szavatai nélkül hozták meg maguk a férfiak.

A pacifizmus gondolata sem részesült a női nem részéről abban a megértésben, amire pedig első sorban számítottak. Egy világháborúnak kellett jönni, hogy vele szemben a világ összes asszonyai állásfoglalásukat kimutathassák. A nők nem tudták föltartóztatni a világháborút és ma már tisztán állhat előttünk, hogy nem fogják föltartóztatni a következőt sem, nemcsak azért, mert a nacionalizmus még sokkal fiatalabb ahhoz, hogy

¹ H. L. Méneken: A nők védelmében I

az esetleges női erőket könnyen át tudja gázolni, hanem azért sem, mert a nacionalista agitációban éppen a női nem bizonyult és bizonyul ma is a leghasználhatóbb-nak. Ez a letagadhatatlan tény döntő tanúbizonyságát adja annak, hogy a pacifizmus gondolata a női nemtől teljesen idegen. Neki hősök kellenek, akik imponálnak és a nacionalizmustól fölszított női érzésvilág most is csak azt tudja mondani, amit ókori elődje mondott: «vagy ezzel, vagy ezen»!

Ha ezen fenti, szimptomáknak tűnő megállapítások mellé felsorakoztatjuk csak a szellemtörénet eszközei-vei mérlegelhető azon társadalmi jelenségeket, melyek a politikai feminizmus története alatt napvilágra kerültek, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az eszme nem töltötte be a *höz* fűzött reményeket. Az eredeti elgondolás megtörtérett és a politikai aspirációk ma már sajnálatos mellékvágányokon futnak. Első harcosai idealis célok szolgálatának akarták szentelni, de utódaik már ürügynek tekintik, hogy az otthontól és öseredeti hivatalsterületeiktől szabaduljanak. A közszereplésre vágyó és törő nők nem mindig leküzdhetetlen altruizmusból jelennek meg a fórumon. Jozephine Widmar veti fel a kérdést, hogy nem-e kevesebbértekük azon nők, akik nyilvános szereplésre vállalkoznak, hogy megfuthassanak az anyaság elől. Ez a jelenség azonban nemcsak idegrendszerbeli elfajulás, hanem sokkal inkább egy rossz értékítéletű kor beteges kinövése, mely improuktívnek és alacsonyabb rendűnek bályegzi az anyaságot. Ma már szinte divat lesz a közszereplő nő. És ezekről szólva Ménéken megállapítja, hogy -leg-pazarabbul az Egyesült Államokban burjánzanak, ahol a felületesség már nemzeti betegséggé fejlődik. Ennek népszerűségét az amerikai nép aránylag több szabad-idejének lehet tulajdonítani, mely kevesebbet dolgozik, mint bármely más népe a világnak. És mindenek felett

a nők aránylagosan több szabadidejének. A nők ezrei mentesítettek mindenmű kényszer alól, hogy térmelő munkát végezzenek, anélkül, hogy bármiféle társadalmi működéssel kártalanítanának érte. Az eredmény az, hogy a nők klubokba özönlének és elpazarolják idejüket. minden gyakorlati munkát, különösen a házimunkát úgy tekintenek, mint méltóságukon alulítsa így elviselhetetlent. Ebből a felfogásból aztán számosajnálatos jelenség fakad. Egyfelől nagyszámú egészséges nőnk van, aki nyilvános szereplésre kötette le magát, melyek kilenc esetben tíz közül értelmetlenek, tévesek és ártalmasak, másfelől a háziteendők műveszetében oly hanyatlást látunk, hogy az elmúlt háború első zúrvavarában a nemzeti kormánynak külföldi szakértőket kellett importálnia, hogy az ország háziasszonyait a takarékosság legkezdetlegesebb elemeire megtanítsák.¹ De nemcsak a gazdasági vonatkozások lehetnek szembeszökők, hanem a nő természetes hivatalával járó egyéb teljesítmények visszaesése is. A tévutakra sikló emancipáció következménye az is, hogy a nők húzódoznak az anyaság hivatásának megfelelni. Az észak-amerikai Wellesley College végzett nőhallgatói közül 1896 és 1915 között négyezren kötöttek házasságot s ebből háromezer gyermek született, holott nyolcezerre lett volna legalább szükség, hogy a kidőlő szülök két pótolja, nemszámítva azok tekintélyes számát, akik házasságot nem is kötöttek. Úgy gondoljuk, hogy ezen túlmenőleg abban sem tévedünk, ha a házasság általános válságát is kapcsolatba hozzuk a női «felvilágosultsággal».

Az emancipáció megváltozott célkörében élő nő már nem eszményeket keres és nem is akar eszményeket szolgálni. Nem érzi, illetve mesterségesen elhalkította

¹ Ménéken i. m. 216 — 17. o.

magában hivatása és természetes struktúrája nagy-szerű vonzásait. Föllázad, ha otthonról kezdenek előtte beszélni, mert ebben -az emberi jogok szabad és független kiélésével- ellenkező megkötöttséget lát. -Telítve van új eszmékkel jogait illetőleg és erősen vonakodik magát férje felsőbbségének alávetni, vagy vállalkozni, hogy becsületesen otthona rendbentartására szentelje magát, vagy lehetőleg tökéletes gyermeket neveljen.¹ Kora divatja szerint csak a hangulatok érdeklik, amivel mindenki foglalkozik, amit kézbevesz, átlapoz és hamar elfelejt. Nem tud magával mit kezdeni: kötetlen csónak a társadalmak hullámverésében, nincs bázis, nincs a kötelességteljesítésből származó lelki megnyugvás sehol. Csupa Bashkirtseff Máriaktól tarkálik az élet, akik a -szabadon lebegő szellem áldozatai-. Még ha minden megadnának is nekem: nem tudnék úgy örülni, mint azelőtt. Semmi sem adja vissza az elveszett bizalmat é-mint minden visszavonhatatlan tény: ez is kétségbe ejt. Csalódott és szomorú vagyok, senki és semmi sem érdekel. Arcom gondterhes és ezáltal veszít csinosságából, mert a gyerekes bizalomteli kifejezés — amely jellémezte eddig — elmosódott, eltűnt. Nincsen mondania valóm,, barátaim csodálkozva néznek reám, azután magamra hagynak. Akkor túlzott elevenségre törek-szern, mindenáron szórakoztatni akarok, különködő, merész és ostoba leszek!-²

És most kérdezzük: nem-e az emancipált nő lelki rajza ez? . . .

¹ Méneken i. m. 145—46. o.

² Bashkirtseff Mária Naplója. Genius-kiadás. 195. o.

III. GAZDASÁGI ÖNÁLLÓSÁG.

A FEMINIZMUSNAK A GAZDASÁGI ÖNÁLLÓSÁGRA vonatkozó követelései a nők sajátos vagyonjogi helyzetéből születtek meg. Az európai magánjogi intézmények túl lassú üteműek voltak és a korszerű fejlődésekkel valahogy lemaradtak. Ez volt a női felfogás, viszont a gazdasági önállóság ellenzői felfogásukat az antifeminizmus általános tételeivel iparkodtak alátámasztani és arra hivatkoztak, hogy a fejlődés még nem jutott idáig és a kívánságok honorálása magára a női nemre inkedvezőtlenül alakulna. Nem méltányolta a női nemnek azon érzékenységét, amely terhesnek és megalázónak érezte azt a légkört, amely a női jogoknak a magánjog intézményeiben legfeljebb csak alarendelt szerepet juttattott. A legtöbb európai állam törvényhozása ugyanis egysséges elvet követett, mely szerint a nők gyámságot nem viselhettek, nem kötelezhették magukat, vagyonuk a házassággal a férj kezelésébe ment át és külön kikötéhiányában minden vagyonukat hozománynak tekintete ték.¹ Vagyonjogi problémákról lévén szó, a gazdasági önállóságra való törekvés természetesen elsősorban csak azokat érdekelhette, akik vagyonnal rendelkeztek. A vagyon pedig már az akkori viszonyok szerint is elég súlyval esett latba, hogy erős befolyást jelentsen a társadalom és az államhatalom viszonyai tekintetében.

¹ Magyarország, Ausztria, Olaszország már régebben enyhébb vagyonjogi és családjogi elbírálásban részesítí női társadalmat, ami okul szolgált ahhoz, hogy ezekben az országokban a feminizmus nem tévedt nagyobb túlzásokba.

A kortörténeti adatok tanulsága szerint talán ez a kérdeskör volt az, mely Körül lefolyt vita a legelfogadhatóbb hangnemben és eszközökkel zajlott le.

A gazdasági önállóságra törekvés tehát kiindulásában arisztokratikus társadalmi mozgalmasság, amely a társadalmi és jogi fejlődés útján már szinte a megoldástádiumába kezdett jutni, amikor az egyre civilizálódó világ porondján megjelent egy szociális fantom: a jövedelem, vagy még demokratikusabban — a *kereset* problémája. Az új gazdasági berendezés észrevétlenül kezdte föloldani az útjába kerülő régi életformákat. Számára fölöslegessé lett a hivatás alapján szervezett társadalom és a tradicionális foglalkozásokból élő milliók sorsa. Az új gazdasági irány gépet, vagy gépesített munkaerőt igényelt és ekkép nem is fizette meg a személyiségből fakadó értékproduktumokat. A műhelyek önálló, egyéni koncepciójú mesteréből egyszerű, személyiségek nélküli munkás lett a gépek árnyékában azon a színvonalon, melyen eddig az ő legértéktelenebb munkásai álltak. Természetesen a jövedelmi viszonyok sem maradhattak a régi színvonalon. Ekkép a kereső társadalom egészén egy nagy nívósüllyedési és elszegényedési folyamat kezdődött meg. A családok megéhetése a családfő alulértékelt munkája következtében bizonytalanná lett és a család összes serdült tagjait a munkaasztalok elé állította. Teljesen atomizálta a közösségeket, mert arra kényszerítette őket, hogy az ezen belüli emberi javakat hátrahagyva, mindenik csak saját megélhetésének biztosítására törekedjék önálló kereset által, így az a sajátságos helyzet állt elő, hogy az eddig a családfő által megkeresett és az egész család zavartalan megélhetését biztosító gazdasági javakat a jövőben a csalátagok csak összevéve és szám szerint legalább hárman-négyen tudták csak megkeresni. A munkapiacokat újabb és újabb tömegek özönlöttek el és a béré-

két egymás éhenhalasztása árán is mindig lejebb élejeb szorították.

Ilyen miliőben kényszerül bele a nő a szűkebb értelemben vett gazdasági életbe. Ilyen miliőben kapott a feminizmus az alsóbb néposztályokból erős tartalékseregeket, hogy a problémát új szerepkörbe jutva szociális síkon segítsen megoldani. A gazdasági önállóságra való törekvés, mint feminista irány, ebben az időben csúszott át vagyonjogi területről a női munka és kereseti viszonyok megjavításának szorgalmazására. Vagyonjogi problémákból született meg és ma már átalakult társadalmi viszonyok eredményeképpen *jövedelmi megoldásokat* sürget. És nagyon jellemző ezen kérdésben maguknak a nőknek is megváltozott szemléletpontjuk. Kezdetben társadalmi, illetve családi helyzetüktől féltek vagyonukat, ma már jövedelmüket akarják kiharcolni. Elődeik a férjek és a család ellen kerestek vagyoni jogvédelmet, unokáik pedig már egy nagymértékben leromlott életsíkon kiharcolt jövedelmüket akarják a családra, a férjre költeni. Milyen sajátságosak a társadalmi problémák útjai?

A nő természettörvényszerű hivatása kettős célkitűzésű: fajfenntartás és önfenntartás. Úgy gondoljuk, hogy nem akad komolyan gondolkodó ember, aki a nő fajfenntartási főhivatását kétségbe merné vonni. Nemcsak külső, fizikai struktúrája erre a főbizonyíték, hanem az a lelti fölépítettség, amely egy generáció minőségét ébelső értékét meghatározza. A biológia modern vizsgálódásai már eldöntötték a kérdést és benne az anya szerepét.¹ A nő másik életfunkciója mellérendelt térmésetű: *természettől fogva mellé van rendelve a férfi-*

¹ Lásd bővebben H. Muckermann «Kind und Volk» I—II. c. munkáját, mely nagyszerű összefüggésekben tárgyalja a kérdést és a mai reális biológiai kérdésekben is tökéletesen é-megbízhatólag eligazít.

nak, hogy a család eltartásában tőle telhetőleg közreműködjék, amennyiben ez az anyaság tényével összegyeztethető. A család életében ugyanis a férfi hivatása a kollektív önfenntartás, azaz a családról való gondoskodás. Természetes életsíkon ezen funkcióegymásra-utaltság szinte észrevétlenül működik és nem okoz problémákat. Mennél tovább jut azonban egy társadalmi közösséggel a természetes élettől, annál jobban nehezedik rá a kérdés nyomasztó súlya. Problémája volt az összes ismert történeti kultúráknak és az a miénknek is, annál inkább, mert ez a legösszetettebb az eddig virágzott összes civilizációk között. Falun, ahol a nép még természetes közösségekben él vagy egyáltalán nincs, vagy nagyon kevés azon kérdések száma, melyek neki fejtörést okozhatnak. Itt természszerűleg nincsenek nőproblémák sem: asszonyai természetes módon vállalják főhivatásukat és mellérendelt természetű életfunkcióik betöltésében sem merül fel különösebb nehézség.

A baj ott kezdődik, amikor az ember mestersége-berendezésekkel kezdi magát körülvenni és a civilizáció «áldásai» következtében fölöslegessé kezdenek látszani a természetes hivatásterületek. A nőproblémák bizonyítják legjobban, hogy az emberi élet nem mechanikus, hanem organikus természetű, melyben az életfunkciók szerves összefüggésben és egymásra hatásban vannak. A gazdasági megnyilvánulások sem Tart pur Tart természetűek, mint ahogy azt egy materializmusba tévedt kor tévesen hirdette, hanem szerves kapcsolatban vannak és maradnak az ember egyéb irányú rendeltetésével, amely mint összesség oldódik fel az egységerkölcsei rendben. Finom érzékenységi szálak ezek, melyek kifeszítve tartják az emberi élet fönséges épület-kolosszusát. Bármelyik lazuljon meg egy kissé, az összeomlás kikerülhetetlen. És így történt a család esetében

is! Mert hiába vált fölöslegessé a háziasszony, mint gazdasági tényező, mégis ez a felmentés zúdította a társadalomra a szinte kibogozhatatlan és félelmetekérdés összefüggéseket. A társadalom ugyanis azt gondolta, hogy az asszony gazdasági segélytárs és elsősorban ilyen területen kell a férfi segítségére lenni. Sajnálatos módon egyenértékűnek minősítette a női kettő-hivatásterületet és ezek összeütközése esetében a gazdasági természetűt részesítette előnyben. Ez pedig szükségképpen az anyai hivatásból eredő egyetemes kívánalmák figyelmen kívül hagyását jelentette, így nem lehet kétség többé afelől, hogy a társadalom-erkölcsi válság elmélyülése nagyrészt annak tulajdonítható, hogy a modern nő sajátos mezben és hanggal jelent meg a nyilvános élet porondján, illetőleg, hogy a társadalom már nem rendelkezett családanyákkal abban az időben, mikor ezekre a legnagyobb szüksége lett volna. A háziasszony mint gazdasági tényező minden kétség nélkül otthagyhatta a házat, mert ebbéli teendőit a gépi tömegtermelés hiány nélkül pótolni tudta. De nem úgy a családanyát, aki a háziasszonnyal együtt távozott a család köréből.

Az új gazdasági elvek fokozatos érvényrejutása következtében megszűnt a házi termelés, amely a család legszükségesebb javait állította elő és egy sajátság — mondjuk — családi munkanélküliség keletkezett. A házi termelést helyettesítő gazdasági javak bejutása a családba már költségesebb volt, nemcsak azért, mert többe került, hanem azért is, mert a háztartást, mint produktív gazdasági tényezőt megszüntette, így a családtagok, ha házon kívül nem kerestek, kettős tehetetlét jelentettek. Egyrészt a háziipar megszűnésével már nem termeltek, másrészt maguk is improuktív fogyasztókká váltak a családfőnek a házon kívül keresett jövedelmének a terhére. Ez pedig a kapitalista elvek

fokozatos eluralkodása következtében mindenki kezdet összezsugorodni. Eddig a házi termelés volt a család gazdasági alapja, ezután a *házon kívül* keresett jövedelem lesz. Ez az átalakulás hajtotta ki a családból a családtagokat, hogy ők maguk is rendelkezhessenek ilyen jövedelmekkel. Ezzel megkezdtődött a nők nyílváros munkavállalása, természetesen a ráutaltság és szengegenség foka szerint. A nő ösztönösen kutatni kezdett módozatok után, hogy a kapitalizmus által kezéből ki-ccsavart házieszközök helyett egyébirányú teljesítményekkel siessen társa, a férfi segítségére.

Általában véve a nők a férfi munkaterületeken való megjelenése a jövedelmi viszonyok és az életszint diszparitásával hozható kapcsolatba. Ez az egyedül elfogadható megjelenési indítóoka. Azonban társadalmi jelenség lévén, meglehetősen komplex természetű és szövődményeivel túlságosan behálózta a társadalmi életet ahhoz, hogy az egyszerű, tehát gazdasági térrre korlátozott megoldásokkal, komolyabb eredményeket lehetne elérni. Amíg az általános ok megszüntetésével maga a probléma levehető lesz a napirendről, addig azokkal a kuszáltságokkal és társadalom-erkölcsi defektusokkal, melyek a kérdés leple és álcázott protektorátusa alatt előtöltötték a társadalmakat, még hosszú ideig foglalkozni kényszerül az emberiség. Hogy tisztán lássunk olyan pszichológiai vizsgálódásokra van szükség, amely szétágazó segédtudományokkal iparkodik lehetőleg élesen elkülöníteni az összefüggésbe hozható problémákat. Mert tagadhatatlanul más lesz a munkásosztálynak a kérdéshez való viszonya és más az intellektuel osztályé. Mást fog kívánni az evolúció és mást a revolúció. Más-kép vélekedhetnek a tudósok, akik elméletben látják a kérdés útjait és más-kép maguk az érdekeltek, akiknek tulajdonképpen a bőrére megy az egész. Engedni kell, hogy hozzá szólhasson mindenki, de csak a család és

hivatás szempontjából latba eső javaslatokat szabad elfogadni.

Első kiindulás minden esetben a kategóriák felállítása, típusok karakterológiai megfigyelése kell, hogy legyen, amint azok a társadalomban a főproblémával kapcsolatban megjelentek. Itt ágaznak szét a nőproblémák először, az szerint, hogy az egyes nőcsoportok fölszabadult idejüket miként használják fel.

A módosabb, felsőbb társadalmi osztályok, de különösen a pénzvilág -self made man- típusú asszonyai még nem kényszerültek önálló foglalkozást vállalni é-fölszabadult idejük üres semmittevés: luxusjelenségek, dísztárgyak szerepét töltik be. Mintha a mesterkélt francia XVIII. század főrangú életének itt maradt késői reliquiái lennének.¹ Mintha átaludtak volna az azóta lefolyt vérben és könnyben gazdag évszázadokat. Módosult társadalmi, illetve társasági környezetben itt élnek közöttünk, akiknek számára szinte kizárolagos *idő*-kitöltés -versailles estélyeit- figyelni, a szalon élet pletykait magyarázhatni. Fgész lényük a divatban, a szórakozásokban nyer kielégülést. Vagy említsük ennek a nőtípusnak egykorú magyar változatát, akit Baróti Szabó Dávid ír le mély és eleven szatyrával.

«Tíz óráig hever; s mikoron felocsózik, imigyen
Kezdi: Tejes kávét! Kész vagyse Panna vele?

Azt megiván kikél a pehelyből: kendőzik; előtte
A sok bóbita, gyöngy, pántlika, cs pke, kenet

Tüköriben csaknem délig mustárja személyét,
Míg lepkéié s csigás türhaja rendbe nem áll.

A teplomba vasárnapokon elballag ugyancsak;
És ha mi posta misén ott lehet, untig elég.

Utcát látni kijő: gyűlnék nőszői: középre
Fogják s mint bénmát fel meg alá vezetik.

¹ Goncourt: A nő a XVIII. században. I—II,

Friss, táncos, bőven költő, jó francia, német,
Szép s szépet szerető, hetyke, beszédes, eszes.

Várja szerencsét. Próbáld megkérni: tied lesz,
Első kérőnek szánta fogadta kezét.»¹

Ezek az arisztokrácia problémái voltak két évszázzaddal ezelőtt, de sajnos, a demokratikus fejlődés a polgárasszonyok soraiban is kezdi belopni őket. Persze ezek még csak nem is feministák és a nőkérdés csak addig érdekli őket, amíg akad valaki, aki eltartásukról gondoskodik. Nem akarják a jogot nyilvánosan, mert sokkal izgatóbb az, ami titokban marad. Ennek a típusnak vizsgálatára még a későbbi fejezetbenek kiegészítő-lég visszatérünk.

Vannak, akik továbbra is a *családban maradnak* é-itt iparkodnak magukat hasznosítani gondosabb gyermekneveléssel, a család, gazdasági, illetve háztartási ügyeinek adminisztrálásával és annak észszerűsítésével, fokozott önképzéssel, a keresők szabad idejének fő-közöttabbmérvű kellemessé tételeivel stb. Általában tévedés volna azt gondolnunk, hogy a nő a család számára oly mértékben vált volna improuktívvá, mint azt nemely szociológus állítja. Ha pusztán materiális alápókra helyezkedünk is, még akkor is el kell ismernünk, hogy a családi háztartás leggazdaságosabb ellátója a családanya. Ma már komoly statisztikák szólnak amellett, hogy csupán gazdaságilag véve is előnyösebb, ha a családanya otthon marad, mert az alulértékelt női munkával keresett összeg alig éri el azt a kiadást, amely az ellátatlanul maradt házimunka elvégzésére igénybe vett munkaerő honorálására szolgál. Valahogy még ez a típus áll legközelebb ahhoz az ideálhoz, amely az elmúlt idők alatt az elismerést biztosító »gondos háziasszony» elnevezést megszerezte. Ez az asszony-

¹ Bobula Ida: Dáma és gazdasszony a XVIII-ik században.

típus áll legközelebb ahhoz a nőideálhoz, mely korokra és felfogásokra való tekintet nélkül tiszteletet és elismerést tud kiváltani maga körül. Ő a családért élő anya és környezete az anyáért élő család.

Vannak, akik ezt nem tehetik és nyilvános munkávállalásra kényszerülnek. Ezek az ú. n. *dolgozó nők* énagyrészük megérdemelné, hogy társadalom szobrot állítson nekik és mint névtelen hősökre tekintsen fel rájuk. Úgy gondoljuk, hogy semmi újat nem mondunk azzal, ha azt állítjuk, hogy az igazi női lelkiség tulajdonképpen csak a világháborút követő nagy-nagy tönkrejutásban nyilatkozott meg, és a romok között emelkedett a férfi méltó élettársává. Ezekről nem lehet énem is kell írni, mert mondhatnánk minden családnak megvoltak az ilyen női hősei. Úgy vagyunk velük, mint a névtelen katonával, akinek érdemeit nem szavakon keresztül, hanem ércbe öntve tudjuk csak elképzelni. Gvönge asszonyok, serdült lányok vállalkoznak arra, hogy filléreikből családot tartasanak el, rokkant apák támaszai legyenek és még arra is maradt idejük és volt energiájuk, hogy zöld gallérakkal takarják be a romokat és föltartóztassák a lélek végső összeroppanását. És ilyenek még ma is élnek közöttünk: ők a korán kelők és későn lefekvők. Ők a minden sietők, de otthon minden ráérők. Meg nem szűnő robot az életük. A nyilvános munka után még vár rájuk a természetes hivatásuk és az ebből származó elfoglaltság. Késő éjszakáig végzik a családkörüli munkát, hogy pár órai alvás után ismét kezdjék előlről a napot.

Sajnos, a dolgozó nő fogalmát nagyon tágan kezelik és ezt mesterségesen is igyekeznek kiszélesíteni. E fogalom alá kezd bújni a «fölszabadult nő» összes válfaja, kezdve az alapjában véve ártatlan zsebpénzkeresőtől le egészen a szalonprostitúcióig. Tehát föltétlenül disztingválnunk kell, mert sokkal inkább szolgáljuk a

kibontakozás útjait, ha általánosító fogalommal be nem érjük és a dolgozó nőt típusai szerint iparkodunk meg-különböztetni. Ez az elvárás lehetővé teszi, hogy az oly sajnálatosan elhalkult szociálkontroll a dolgozó nőnek hovatartozandósága szerint megadhassa az abszolúciót, vagy a maga kérlelhetetlen szigorává! érvényesíthesse a kondemnációt.

Már mindenkorban a szónál magánál meg kell állnunk, mert fitogtatott hangoztatása könnyen azt a látszatot kelthetné, mintha az előző korok nője henyélésben éüres semmittevésben töltötte volna napjait. Nagy tévéder volna ezt hinni, mert a nő hivatása magaslatán éppen olyan kötelességet teljesítőnek érezte és érezheti ma is magát, mint a férfi. Annyi azonban tény, hogy a mai nő munkája és az előbbi korok nőjének munkája között lényeges különbség van nemcsak a társadalmi kényszer, hanem a munka minősége és helye szempontjából is. A természetes házimunkát figyelmen kívül hagyva az előző korok nője kizárolag alárendelt természetű, mechanikus munkafeladatokat látott el énem gondolhatott olyan teljesítményekre, melyekre a mai fejlődött társadalom nyújt lehetőséget asszonyaié nak. Különbség van a munkahely tekintetében is, mert amíg a mai dolgozó nő házon kívül, férje munkajától teljesen távoleső feadatokat lát el, addig az előző korok dolgozó nője abban a helyzetben volt, hogy otthon férje hivatásánál segédkezhetett. Az ausburgi városi törvény már 1276-ban megengedi, hogy az iparosnak fia és lánya ipart tanuljon. A mainzi szabók 1362-ben hozott céhszabálya megengedi, hogy a mester asszonyt és gyermeket ipari munkájánál felhasználhas-són.¹ Ekkép a dolgozó nő, még ebben a sajátságos értelemben is nem modern tünet, hanem már régtől

¹ Wirker: A feminizmus.

fogva szokás. Az előfordulási arányszám természetesen a civilizáció ilyenirányú kívánalmaira mutat vissza é- a ráutaltság és társadalmi elszegényedés fokmérője. A nők nagyobbarányú munkavállalása az ipar terén a kapitalista gazdálkodás térhódításával veszi kezdetét. A gépek vonják magukhoz a női munkaerőket, hogy később tökéletesedve, fölöslegessé tegyék még ezeket is. A kapitalizmus adminisztrációs rendszere teszi lehetővé, hogy a nők szellemi természetű munkaterületet is kapjanak. 1890-ben Magyarországon összesen 946 nő dolgozott az ipar tisztviselői helyein. Számukat 1910-ig több mint 650%-al növelték, sőt 1920-ig még további 58%-al gyarapodott a női alkalmazottak száma. A kéreskedelem és hitelélet munkahelyein ugyanazon idő alatt a női munkaerők száma negyvenszeresre nőtt.¹ Közben a szellemi munkaterületek összes alsóbb fokozatait megnyilvánították a női társadalom előtt és a világháború utáni időkre már alig maradt egy-két ki-vetélés munkaterület, amely zárva maradt előttük. Ma már letagadhatatlan tény, hogy a női társadalom eredeti hivatásához közel eső társadalmi munkatereken meg-lepő és elimerésre méltó eredményt tud felmutatni, sőt vannak olyan társadalmi munkaterületek, ahol már nem is lehetne nélkülözni őket.

A dolgozó nő másik típusa már nagymértékben ellenszenves és ellentéte a hősüknek. Ezek nem volna-nak arra kényszerítve, hogy nyilvánosan dolgozzanak, ha erkölcsi defektusuk miatt nem volna terhükre a család. *Dekadens típus*, amelynek gyakorlati feminizmusa hivatása ellen való fellázadásában kulminál. Nem mellérendelt természetű funkciót tölt be, mint a tulajdonképpeni dolgozó nő, hanem «saját számlájára dolgozik». Nem keresni akar, hanem csak többet köl-

¹ Áfra Nagy János: A magántisztviselők. Társadalom-tudomány. XV. I.

teni. Ezek azok, akikkel lépten-nyomon összeakad az ember, ahol fölszínességet, mázt, vagy mondjuk rouget hirdet a reklám. Az éjjeli mulatók koldusai, a kábultság beteg fanatikusai. Menekülök — megrakva a legszánandóbb és legszomorúbb társadalomerkölesi terheltségekkel ...

Enyhébb megítélésben kell részesítenünk egy másik elég tekintélyes csoportot, akik a felfokozott életigenyék kielégíthetése céljából hagyják ott a családot. Ezek a *zsebpénzkeresők*. Okul szolgálhat előtérükre nemcsak az, hogy a legjobban rászoruló társnőik elől veszik el a kenyeret, hanem az is, hogy éppen azon célból hagyják ott a családot, ami válságának egy másik lényeges összetevője a *magas élet költsége*. Amíg a tulajdonképpeni értelemben vett dolgozó nőt az élet magas költségei üzik ki otthonából és hajtják a nyilvánómunkaterületekre, addig ezek a «magas élet» költségeinek megszerzése érdekében fordítanak hátat az *ott-honnak*. A civilizáció mesterséges fejlődését nyomon kísérő életstílus, illetőleg a korszerű értelemben vett magas elet síkjára való törekvés képezi a ma emberének legföbb vágyát, megerősítve a divat kinyomozhatatlan pszichológiai imperatívuszaival. Ami ennek ellentmond, vagy útjait keresztezi az száműzetésre van ítélt, legyen az erkölcs, jog, szentség, vagy bármi más abszolút értéke az emberi életnek. Ma a «good time» a jól eltöltött idő a divat és oltára előtt emberáldozatok hekatombái sokasodnak. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ennek az új kultusznak nemcsak papnői az asszonyok, hanem egyúttal áldozatai is. A szenvedély térfelébe jutott nő nemcsak ebbéli mivoltát tagadja meg, hanem sokszor megfeledkezik arról is hogy egyáltalán ember. A női társadalom eme típusa nemcsak az otthonot és a családot tagadja meg, hanem mesterséges természetgyilkolást is végeztet a magas élet dekorációja érdekében.

Lessingnek sikerült ezt a beteges kinövést legjobban érzékeltetni a tudományos irodalomban, amikor a kisiklott női lélek minden napjai ismertetőjeit ekképen gyűjti egybe: «Milyen az a szörnyeteg, akit európai hölgynek hívnak? Nyaka körül koboly, öve kígyó, cipője borjú, retiküljén elefántcsont, kesztyűje fiatal kecske és a verébagyú fejecskén, mint minden gondtalán és lelketlen természetgyilkolás diadalmas lobogója: egzotikus madár tolla.» (Hogy a divat megkapja a magáét, minden évben háromszázmillió éneklő madár, fecske, paradicsom madár és kolibri tollat tépik ki.)¹ Nemrégiben számolt be a világajtó arról is, hogy az angol birodalomban az elmúlt évben elhasznált szépítő és kendőző szerek jóval meghaladják a tízezer tonnát. És így sorolhatnánk fel a divatelfajulásokat még hosszú oldalakon keresztül, melyek nem szolgálnak semmi másról, mint a hivatását vesztett női életnek kitöltöttiséget, elfoglaltságot kölcsönözni és látszólagos tartalmat adni. Ezeknek az improdiktív kiadásoknak egy évi összege természetesen lényegesen meghaladja egy normális család tiszteességes eltartásához szükséges anyagi fedezet egy évi összegét. Ebből következik, hogy a normális családoknak vissza kell fejlődniük és az anyagi fedezet nagyobb mérvű növeléséről kell gondoskodni, amikor is a ma embere nagyon sokszor illegitim eszközök igénybe vételére támaszkodik, íme egy újabb példa azon állításunk igazolására, hogy a társadalomi kérdések és azok jelenségei milyen hihetetlen módon összefüggnek.

Bármilyen okok hatására kényszerül is ki a nő a családból, kétségtelen dolg, hogy természettörvénye szerű hivatása végzetes léket kapott. A hivatás és foglalkozás határai elmosódnak és a társadalomnak ezekről

¹ Lessing: Europa und Asien.

vallott felfogása fokozatosan közömbösül. A nők bele sodródnak korunk gazdasági anarchiájának végpusztlássál fenyegető zajlásába. Kétféle munkakörrel lesznek megterhelve: egy hivatási és egy foglalkozási feladattal. Előbbinek a fajfenntartás, utóbbinek az önfenntartás parancs szavára kell megfelelnie. Mikor erről vitát provokált a társadalom és a kettős léterdekkébe vágó problémák már elviselhetetlenséig éreztették feszerejüket, természetesen alkalmasak voltak arra, hogy jogosan korbácsolják fel az asszonyi szenvedélyeket. Végeredményben két ököl meredt előjük a bennük lévő teljes bizonytalansággal, bármelyiket választják meg semmisülés lesz osztályrészük. Ha az anyaságot választják éhen fog pusztulni az anya és gyermeké, ha pedig gazdasági érdeküket nézik és az ego sugallta parancsot követik, alapjában rendül meg az emberi társadalom és ki fog veszni az emberi faj. Ehhez kell még vennünk sajátos struktúrájukból fakadó lelkületi összetevőket, hogy szenvedélyes hangjára abszolúciót adhassunk az igazi dolgozó nőnek.

Miután a nőproblémák gazdasági vonatkozásait kellőleg átértjük és értékeljük meg kell állapítanunk azt, hogy a feminizmus idevonatkozó követelései voltak a legjogosabbak. És miután a társadalom a kellő szelektiót keresztül vitte és különbséget tud tenni társadalmi kényszer és elfajult divat között kell, hogy teljes mértékben honorálja a női munkaviszonyok körül felmerült jogos kívánságokat, kiegészítvén azokat egyetemeszempontokkal, melyek nélkül komolyabb konszolidáció el sem képzelhető. Egységen látni és így felfogni a problémákat ez az a kules, mely számunkra egy szebb jövőt nyithat. Ennek részletesebb fejezetése azonban már a második rész feladata lesz.

IV. NEMI EMANCIPÁCIÓ.

AZ ERKÖLCS, ELVONATKOZTATVA A transcendenstől, nem egyéb, mint szociális követeiményék egysége — mondja Bergson. A legföbb társadalmi életmegnyilvánulásokat elrendező elv, eszményi *alap*-építménye az emberi kultúrának. A Teremtőnek a teremtettbe oltott ajándéka, mely örök, érzékelhető zsinór-mérték a végesnek a Végtelenhez, a relativnak az Abszolúthoz való viszonyában. Az erkölcsi norma organikusan hat és akkor is elevenen élne az emberben, ha senki sem fogalmazta volna meg tételeit. Az erkölcs lényegileg abszolút és sohasem tévedhet viszonylagosságokba. Az emberi magatartás vele szemben nem lehet más, mint betartás, vagy elutasítás. És az erkölcsi élet terén mindaddig nincsen hiba — ha akadnak is áthágások, mert hiszen ez az ember szabadakaratából folyó lehetőség —, amíg a társadalmak nem kezdi bogozgatni az erkölcsi bűnök -emberileg való igazolhatóságát-.

A fölvilágosultság diadalmámorát ülő ember az elért sikerektől indítatva, hivatottnak érezte magát arra, hogy az erkölcs területére is behatoljon és újabb szabályozásokkal tegye azt számára -elfogadhatóbbá-. így jött létre az egyes korokban a természettudományi, humanista, materialista stb. ideológiának -megfelelő- erkölcsi szabályozás. Ezzel az ember szükségképpen kiszakadt a nagy összefüggések harmóniájából és saját világát, mint abszolútumot akarja felfogni. Pedig csak részjelenségeket lát és fogalma sincs arról, hogy hogyan folyik le -az egész- mint világtörténés. A filozófus lát

egy relatíve ellentmondó élethelyzetet és hajlamos arra, hogy az eddigi szabályozó «vakhitet» korszerűtlennek jelentse ki és a fölvilágosultság jelszavával saját elgondolásai szerint rakja le új rendszerek alapjait.

Tipikusan ez a gondolatmenet olvasható le a modern embernek a nemiségről vallott felfogásáról. Az egyháztörténelem már a legrégebb időktől kezdve ismer bűnöket, melyek a nemi erkölcs áthágásából születtek meg. Ezen korok emberei is éppen úgy elbuktak, mint ahogy elbukhatunk mi. Bukásuk azonban nem volt fitogtatás és a nemi erkölcs ellen való protestálás, hanem emberi gyöngeség, gyarlóság, amit megbántak éamelyre bocsánatot vártak. Hosszú, igen magas lelki kultúrájú évszázadok múltak el anélkül, hogy a természettörvény által előszabott erkölcsi normák tökéleteséget bárki is kétségebe vonta volna. Később jött a felvilágosodás és azt mondta: nem lehet tökéletes az, amit az ember oly gyakran kényszerül áthágni. Természettudományi érveket próbáltak felhozni és a nemi erkölcs falait próbálták átvakolni. A promiszkuitá-(különösen a férfi szemszögéből ítélni) álláspontjára helyezkedtek. Ezzel megjelent a vallástól elvonatkozott társadalmi, vagy helyesebben társasági erkölcs. A férfi nemi szertelenségeire ennek alapján könnyen megkaphatta a felmentést. A nőket a «más fiziológiai struktúra» elméletével iparkodtak megnyugtatni és a társadalom legfeljebb egy lenéző mosolyt engedélyezett számukra, mellyel férjeiket illethették. A férfi becsületét felesége erénye jelentette és folt csak ennek bukásával eshetett rajta. Ebben a ferde társasági felfogásban az a férfi, aki mint gáláns ember máshol keresteboldog ságát, az asszony első ballépéssével a nevetség és közmegvetés tárgya lett. Dühe csillapítására sok esetben nyúlt törvényadta jogához, a nő kolostorba¹ küldéséhez.

¹ Félreértesek elkerülése végett itt egy megkülönböztetést

Erről tesz említést Goncourt is érdekes korrajzában,¹ mikor ezeket írja: «Ezeknek a bezárasoknak, internálásoknak joga a férjeket törvényesen megillette a XVII-ik században. Elég volt egy titkos elfogatóparancsot kieszközölni valamely általa előterjesztett bizonyíték alapján, hogy feleségét élete fogytáig becsukathassa. Olykor azonban a törvényszék által csak rövidebb időre, például két évre s azalatt fenntartotta magának a jogot, hogy meglátogassa és esetleg visszafogadja». Ilyen esetekben a nő elvesztette hozományba kapott vagyonát is a férj javára.

Elég soká tartotta magát ez a kétféle mértékkel való mérés, amíg aztán a nők maguk is rádöbbentek a kérdélealacsonyító voltára. Közben az ábrándos természete tudományos ködképek is szertefoszlottak és a bontakozó feminizmus a férfi erkölcsök megrendszabályozását sürgette. Abban a világnezeti miliőban, melynek tanúi e korok voltak, természetesen ilyenre gondolni sem lehetett. A feminizmus teljes ereje latbavetésével sem ért el mászt, minthogy a kérdéssel kapcsolatban a nők jogi helyzetét nemiképpen megjavította. De maga a társadalmi közvélemény felfogásában egy jottányit sem engedett, mert ezentúl is éppen úgy elítélte a nőt, mint ahogy mentegette a férfit. Az államhatalom is csak ott kívánt beavatkozni, ahol közvetlenül érdekeltek érezhető magát. Javítás történt a törvénytelen gyermeket szempontjából, az apasági keresetek megkönyítése terén, a prostitúció intézményes szabályozásánál. Társadalmi téren csak a patronage megszületése tudható be fejlődésnek. A lényeg megoldatlan maradt és a mély-

kívánunk tenni; u. i. ezen kolostorok nem voltak szerzeteskolostorok, amelyeknek egyes ellenséges tendenciájú írók szeretnék beállítani; és maguk az ilyen sorsra jutott nők sem lettek apácákká. Külön épületben laktak és saját ruháikat viselték. Lásd bővebben Goncourt idézett munkáját.

¹ Goncourt i. m. I. 287. o.

hétközében felkavart víz felszínére dobta az alvilág minden szennyét. Ekkorra már a baloldali szárny foglalta el a feminizmus állásait és a mindenki által szenvedélyessé váló vitába bekerült egy végzetes fogalom: *a nemi egyenjogúság* amely a bukott nő számára is olyan társadalmi helyzetet kívánt, mit ilyen természetű ballépéseinél a férfi «élvezett». Kívánta, hogy enyhüljön meg a társadalom felfogása megtévedt nőivel szemben. Kívánta pedig azért, mert felfogása szerint a nőnél is van olyan erős e lépést kiváltó kényszer, mint a férfinél. A nő nagyobb kockázatot visel és ha a következményeket még így is vállalni tudja és akarja, akkor az elkövetébelső, vagy külső természetű indokainak igen nagy észerejüknek kell lenniök. És miután ez a gondolatkör kellőleg átjárta a társadalmat és a civilizáció fejlődését nyomon kísérő szabados életstílus elég sok gyakorlati példával tudott szolgálni, semmi akadálya nem volt annak, hogy a nemi emancipáció gondolata a társadalom porondjára lépjön és a női bukások tekintetében i-alkalmazza az «emberileg való igazolhatóság» tantételeit. Az új erkölcsi megítélés a fanatizmusban elfogult önfeláldozó apostolokat kapott, akik saját személyükben végeztek propagandát elméletük mellett. A társadalom először meghökkent és védekezni próbált. Sajnos azonban, hogy már erre az időre az új eszmeáramlatok hatásaként a társadalmi becsvágy erősen devalválódott és a civilizáció új berendezése egyáltalán nem kedvezett a szociálkontrollnak, amely eredményesen tudta eddig visszaszorítani a romboló erőket. És ettől az időtől kezdve nem beszélnek többé férfi és női erkölcsről, hanem csak egyetemes színezetű emberi jogokról, természetesen deklassált színvonalon.

Tény az, hogy a nemi erkölcs terén a civilizáció is hatalmas tehertételt hozott. Megbolygatta az egész életorganizmust a legegyszerűbb emberi funkcióktól

kezdve föl egészen a közösség szociális szervezetéig. A természetes életet mesterséges síkokkal törte át, melyben új kényszerűségekkel terhelte az embert és életmegnyilvánulásában új elrendezésekre kötelezte. Haladást, fejlődést hirdetett, ugyanakkor azonban az emberiség addigi ideológiája, társadalmi, gazdasági és erkölcsi berendezése esett áldozatul.

A természetes életsíkon élő ember életében helye- és harmonikus funkciómegosztást látunk. Életfenntartásából származó munkája nemcsak hogy kitölti egész életét és szerves lefoglaltságot ad, hanem az alkotágyönyörűségében való elmerülésben is áll: szórakoztat és fölelmez. Jóleső fáradtságot eredményez és pihenése gazdag erőtöltekezés. A család célokát jelent és még gazdagabb erkölcsi telítettséget ad az emberi munkának. A család szinte öntudatlanul, közvetett gondolkodásán keresztül hat ösztönzőleg a természetes emberi *munkánál*, amelyet érdeme szerint csak ez tud értékelni é-jutalmazni, mert lényegébői annyi szépség és lendítő[^] erő fakad, hogy szinte észrevétlénül tudja letörülni a munka verejtékseppjeit. (Talán ennek a patriarchális szépségnak nosztalgiája az, mely a modern embert szociális szélsőségekbe sodorja: ha nem lehet részesévé, inkább tűnjön el maradéktalanul.) Az emberi hivatámásik lényeges funkciója a fajfenntartás, amelynek ösztöne az önnfenntartási életet át meg át szövi. Az előbbi az élet alapját, az utóbbi az élet föltételét jelenti. Hogyha természetes életsíkon figyeljük meg az *ön-* fajfenntartás megnyilvánulásait, akkor azt tapasztaljuk, hogy arníg az első állandó (*permanens*), addig a második időszakos (*periodikus*) életjelenség. A természetemodon élő közösségek életéről még leolvasható az *ón-* fenntartásra irányuló munkának a szexszuális életet szabályozó kihatása, még pedig nemcsak a nemi érettség tartama alatt, hanem annak kifejlődésében és megszünés

sében is. Tudva lévő dolog, hogy a pubertás ideje jóval megelőzi a nemi érettséget és a szervezetre nyugtalanítólag hat, különösen a túlcivilizált népességben. A természetes módon élő és nevelkedő gyermeknek nincsnek ilyen bántalmai és mire a szexuális ösztön teljesen kifejlődve megjelenik (18—20 év), akkor már rendszerint be is lépett a házasság kötelékébe. De a nemi érettség tartama alatt is hasonló dolgokat észlelhetünk. Ezen életmódban élő ember fizikailag és élettanilag ihamarább fárad ki. Az évnek, ha nem is az egészét, de kétharmadrészét az önenntartási munka köti le, ekkép szexuális életét nagymértékben befolyásolja természetes munkája és természetes élete. Ez a körülmény aztán a nemiélet időtartamára is kihat: Falun férjes nőknek 30 éven felül alig születnek gyermekei. Ekkép itt semmiféle problémát nem okoz a születésszabályozás. Nem kell bűnös eszközökhöz nyúlni, mert szabályozza azt a természetes életstílus. Bárki saját megfigyelése alapján is meggyőződhetik arról, hogy optimális népsűrűség korunkban már csak falun található fel, ahol még nem tekintik öncélnak a szexuális életet és így az emberi élet, mint harmonikus egész teljesedhet ki.

És most *nézzük* azokat az elváltozásokat, miket a civilizáció behatása e téren véghezvitt. Mindenek előtt megváltoztatta az emberi munka nézőpontját. Elbírálában nem az volt a fontos, hogy ez az egyén vagy család szániára mit jelent, hanem az, hogy a társadalom szempontjából mit ér. Erősen kikezdte a munka erkölcsi nézőpontjait, szétzüllesztette a családot és atomizálta az embert. Kiszakította abból a szellemi közösségből, amit számára a kereszteny etika jelentett. A természete-munka mindinkább háttérbe szorul a társadalomban és így az egyén életében is elveszti a többi életfunkcióra való kihatását, legfőképpen pedig a szexuális élet szabályozásának a lehetőségét. Életdominánsá lesz a

szexuális, mely a proletár-munkanélküli népesség túlszaporodásához, az intellektuel társadalmi osztályokban pedig az erkölcsi élet aláaknázására vezet.

A nemiségi társadalmi eluralkodásának egy másik ugyancsak a civilizáció fejlődéséből származó oka *biológiai* természetű. Primitív társadalmakban a háztársi kiválasztást gazdasági célok befolyásolják. Később helyet kap a vagyoni érdek és családi összeköttetés. Ezekben a korokban még gyermekkorban jegyzik el egymásnak a jövendő házasfeleket, vagy ha ez felnőtt korban történik is, akkor is a szülő elhatározása a döntő. Ilyen körülmények között a személyes vonzalom hátterbe szorult és a házasság jövője a véletlenre lett bízva. Ez a kor még nem ismerte a temperamentum jelentőségét és a házasságtól való idegenkedésének más magyarázatot adott. Attól függetlenül, hogy erről a rendszerről dicsérőleg akarnánk nyilatkozni, meg kell állapítanunk azt, hogy ez a megnyalvánulás az illető kor szemüvegén és lelki alkatán keresztül nézve, koránt sem volt olyan kegyetlen színezetű, mint azt a későbbi korok humanista elvű tudósai, vagy a még későbbi idegbeteg kor túlzott érzékenységű gondolkodói hirdették. Sok más ok között pedig nem volt azért, mert akkor az individuális élet más megítélésben részesült és a felnövő nemzedék már ilyen elvű társadalmat látott maga körül és nem esett különösebb módon nehezára, hogy családjáért ilyen természetű áldozatot hozzon. Söt bizonnyal lelki emelkedettséget, nagylelkűséget és a tradíciók tiszteletét véljük kiolvasni azok állásfoglalásaiból, akik akár a kortörténeti regények lapjain,¹ akár a magánlevéltárak pókhálós sarkában őrzött levelezésükben foglalják el érzés- és gondolatvilágukat. A későbbi korok ezirányú felfogásában már a temperamentum hono-

¹ T. Mann: Buddenbrooks.

rálása kezd kibontakozni, bár egyelőre helyes úton, amikor az ellentétek vonzásának tételeit viszi bele a közfelfogásba. Itt már helyet kap az egyéni választá- és a temperamentumra is figyelemmel vannak. Az egymást mérséklő temperamentum természetesen nemcsak a minden nap együttélés apró megnyilvánulásai-bán érezte kedvező hatását, hanem az utódok véralkatának determinálásában is nagyjelentőségű volt. Egy állandó (bár tudatalatti), véralkatbeli kiegyenlítődés folyt, mely hosszú ideig megakadályozta azt, hogy a társadalmak élettani *végletek* felé közelítsenek. A modern életfilozófusok megjelenésével azonban egy csapásra minden megváltozik. Embertelennek és kegyetlennek jelentették ki az előző koroknak a házastársi kiválasztással kapcsolatos felfogását és minden erejükkel azon voltak, hogy a vért, a temperamentumot szóhoz juttassák és jogaiiba segítsék. Kimutatták, hogy a fennálló házassági rendszer a rossz. Rossz pedig azért, mert egy helytelen korfelfogás össze nem illő temperamentumokat kényszerít egybe. Arról iparkodtak meggyőzni a társadalmakat, hogy csak a véralkatbeli azonosság hozhatja csak meg a harmonikusabb és hűségebb házastársi együttést. A frigiditás a baj a házaságban, amely mellé szangvinikus alkatot kényszerítének. A tan aztán népszerűvé lett és az érzéki szerelem és nemi vonzás lesznek a házasság alapjai. Ennek következtében egy szélsőség felé irányuló *nemi kiválogatódá*-indul meg. Az egyező véralkattal egybekelt szülők gyérmekei a biológia alapvető megállapítása szerint (kiválogatás)¹ természetesen még erősebb temperamentumbeli kihangsúlyozást kapnak. Ezen a nézőponton tudjuk aztán azt a sajnálatos életjelenséget megérteni, hogy honnan e túlzott nemiségek eluralkodása napjainkban.

¹ Lásd H. Muckermann «Kind und Volk» I—II. c. munkáját.

Ez az egyre erősödő kiválasztás azonban nemcsak tár-sadalomserkölcsi veszélyezettséget jelent, hanem idők multán erős faji visszaesést is fog eredményezni.

Most már láttuk, hogy a civilizáció e téren kedvezőtlen hatása a természetes életstílus felszámolásában és a túlzott nemi kiválasztás tünetében hogyan nyilvánul meg. Ezekhez kell még vennünk a modern társasági élet és az ezzel kapcsolatos szórakozások sajátos jellegét. A mechanikus civilizáció e téren sem hozott létre lebecsülendőbb következményeket, mint amit gazdasági síkon a munkanélküliség jelent. Az új berendezések nagy munkaidő felszabadulással jártak. Még nagyobb ennek jelentősége a háztartásban a nők szempontjából. A természetes életberendezés megszüntével az önfenn-tartásért folytatott munka már nem vett annyi időt é-energiát igénybe, mint azelőtt és így az emberek érdeklődése mélyebb kultúra hiányában az ösztönös életjeleniségek más megnyilvánulásai felé terelődött, így lett a fölszabadult élet központja a szexuális. A nemiségek Tart pur Tart színezetet kapott: nem fajfenntartási kényszer többé, hanem keresett élvezet és szórakozás. Az emberiség többet szórakozhatott és ezt a szórakozást nemi telítettséggel akarták vonzóvá tenni. Valahogy minden az erotiká színeivel mázoltak át. Az egész közélet, kezdve a művészetektől az utca kiabáló reklámjáig, az érzéki csiklandozás szolgálatában áll. Az új életstílus-sál megindul egy új művészeti stílus is, amely mezítelenségre törekszik. Üzleti aspirációit nagymultú irányok felelevenítésének illúziója mögé rejtí és azt gondolja, hogy csak le kell húzni valakiról a ruhát és a Leonardok eszjeticizmusától fog visszhangzani a világ. Kultúrált szépérzékű ember alig látogathat meg kiállításokat és vehet részt művészeti megnyilvánulásokon, hogy onnan ne a levetközöttség benyomásával kény-szerülne távozni. Ez pedig nem művészet, hanem rek-

lám félművelt emberét számára, érzékkiségük kultusza-hoz. Hasonló szellem lengi át a színházat és mozit, ahonnan az erkölcsstelenség megengedhetőségének be-nyomásával lelkében tér haza a lelkileg műveletlen tömeg, így teljesedett ki korunk fölött az érzékkiség. Körül lengi alakjait, áthatja a társadalmi életet, bárhová néz az ember, mindenütt szembe találja magát a hedo-nizmus nyílt, vagy rejtett kísértéseivel. L'art pur l'art színezetet vesz fel, mert ilyennek látszani divat és érvé-nyesülés. Szexuális miliővel veszi körül magát a ma embere még akkor is, ha történetesen terhére van. - A modern nő démonnak akar látszani még akkor is, ha ez fiziológiai fólépítettségének ellentmond és föllázad ellene a lelke. A szerelemből szórakozás lesz, elveszti mélységeit és tekintete csak a testre lesz beállítva. Formanyelve a szavakkal való játék, szemforgatás, kéje-söhaj: egyszóval ami a filmről már sekélyesebb lelek számára is elsajátítható. Időbeli tartama is alig több mint ami egy film lepergetéséhez szükséges. A színját-szás bevonult a magánéletbe és amatőr szereplők csinál-ják végig a rivaldák fényében betanult szerepeket. Őszinteségre már nem számíthat senki, alakoskodás, glicerin-könnyek, sóhajok alá rejtett mosoly és kaca-gásba fulladó könnyek, a hivatásos színjátszás össze-mesterségbeli fogásainak segítségül hívása profanizálják a szív legbensőbb érzelmeit. Nemcsak hogy másokban nem bízhat senki, hanem még saját magáért sem akar jótállni senki. És ez már nem is romlottság talán, hanem patologikus tünet.

Ezt eredményezte a nemi emancipáció körül kifejlő-dött vita, vagy a divattá levő életromlottság szolgált alapul a vita provokálására. Mindenesetre a kettő föl-tétlen összefüggést mutat és olyan dolgokat eredmé-nyezett, mely előtt még a jobbérzésű polgári radikaliz-musnak is meg kell bökkennie. Elindult egy alapjában

véve ártatlan mozgalom, amely fokozatosan vájt medreben szinte az egész társadalmi destrukciót befogadta étovább sodorta. Kiindulásában részprobléma volt és ma már végső kifejlődésében csak egyetemes megoldásokbán számolható fel. Ekkép apokaliptikus tünet és könnyen az emberiség végveszélyét jelentheti.

V. A NŐ A MODERN APOKALIPSZISBEN.

AZ APOKALIPSZIS SZOCIOLÓGIAI SZÓHASZNÁLATBAN fölfedést, föltárást jelent, amelyben profetikus színezetben jelenik meg a történeti perspektíva. Lényegében szellemtörténeti analízis, amely az egyes társadalmi jelenségek okainak, természetének és következményeinek mély lelki föltárasában áll. Tárgya lehet a társadalmi «egész», de lehetnek ennek egyes részjelenségei részproblémái is. Válságos idők kedveznek ennek a *műfajnak*, amikor már az emberi erők csödöt kezdenek mondani és az eszmények hanyatlása indul meg, Valahogy missziós természetű és arra szolgál, hogy fölrázza, megdöbbentse egy magába roskadó kor bűnöközönyét és enervált erőit.

Amióta az emberiség a kultúra lépcsőjére tette a lábat, azóta szellemvilága tele van ön- és környezetjavítási kísérletekkel és az ebből fakadó különféle eszmerendszerek szükségképpen beletartoznak a társadalmi élet folyamatosságába. Az első idöktől kezdve akadtak nagy gondolkodók, aikik az emberi élet meg-megújuló kisiklásai láttán az ideális élet szépségeit festették a társadalmak horizontjára és rendszereikkel eszközöket akartak adni az emberiségnek eszméik megközelítésére. Közös jellemző sajátságuk az apokaliptikus színezet, a «blaspheme de l'amor» haragvó kifakadás az emberiség iránt érzett szeretetből, a profetikus hang, mellyel a társadalmak bűnös megátalkodottságát ostorozzák. Már a VII. században arról beszél egy frank történetíró, Freedegard, hogy az «emberiség aggkorát éli jelenleg».

Azóta időnként föl-fölüti fejét a krízis-elmélet és az emberiség jólesső borzongással hallgatja nagyjai kemény ítéletét emberi gyarlóságai felett. Valahogy vállaira érzi nehezedni a világ elmúlásának felelősséget é-megtisztulást, engesztelődést keres a megdöbbentő szavak ostorcsapásai alatt. Mondhatnánk úgyis, hogy kollektív vezeklést végez azért a bűnért, amit az egyes ember maga nem bír vállalni, mert hiszen társadalmilag a közvélemény vak parancsszavára kö-vette el.

Az apokaliptikus irodalom kellő ismerete alapján tudjuk csak átlátni, hogy a társadalmi válságok mennyire összetett, komplex jelenségek, melyeket végzetes téve-dés volna egy-két felületesen nézett és látott oknak rovására írni. Mintahogy az egyén életében sem lehet föltétlenül következtetni a cselekvést közvetlenül ki-váltó okra, éppenúgy a társadalmi életmegnyilvánulásokát sem lehet az abban résztvevő egy-két látszólago-összetevő következményének tulajdonítani. A mai nő-kérdés szempontjából sem arról van szó, hogy a nők fognak érvényesülési területet kapni a közéletben, vagy hogy gazdasági és egyéb természeti kérdéseiben milyen intézkedésekre számíthat a társadalmak részéről. Ez csak szituáció és ideig-óráig szóló jelentőséggel bír, el-rendezése az alapkérdést, a lényeget meg nem oldja, illetőleg arra teljes mértékben közömbös. Ez a lényeg pedig az, hogy a *természettörvényszerű női hivatal*-visszaszerezheti e elveszett állásait, vagy nem, meg tud-e felelni az örökkérvényű és minden társadalmi berendez-kedéstől független isteni elrendezésnek. Tehát alapja-bán véve nem társadalmi válságról, hanem sokkal megrendítőbb dologról van szó: az egész szociális «Überbau» inog a keresztény Európa felett. Végső elemzésükben vannak megtámadva az eszmények, melyek ezeréveket hordtak össze fáradhatatlanul, köbe vésték kultú-

igazoltságukat és mindenéppen bebizonyították, hogy egy jobb kor várományosai.

Akármennyire is elkoptatottnak látszik a fogalom, mégis ki kell mondanunk, hogy végső szintézisben *erkölcsi válságról* van szó. Nem ugyanabban az értelemben, amit divatos írók szoktak ezzel a fogalommal jelölni. Nem a természetjog, nem az erkölcsi törvény vált korszerűtlenné, hanem az ember mesterséges síkokkai törte át ennek örökkérvényű felületét. És így, sajnos, beszélni lehet és kell erkölcsi válságról, az erkölcedeklasszációjáról, az emberi értékrend negatív hierarchiájáról.

Az erkölcsi törvénynek nemcsak transcendentálivonatkozásai vannak, hanem az szociális elrendező elv is, mely helyes életsíkon a transcendentensből építi ki az emberek egymásközötti vonatkozásait. Tehát az összeéletmegnyilvánulások morálcentrikusak és kristályosodási pontjuk a *divinumból* építik ki a humánumot, negatív korok a *humánumból* kísérlik meg felépíteni a *divinumot*. Ezzel együtt az előbbi morálcentrikus, tehát egybázisú emberi élet kétbázisú lesz, melynek ellentétes feszültségében hányódik partjavesztetten a modern ember. Vonza a föld, de még nem mer elszakadni a transcendenstől, nem meri elszakítani a -fölfelé vezető szálat.¹ Ez a szál aztán a belékapaszkodó ember erkölcsi súlyától mindenkorában vékonynálni kezd, míg aztán egy önfeledt pillanatában a pók sorsára jut. Ha aztán esendőséget és gyarlóságait ismer-

¹ Jörgensennek van egy szép allegoriája a pókról, — amely épített magának egy művészies tökéletességű hálót. Mikor elkészült, körbe járt rajta és észrevette, hogy egy szál valahogy kiesik az egészből. Odasietett, gyors mozdulattal elvágta émár-már gyönyörködni akart mesteri művén, mikor a háló lassan összekuszálódott körülötte és foglyául ejtette. -É-összeomlott minden — fejezi be remek gondolatát Jörgensen —, mert nem értette meg a főfélé vezető szálat, amelyen tulajdonképpen leereszkedett.-

jük, nem lehetünk többé kétségben afelől, hogy a végső elbukást kikerülhetné. «Ewige im Irdische! . . .» Ez az a kíváncsalm, ez az a nietzschei hang, kórokozója minden idők metafizikai elfordulásának. Ahol ez a gondolat felüti a fejét, ott demonikus erők indulnak meg, hogy felépítsék az új Babilont. Tudják, hogy van Isten, mert hiszen máskép nem kellene menekülniök a «végzet hatalma» elől, de függetleníteni akarják magukat és a tehetetlen ember vak dühével mondják ki végső erőtlenségükben: -Dionysos gegen den Gekreuzigten-(Ecce homo). Nagy lelki élmény lehetne — mondjuk — egy filmen végignézni ezt a megrázó gondolatot, amint a kereszt tövébe roskadt ember föláll, fölnéz, elfordul étávozik, majd rohanásában az öklét is fölemeli. «Én végzet vagyok a föld meg fog vonaglani!» Íme a destrukció víziója. A tagadás végső lépése csak fokozatosan következik be és tragédiája abból a szellemi elszigeteltségből fakad, mikor már a «profanum vulgus» fokozódó erkölcsi züllésében képtelen megérteni és felfogni a transzcendenst. Meg lett bontva a legföbb szabályozó elv és beáll a katasztrófa. A humánum kiterjeszkedésére is csak ilyen síkon kerülhet sor. Az isteni erkölcs helyett lesz politikai, gazdasági, sőt nemi erkölcsi «elv». Ilyen értélemben mondja ki Coudenhove, hogy «a morál konvencionális hazugság lett, arra való, hogy a tudatlanokat elnyomják ... az altruizmus álarcába kapitalisták, demagógok, kizsákmányolok és csábítók osztoznak a világ uralmán.»¹ A divinum elvesztette társadalmi imperatívuszait, a humánum pedig természetesrűleg képtelen tökéletes életelrendezettséget adni. Itt van a tehetetlenségi nyomaték, amely a társadalmakat önon súlyukkal húzza a káoszba.

És most nézzük, hogyan rajzolódik bele ebbe az

¹ Coudenhove: Krise der Weltanschauungen.

apokaliptikus háttérbe a mai nő sziluettje. Az előző korok kríziskockázatát kizárálag a férfi viselte, mert a nő egyrészt nem is juthatott el a probléma-látásokig é- így történelmi felelősséget nem viselhetett, másrészt hivatását tökéletesen betöltötte abban a munkakörben, melyben természetes módon élt. Korunk tragikuma, hogy problémái még a nőkérdéssel is tetéződtek, nemcsak azáltal, hogy a nő kivonult a közéletbe és ezzel horizontális és vertikális mozgalmasságot teremtett a társadalmakban, hanem azáltal is, hogy természet-törvényszerű hivatásának hatalmát fordítva, az emberi nem mennyiségi és minőségi hanyatlásának elindítója lett. Mintahogy azt az előbbi fejezetekben láttuk, a feminize rnus eredeti irányá megtörténett és sajnálatos mellék-vágányokon futva három irányban intéz támadást a polgári társadalom ellen. A kiindulásában helyes és korszerű követelés, mely a nő szociális értékegyenlőségének elismeréséért folyt, ma már részproblémáira töredezve a politika, a gazdaság és a nemiségek külön területein hallatja vésztjósoló hangját. A modern nő elvezítve transcendentális vonzásait, a divinum elvetésében i-követi társadalmát. A humanizmus elvei szerint akarja problémáit megoldani, barikádokra áll és a saját jogára, az általános emberi jogra hivatkozik. Nincs hivatásérzete és így elvezítette szociális tájékozódási képességét is. Nincs bázis, nincs megkööttség életében. Életelvei az egyéni önzés és dicsőségvágy körül csoportosulnak. Hivatása ellen való lázadása a démonizmus elural-kodásához vezet és alapjaiban rendíti meg az emberi életet.

Ebből a gondolatból indul ki Gertrud le Fort-híres munkájában,¹ amely az újabbkori apokaliptikus

¹ G. Von le Fort: Dieewige Frau. Alábbi fejezetések ezen munka gondolatmenetét kísérik.

irodalom kétségtelen remeke. Gondolatgazdaságából olyan meggyőző erő árad, melyben új értelmezést kap a nő személyisége és hivatása egyaránt. A mai nőproblémák csak ezen a könyvön keresztül kaphatnak olyan gigantikus jelentőséget, amelyeknek tudatában kell hozzáfogni a kérdés megoldásához. A férfi áll az erő homlokterében, de a nő mélységeiből táplálkozik. A férfi a titokzatos életerőket saját alkotásaiban hozza napvilágra, a nő nem fejti ki személyesen, hanem tovább adja. Láthatatlan útmutatója a társadalmi történéseknek és nagy, hatalmas történelemformáló hullámok nyugszanak meg benne, de ő maga a háttérbe marad: semmi más nevet és dicsőséget nem visel, mint az anya egyszerű, de kellőleg át nem érthető és emberilég fel nem fogható nevét és méltóságát, így jelentkeznek a nő képességei, mint teljesen egyenrangúak a férfi hivatások mellett. A tévedés ott csúszott be a nő megítélésében, hogy képességei nem személyes jelentőségek, nem a kortársaknak vannak szánva, hanem az eljövendő generációk szempontjából nagyjelentőségek. A férfi a múlandó történelmi szituációt, a nő az örökkérvényű generációt képviseli. A férfi a pillanat örökörtékét, a nő az emberi nem folyamatosságának végtelenségét jelenti. A férfi a szikla, melyen az idő nyugszik, a nő a hullám, amely a sziklát tovább sodorja. A szikla kemény formájú, a hullám folyékony. Ekkép a társadalmak sorsa végeredményben a nők kezében nyugszik, így mindaddig nem lehet a társadalmak végveszélyéről beszélni és nagyobb katasztrófák bekövetkezesét várni, amíg a nő hivatásánál marad. A világ iránytűje — mondja egy spanyol szólásmód — az a kéz, amely a bölcsőt ringatta. Ami él és hat az anyától született. Ő a hősök anyja és ő a mártíroké. De ő az anyja a gyávának és az árulónak is. Az anya benyomásain keresztül tárlukozik fel gyermeké előtt a világ és szele

lemből a generációkat vezeti és rejte
mindvégig velük marad. Az anyaságnak még eddig kel-
lőleg fel nem fogott szellem-erkölcsi missziója van és
végeredményben a férfi alkotásaiban is ö nyilatkozik
meg.

A nő a letéteményese azoknak a gazdag és titokzatos erőforrásoknak, melyekből minden kultúra fakád. Ilyen a szeretet, a jóság a könyörületek, az oltalom, tehát lényegében rejtett és legtöbbször elárult dolgok a földön. Ezek a kultúrák hordozói, melyek ha ellátatlannak maradnak, reménytelenné válik a szociális élet a földön. Ennek a tudatalatti megérzése késleltette a nők «felszabadítását» — mondja le Fort, aki maga is nő és rendelkezik olyan szellemi kincsekkel és tiszta látással, mint a történelmi feminizmus léghangosabb szóvívői. A feminista küzdelmekben a nő sokszor félelmesnek mutatta magát és túlzásai voltak azok, melyek vele szemben a legmeggyőzőbb propagandát folytatták. Mert, ha a nő ereje nem az odaadásban (Hingebung) nyilvánul meg, hanem cselekedeteit egyéni önzés és dicsőségvágy (megfizetettség: Preisgebung) fűti szükségképpen kell a társadalmi katasztrófának bekövetkeznie.

Ebbe a miliöbe rajzolja bele le Fort mesteri kézzel a modern nő apokaliptikus portréját. Az utolsó idők lényege éppen az, hogy a férfi eljelentéktelenedik, mert a megindult romlás erőit tovább feltartóztatni képtelen. Egy férfi generáció befutja a maga pár évtizedre terjedő pályáját és letűnik a történelem színpadjáról, nyomában jönnek új generációk egy bizonyos szellemű neveltséggel és erkölcsi érzülettel, hogy fenntartsák, vagy lerombolják az atyák hagyatékait. És ki kételkedhetne abban, hogy az elindulás irányát a gyermekszöbából hozzák magukkal az új generációk. Ezért kell a nőt tekintenünk az emberi történelem apokaliptikus

alakjának, szemben a férfivel. Amint a bukott asszony az emberi nem történetének kezdeténél már jelen volt, úgy áll ott minden történelem fejfájánál is. Csak a hivatásához hütlenné lett asszony jelentheti a világnak azt az abszolút terméketlenséget, amely hanyatlását é-kiműlását előidézi. Nem az éhségtől és gyűlölettől el-torzung bolsevikiproletár arc az, amely végveszélyét jelentheti kultúránknak és emberi világunknak, hanem sokkal inkább a modern nő banális és kísérteties arca, vagy helyesebben: az *arcnélküli maszkja a modern nőies-ségek*.

Ezeknek a profetikus gondolatoknak fönséges boltívei alatt döbbenhetünk rá az öszinte valóságra, amely évtizedeken át foglalkoztatta a tudós világot és a köztvéleményt anélkül, hogy a problémák magvát megláthatták volna. Hűlő kultúrák peremére ültek siratni a lealkonyuló nyugati civilizációt és eközben csak felületekét láttak: a mélységek döbberenes valósága minden végig rejte maradt szemük elől. G. von le Portnak kellett jönnie, hogy föllebbentse a fátyolt és a narkotikuszsendergésben élő világ fülébe kiáltsa, hogy minden társadalmi problémának alapoka az emberi *hivatás megtagadása*. Ha az emberi hivatások megtalálják termesztes elhelyezkedésüket és termékenyítő kapcsolatba jutnak nagy transzcendentális erőkkel, a társadalmi problémák automatikusan megoldódnak. Tisztán állhat előünk, hogy egy jobb kor kulcsa kizárolag a női társadalom kezében van, nem csak azáltal, hogy vissza megy térmészettörvényszerű hivatásához, hanem sokkal inkább azáltal, hogy ennek segítségével új egészségesebb generációkat nevel. Mert a világ jövője nem azokon múlik, akik nem hisznek benne és lerombolására törekszenek, hanem sokkal inkább azokon, akik érte élnek és megvalósulását kívánják. Hiába tipor szét az esetlen emberi láb művésziesen megépített hangyabojt, ha maguk a

hangyák életben maradnak és újból felépítik azt. Az építők jelenléte, vagy hiánya dönti el a társadalomak sorsát.

A régi kultúrák sem azért pusztultak el, mert barbár erők száguldtak keresztül rajtuk, hanem azért, mert az építők kihaltak.

MÁSODIK RÉSZ. ÚI-FEMINIZMUS.

«Ismerd meg a rendet, keresd a békét. Te Istené vagy, tiéd a test. Mi igazságosabb, mi szébb? Te a magasabbé, tiéd az alacsonyabb. Szolgálj Annak, aki téged teremtett, hogy veled szolgálhasson az, ami miattad teremtetett.»

(Szent Ágoston. Enarr.
in. Psalm. 143. n. 6.)

I. TERMÉSZETES HIVATÁSVÁLASZTÁS.

HIVATÁS—FOGLALKOZÁS, ODAADÁS — megfizetettség: tudatosan vagy tudat alatt, de minden ezen dialektikus fogalom pár között kristályosodik ki a társadalmak krízisproblémája,

Az emberi hivatás a teremtés célszerűségi gondolata és a földi életnek metafizikai elrendezése. Létrejöveteleben emberileg hozzáférhetetlen transzcendentális erők működnek közre, olyanok, mint amelyek «kerítést vonnak a mélységek körül, határt szabtak a tengereknek és a vizek kútjait megmérték». Ebből a kozmikus világképből lép ki az emberi hivatás látható része és külső megjelenési formája, az emberi munka, amely a földi élet kitöltésére irányul és egyben az isteni világtervben való szerves közreműködést is jelent. Ekkép az emberi hivatás organikus, tehát helyes elrendezettséget ad a társadalmaknak. A hivatás hívó szava, vagy ha úgy tetszik, szenvedélye jelöli ki az egyén munkaterület tét, melyen minden mesterséges belejátszás nélkül dőlgozik. mindenki belső, lelki indítékok hatása folytán tölti be életfeladatát és végzi a maga missziós munkáját és senkinek sem jut eszébe megkérdezni, hogy miért éppen én? . . . Transzcendens magasságokban fekszik az igazodási pont, melynek való megfelelés automatikusan és organikusan rendezi, szervezetek nélkül is, az egyének mindhárom dimenzióhoz való viszonyát. Amikor az egyén vertikális (függelyes) vonzását megtalálta ez egyúttal horizontális (vízszintes) elhelyezkedését is jelenti. Amikor az egyén megfelel az isteni

rendnek, már természeteszerűleg: teljesítette szociáli-kötelezettségeit is. Ilyen életbeállítottság hozhat létre maradandó értékű kultúrákat, melyek láttán a szemlélőnek szinte önkéntelenül kell felkiáltani: -hogy van az, hogy olyan alázatos lelkekben ilyen büszke géniusz élt!-¹ Ezt a természettörvényszerű életelrendezettséget töri meg a civilizáció modern rendszere, amely az *embéri* teljesítményeknek mechanikus *színezetet* ad. Az anyag térhódításai megbontják a szociális harmóniát és többé nem a munkáért, hanem a munkából élnek az emberek. A szerves társadalom át kényszerül helyét adni a szervezett társadalomnak, amelyben az egyedek már nem követhetik szabadon a hivatás hívó szavát, hanem munkábaállításuk a «racionális elvek» követelményei szerint megy végbe. Az emberi munkának a hivatástól való elválasztása először nagy lelki zavarokat vált ki a társadalmakban és súlyos elégedetlenkedésekre vezet (mi a szocializmus szellemi megérlelődését i-ilyen síkon tudjuk csak elképzelni). Később a bele-törődés szaka következik el: a hivatás hangja mindeninkább halkul és az emberi munka a *megfizetettségen* ben leli kizárolagos magyarázatát, A transzcendens *kiesik* az emberi gondolkodásból és a hivatás helyét elfoglalja az anyagi előny, a *mások* helyét az *én*. Ettől a megfizetettségtől féltette sok nagy esztétikus kora művészetét. A közéleti teljesítmények, a politika, az állami és társadalmi igazgatás napja is akkor kezdett aláhanyatlani, mikor funkcionáriusai igényt tartottak a megfizetettségre. így került válságba azután fokoza-tosan az egész társadalom, le egészen alapsejtéig: a *családig*. Természetesen az emberi élet és társas

¹ Prohászka ír le egy ilyen esetet valamelyik kiváló könyvében, amikor egy hódító és «felvilágosult» francia tiszt ajkára adja ezeket a szavakat, mikor azt a középkori kultúra fönsége-alkotásainak látása bámulatba ejti.

együttélés differenciáltsága következtében a gyakorlata bán nem jelenhetett meg ilyen átlátszóan és világosan a hivatás veszélyezettsége, de hogy van és hogy ebben van az egész társadalmi krízis alapoka, az nem lehet kétséges az előtt, aki kellő megfigyelési készséggel tud elmerülni a válság hullámveréseiben.

Ha ezzel a kutató tekintettel mélyedünk el a nő-problémák bogozgatásában, itt is ki fog ütközni a hivatás kétségbiejtő devalválódása. A modern nő nemcsak teljesítményekre tört, hogy ennek érdekében hátat fordítson eredeti hivatásának, nemcsak foglalkozásában akarta magát megfizetni, hanem ha eredeti hivatásterületén maradt is, itt is számot tartott a megfizetettségre. Tehát a női hivatás problémája kettős: egyrészt az eredeti hivatás *megtámadása*, másrészt a hivatásterületen való megmaradás, de annak destruálása.

A civilizáció e téren tapasztalható romboló hatását már kimutattuk tanulmányunk első részében. Láttuk, hogy a modern nő vonakodik természettörvényszerű hivatásának megfelelni, a családi köteléket felvenni é-az emberiség boldogulását a maga pótolhatatlan adómányaival elősegíteni. Láttuk, hogy az odaadás -elnépszerűtlenedett-, a szociális tájékozottság megingott és a -más- helyét elfoglalta az -én-. Vannak, akik ezt természetesnek veszik és a nők felszabadításával egyidőben ennek hivatását pótló intézményeket hoznak javaslatba. Vannak, akik meg akarják változtatni a család szociális felépítettségét, a kétszülős családot stb. A cinikus és atheist B. Shaw, az emberi méltóság légielitélendőbb megvetésével már egyenesen a civilizáció halálos öröletét képviseli, mikor azt mondja, hogy «egy részvénytársasági alapon szervezett emberi tenyésztelep megfelelő vezetés mellett jobb eredményeket érne el, mint mai zilált és zavaros házassági rend-

szerünk». Lindsey,¹ Russel² és mások szintén érintenek ilyen gondolatokat, melyek a helyes társadalom-erkölcsi érzékű ember megvetésén kívül alkalmasak arra, hogy a nacionalizmus és a modern biológusok falanszter-rendszereiben már «függetleníthessék» magukat a női hivatástól és ezzel az emberi társadalom és kultúra tudattalan kipusztítását elősegítsék,

Az egyes államok törvényhozásai nem követik ugyan még ezeket a szélsőséges elgondolásokat, de a kérdés drámai ereje és következményeinek kiszámíthatatlansága folytán mégis foglalkozni kénytelenek ezekkel a sajátságos jelenségekkel. Az egyes társadalmakban már világosan látják a női hivatás megrendülését és a rendelkezésükre álló eszközökkel iparkodnak a bajokon segíteni és az elsősorban feladatkörükbe eső népi expanziókat állapotukban megtartani. A népszaporodá-megtartása érdekében a többgyermekes családokat kitüntetésben, méltányosabb közteherviselési módozatokban részesítik. Támogatják a többgyermekes családok közleleti megmozdulásait és foglalkoznak a családi bérviszonyokkal. Enyhítik a törvénytelen viszonyok jogi szabályozását, védik a nőt és gyermekét. Szülési segélyeket utalnak ki, napközi otthonokat, csecsemőgon-dozó intézeteket létesítenek és az államhatalom a maga sajátos módján megjelenik mindenütt, ahol a család és nő hivatása léket kapott és a nemzet jövője veszélyeztetve van. Sajnos, azonban az államhatalmi intézkedések esé-kély jelentőségük, mert a történelem folyamán még se-hol sem sikerült a társadalmakat pusztán törvényhozási úton megjavítani. Szervezetek, legyenek bármilyen tö-kekletesek, nem pótolhatják az emberi hivatást. «Alle äußere Hilfsmittel lassen den Kern punkt unberührt.»

¹ Lindsey: Revolution der modernen Jugend.

² Házasság és erkölcs: Rüssel.

³ Muckermann idézi már tárgyalt munkájában Dr. Bumm

A nőproblémáknak ez a része nyíltabb, áttekinthetőbb, világosabb és irodalma ma már történelmi múlttal is rendelkezik. Nem így a másik, a komplikáltabb, mely álarcot visel. A női társadalom lelkületében mindenki által elharapódzik egy sokféle összetevőből előálló társadalomerkölcsi világnézeti elfordulés, mely sokkal inkább veszélyezteti a házasság intézményét, mint a kívülről jövő legszélsőségesebb támadások. Az ember elgondolkodva jár a családi tragédiák romjai fölött és nem i-sejti, hogy milyen mélyre ereszti gyökereit az a probléma, amely a felületen divatos magyarázatokban, korhű feltállásban jelenik meg. A társadalmak még nem ismerték fel a baj szétágazó összetevőit, legkevésbé pedig végső alapokát. mindenki megragad egy-két tünetet és hajlandó elhinni, hogy ez az egyedüli ok, mely a krízist kiváltotta. Nagy jószándékkal aztán megpróbálják az oknak tartott tüneteket fölszámolni. És ők csodálkoznak legjobban azon, ha az eredmény nem akar mutatkozni. Alaphibája a kritizáló emberi szellemnek, hogy a problémákat nagy távolságokba tolja ki (nem tudja elhinni, hogy azok közelben is lehetnek) és azután messzelátón keresztül szemléli, mint elérhetetlen é-megközelíthetetlen hegyóriást. Pedig a probléma a jelen esetben is a lábaink előtt hever, csak fől kell emelni magunkhoz, vagy le kell ereszkednünk hozzá. Sokkal közelebb járunk az igazsághoz akkor, ha, amikor a kultúra lealkonyulásáért a női társadalmat gondoljuk felelőssé tenni, egyszerű dolgokra hivatkozunk: nem csábító nőkre gondolunk, akik az emberiséget végzete-katalizmákba kergették bele, hanem csak apró, a minden nap női hivatással járó kötelességek megtagadásra. Mert lényegében a női *hivatás elárulásáról* van szó, a hivatás esett áldozatul a megfizetettségnek. Abban

egyik rektori székfoglalóján, a berlini egyetemen tett kijelentését.

a társadalmi környezetben, melyben ma a nő élni kénytelenül, fokozódó hivatásvesztése ellenére is a házasság jelenti számára a legkomolyabb, mert törvényhozásilag biztosított gazdasági bázist. Belép a házasság kötélékébe anélkül, hogy élne benne egy parányi hivatásvágy, vagy az odaadás tudatossága. Asszony akar lenni (mert ez szabadabb társasági lehetőségeket biztosít) anélkül, hogy élne benne az anyaság utáni vágy, a család hivatalsszerű szolgálása, a női öntudat és ezek transzcendentális beállítottsága. Az első kérő megkapja kezét, talán személyes antipátia ellenére is, ha kielégítő gazdasági egzisztenciával rendelkezik. Másokra soha sincs tekintettel, minden csak saját magát nézi és a házassággal i-ccsak keretet akar, melyben valódi, vagy vélt szépsége ragyogni fog. Látszólag vállalja a hivatást, de lényegében a legelítélendőbb módon elárulja. Fölveszi a honarriumot, de silány árút ad személyében és mindenben ami természetes módon reá lett bízva. Ez pedig már nem is menthető erkölcsi defektus, hanem tudatrosszakarat, mondhatnánk bűncselekmény. Bűncselekmény, mert megkárosítását jelenti a konkrét házasság körül keletkező családi életnek és veszélyt jelent a társadalom szempontjából is.

Becsapását jelenti a férfinek, mert visszaél erejével, amely a szerelemben a nőnél erősebb. Alakoskodik énen árulja el rejtett érzelmait és rejtett céljait. Igazi arcultata csak a házasság megkötésével a jogi körülbátyázás után tűnik elő, amikor már gazdasági egzisztenciája biztosítva van, akár a házasságban, akár válásetén, ezen kívül, (így még jobb.) Föl kell tételeznünk mindezt, ha meggondoljuk, hogy minden férfi, akár milyen szabadelvűnek is vallja magát, a saját esetében minden és föltétlenül konzervatív. Örvendetes dolog, hogy a modern idők teljes romlásában is megőrizte lelkében a házasság eszményi gondolatát és nem lesz

soha férfi, aki vámpírral, démonnal, vagy más ezekhez hasonló mesterséges képződménnyel akarna családot alapítani. Csakhogy, sajnos, más a vágy és elképzelés más a beteljesülés. Nem hiába mondja Méneken a nőt intelligensebb félnek — igaza van, mert mi helyst egy ilyen típusú nő a mozivásznak premierplánjából betanult pózban és alakítással megjelenik egy külső formáitól elvakult és lelkében megszédült férfi előtt már be is következett az -intellektuális katasztrófa. Mert jól jegyezzük meg, hogy ilyen esetekben sohasem a férfi határozza el, hogy megnősül, hanem a nő, hogy férjhez megy. És ezzel megindul a házasélet, amelynek annyi szépsége, bája és értelme van: olyan tökéleteszociális képződmény. A nő azért hivatott, hogy mindennek papnője legyen. S ma már nem kell különösebben bizonyítanunk, hogy a mai nők nagy-nagy százaléka mennyire nem tud megfelelni ennek a hivatásnak. Nem tudja és nem akarja ragozni a személyes névmás eseteit sem családlelkületi, sem élettani értelemben, mert csak első személyt ismer és ehhez görcsösen ragaszkodik. Nincs transzcendentális beállítottsága, nincs benne közmikus vágy az anyai teljesítmények után, egyszóval szociális bastard lett. Hivatás nélkül pedig nem lehet hűség és érthetetlen az odaadás, nincs áldozat és ismérten dolog az oltalom, nincs megértés és csak közöháztartást jelent a család. Ilyen szellemi alapon aztán nem szabad csodálkoznunk, ha kihűl az otthon, vagy talán föl sem melegszik. Ilyen céljatévesztett, hivatásnélküli emberanyaggal nem lehet -fészekrakásra- gondolni és ilyen adottságok mellett minden társadalalmi propaganda és államhatalmi kényszer csak a mélységeket szélesíti, melyben önon súlya alatt fog elmerülni egy enervolttársadalom.

Az asszonyi hivatásnak a megfizetettségre való igénytartása súlyos zavarokat okoz a társadalomban is.

Az ilyen típusú nőnek a házasság gazdasági értékelésre való beállítottsága mesterségesen zavarja a *termesztes hivatáskiválasztást*. Nem azok lesznek asszonnyokká és anyákká, akik erre vonatkozó hivatáskészség-gél rendelkeznek, hanem azok, akik leplezett céljaik érdekében ügyes férjvadászatot tudnak rendezni. Ez aztán megint kettős veszélyt rejt magában. Egyrészről olyanok kerülnek a házasságba, akik a rájuk váró kívánalmaknak nem akarnak megfelelni és így magatartásukkal olyan dolgokat involválnak, mint a természete-szaporodás visszaesése, a házassági elválások más szempontból megmagyarázhatatlanul magas arányszáma, é-mint általában olyan tünetek, miket korunk a házasság válságának rovására kénytelen írni. Másrészről ezek az eredeti hivatáskészséggel rendelkező nőket kiszorít-ják a nyilvános életbe és önálló foglalkozásokra kény-szerítik. Jóllehet, ezek itt is föl tudnak mutatni elfogad-ható eredményeket és elfojtott hivatástudatuk a szor-galom, munkabírás és akarás területein éli ki magát, lelkükben mégis bizonyos ressentiment sürűsödik össze, amely tragikus színekkel árnyékolja be nemcsak arcukát és egyéniségeket, hanem környezetüket és munká-jukat is, amelyben élnek. Hiába, a szív, mellyel mások szerethetnek, de nekünk szenvednünk kell, nem minden fog kiegyensúlyozott gondolatokat inspirálni. A csalat-kozottság, kitaszítottság és a számukra lényegében ide-gén és ellenszenves munkakör fanyar szájízt kölcsönöz és azon sem szabad csodálkoznunk, ha szegények el-felejtenek mosolyogni és a minden nap élethez szüksé-ges megértés kihal lelküköből. Az elfojtott hivatás hívó, mardosó szava még nagyon soká ott fog égni lelkükben, még akkor is, mikor már egyszerű munkaruhát és szem-üveget viselnek. Ez lesz a «vénkisasszony» típusa, amely talán azok részéről kénytelen a legélesebb tűszúrásokat elviselni, akik egész tragédiáját okozták. A társadalom

eddig ezeket csak szellemeskedései és élcei eszközének tekintette és a tudományos irodalom sem mélyedt el lélektani vizsgálódásaiban. Pedig merjük állítani, hogy ha egyszer problémáik napvilágra kerülnek, sokssok meglepetésben lehet része a társadalomnak. Ennek boncolgatása igen messzire vezetne kitűzött feladatunktói, éppen azért csak azt hangsúlyozhatjuk, hogy általános társadalom-erkölcsi kíváalom, hogy a hivatás-kiválasztás természetes mederbe terelésével lehetőséget kell nyújtanunk számukra is a családi életbe való bekapcsolódáshoz.

A nőkérdés körül több, mint egy évszázada folyó vita már eléggé meggyőzhetett bennünket arról, hogy itt végeredményben nem a nemek közötti harcról van szó, hanem a vele kapcsolatos problémák sokkal mélyebbről érintik az emberi társadalmat. A történelmi feminizmus tévesen végiggondolt következtetései ékövetkezményei után ma már itt van a legföbb ideje, hogy reális gondolatokkal emeljük ki a holt vágányokon veszeglő és nyitott kapukat döngető feminizmust és a problémákat ezek világánál végre nyugalmi állapotba segítsük.

Aki végig kísért bennünket eddigi fejtegetéseinkben és belátott azokba az ereszékekbe, melyekről teljeszándékkal és tárgyilagossággal iparkodtunk a vakolat takaróját lehúzni, egyhangúlag mondhatja ki velünk a megoldást hozó tételet: *a természetes hivatás-kiválasztás szükségeségét*. A társadalomnak műlhatatlanul oda kell hatni, hogy a női hivatás megtarthassa a maga ős-eredeti hivatásterületeit és mesterséges behatások ne akadályozzák abban, hogy követhesse az anyai hivatáhívó szavát. Ennek érdekében viszont a hivatástvesztettek számára is olyan társadalmi miliót kell teremtem, mely viszonylagosan egyenértékű a lélektani, vagy élet-tani szempontból elvesztett hivatásterületekkel.

Ennek biztosítására minden kétség kívül első éleghfontosabb lépés a teljes egyenjogúság a társadalmi munkaterületeken. Régen a nő fogalma kizártlagos élet-hivatást jelentett, nemi hovátartozandósága már eleve megállapította azt a területet, ahol küldetését be kellett töltenie, Figyelembe kell azonban venni, hogy már ekkor is voltak kivételes esetek, amikor a nő idegenkedett a házasság gondolatától, mert fenségesebb hivatáhhívó szavát hallotta, amikor szerzetesi pályára lépett. Voltak mások, akik lélektani, vagy élettani defektusuk miatt maradtak pártában, saját elhatározásuk szerint. A tudomány mai állása még nem tud elég elfogadható alapot nyújtani ezen esetekre vonatkozó abszolút követe keztetések levonására, annak ellenére, hogy ezen esetek ma már elszaporodtak és tüneteikben is megváltoztak. Lehet ez biológiai defektus, idegrendszerbeli elferdülés, helytelen nevelési rendszer, vagy a mai szertelen életmód, a hivatástól való céltudatos elfordulás és sok-sok más eddig még ismeretlen összetevő eredménye. Tény azonban az, hogy a házasságra alkalmatlanná váló nők száma egyre női és amíg ezek a közvélemény eddigi felfogása folytán, vagy gazdasági okok nyomására a házasságban kényszerülnek egzisztenciájuk biztosítását keresni, addig a családi élet nagyon is érthető módon romlani és zülleni fog. Gyakorlati megfigyelések azt igazolják, hogy ezek eddig szintén ismeretlen okokból előbb kapnak férjet, mint azon társnőik, akikben eredeti hivatásuk a rna teljes épségében él és hat. így ezek természetesen a nők terhére mutatkozó nemi népesedési arányszám következtében házasság nélkül maradnak és önálló életre kényszerülnek.

Ezeknek a jelenségeknek figyelembe vétele után tehát a társadalom feladata az lesz, hogy ezt a természetellenes kiválogatódást a célirányos helycsere biztosításával gyökeresen megváltoztassa azáltal, hogy a most

házasságban élő, de az eredeti női hivatást betölteni képtelen nők számára olyan társadalmi miliót teremt és gazdasági bázist ad, amely viszonylagosan egyenlő a házasságban most keresett helyzettel, így a most házasságon kívül élő, de a női hivatás szempontjából teljes értékű nők visszamehetnek a családba és hivatás-kézségükkel újra felszíthatják a bensőséges családi élet hunyó parazsát. Viszont a házasságra alkalmatlan nők egyéb értékeikkel állhatnak a társadalom szolgálatára, és a férfi hivatásterületeken kereshetik meg önfenn-tartási szükségleteiket.

Ami a női társadalomnak a férfi hivatásterületeken való alkalmazhatóságát illeti, ma már elég tapasztalat, történeti múlt és orvosbiológiai adat áll rendelkezésre, melyek irányítása mellett a női külső teljesítményterületeket megnyugtatónak lehet megállapítani.¹ Végső cél mindenekelőtt az, hogy a hivatástvesztett nők számára elég vonzóerővel rendelkezzenek azzal, hogy a hivatalán nőket visszatartsák a házasságtól. Lesznek *bizon* nyara, akik erre a gondolatra elszörnyűködnek és kétésgbeesnek, mert szellemükben még ott él a feminizmuselvi ellenségének atavisztaikus epigonja: mi lesz a csaiáddal és az emberiség fennmaradásával, ha a nőket még csalogatjuk is a férfi munkaterületekre? Ezekre a feleletet a későbbi fejezetek fogják megadni. A kételkedők megnyugtatására azonban már itt meg kell jegyeznünk, hogy a mai állapot sokkal inkább vészelyezteti a családot, mint azt a felületes szemlélő hiszi. A női társadalom átcsoportosítása pedig meg fogja hozni a családi élet aranykorát. A házasságok mennyiségi száma, tekintve, hogy végeredményben egyszerű helycseréről van szó, nem fog lényegesen változni, sőt a teljes hivatásérzettel rendelkező nőnek a családba való

¹ Dr. Lechner K.: A női lélek és a feminizmus.

beköltözésével a mai nőtlen emberek között a házasulási kedv fokozódni fog. A kiválogatást egyébként is a hivatásoszton erőbeli foka szabályozza, az anyai ösztön hierarchikus helyét illetőleg a normális nők esetében, úgy gondoljuk, nem kell különösebben bizonyítgatnunk. De még ha el is fogadjuk az ellenvetést és föltételezzük a házasságok megcsökkenését, ezzel mint időleges jelenséggel kell számolnunk. Mert később a kevés számú, de megfelelő hivatástudattal rendelkező szülők utódai számukban megsokasodnak, míg a hivatalanok kihalnak, így a minőségi javulás még ez esetbee is föltétlenül bekövetkezik.

A természetes hivatáskiválasztás másik elengedhetetlen előfeltétele *a teljesített társadalmi munkának nemi megkülönböztetés nélkül való egyenlő honora*lása.

A nyilvános női munka eddig műkedvelő természetű volt és időtöltés számba ment. Csak a minden eshetőségre felkészülni akaró lányok és gazdasági bázisukat vesztett nők jelentkeznek, kevés kivételtől eltekintve nyilvános társadalmi munkára és főlkészültségük egyáltalán nem volt kielégítőnek mondható. A női munka átmeneti jellegű volt, mely a férjhezmenéssel illuszóriussá vált. Ekkép nemcsak, hogy kellő szakképzettség nélkül nem nyújthatott annyit, mint a hasonló munkaterületek alkalmazott hivatásos férfimunkaerő, hanem átmenetiséget tekintve, fölöttesei részéről sem részesült egyenlő honorálásban. Női munkaerőről ma sem lehet tudni, hogy ha este elköszön a hivataltól, reggel viszontiátja-e őt. Sokszor előfordul, hogy a nyomtalanul eltűnt női alkalmazott pár hétközben küldi el lemondó levelét valamely külföldi fürdőhelyről és a bezárt fiókok kulcsairól még mindig megfeledkezik. Műnkájuknak ezen provizórikus jellege folytán természetesen a javadalmazás és nyugdíjigény stb. szempontjából fennálló helyzetük igen kedvezőtlenül alakul. Ha majd

a természetes hivatáskiválasztás ígérete a munkaadók számára komoly garancia lesz arra, hogy a nyilvánómunka terére lépő nő nem hozott magával elnyomott vágyat a család után és az oda való visszatérésre egyáltalán nem gondol, hanem életét ezen munkaterületnek akarja szentelni és ezen használhatónak is bizonyul, semmi akadálya nem lesz annak, hogy az új munka értékbírálása is már megváltozott szempontok szerint módosuljon.

Provizórikus jellege és szakképzettségi hiánya mellett a női munka kedvezőtlen megítélését az egyidőben folytatott hivatási és foglalkozási megosztottsága is eredményezte. A munkaadók meg voltak győződve, hogy a női alkalmazottak előbb-utóbb férjhez mennek éanyákká lesznek, így nemcsak fizikai idejük felét fogja lekötni a család, hanem foglalkozásukba való lelkületi bekapcsolódásuk sem képzelhető el oly raértékben, mint ezt az illető munkakör megkívánná. A kettős *elfoglaltság* állandó összeütközéseket, súrlódásokat eredményez. A hivatást zavarja a foglalkozás, a foglalkozást a hivatás. Ekkép még a legnagyobb jóakarat és szorgalom mellett is csak csökkentéértékű munkateljesítményeket tudnak nyújtani. Ha azonban a munkaadók meg lesznek arról győződve, hogy az ajánlkozó női munkaerő nem lesz és nem lehet soha anyává és feleséggé, nagyobb bizalommal fog viseltetni a női teljesítmények iránt. Az eredeti hivatásuktól nem zavart befolyásolt nők már nagyobb teljesítményekre lesznek képesek, mint elődeik. Helyzetüket, mint önálló életcélt fogják fel, arra komolyan készülnek és külső teljesítményekre beállított munkájukkal gazdasági helyzetük alátámasztását akarják elérni. Ilyen formában a társadalom mellőzhetetlen feladata nemcsak az, hogy a hivatását vesztett női társadalom számára új foglalkozási területek szerzésének a szükségességét elvileg mondja

ki és arra képesítéseket nyújtson, hanem az is, hogy ez kellő gazdasági értékelésben is részesüljön.

Végül a természetes hivatásiválasztás útjait lesz hivatva egyengetni *az önálló női teljesítmények társadalmi elismerése és erkölcsi honorálása*. A történeti férfinizmus harcai alatt, a szenvedélyek forgatagában megszületett a férfias nő típusa. A tudományos területeken folyó vitába *az* akkoriban igen kedvelt vicclapok is beleeszöltak és ezeknek nagy részük van abban, hogy a gúnyos mosoly még ma sem tudott leolvadni a társadalom arcáról, ha női teljesítményekről van szó. Sokan még elevenen emlékeznek a karikatúrákra, melyek George Sandt¹ és más női apostolokat hatalmas, csontos érrobusztus izmú férfióriásoknak rajzolták, vagy mávonatkozású túlzásokban akarták a női követeléseket nevetségesse tenni. Ezek természetesen még ma ikönnyen befolyásolhatják a társadalom ítéletét. Éppen azért nagy szolgálatot teszünk a kibontakozásnak, ha a kiváló női teljesítményeket teljes tárgyilagossággal igyekszünk a nyilvánosság elé hozni, bebizonyítván azt, hogy kultúrvékenységre a nők is vállalkozhatnak és azon kimagasló eredményeket is érhetnek el, ha az a «belcső hang» ide szólítja őket. Ma már vannak Curie asszonyok, Rhoda Erdmannok, Sigrid Undsetek mások, akik nem annyira fogcsattogtató propagandával, mint inkább nagyszerű életteljesítményük gyakorlati bemutatásával szereztek társadalmi elismerést a női nemnek². Ezek ama szellemi örökségnek letétemé-

¹ Életrajzi adataiból pedig kitűnik, hogy nagyon is gracilis, törékeny testű nő volt.

² Mme Curier sok-sok nélkülezés és szenvedés mellett volt férje fáradhatatlan támása és munkatársa a rádiumkutatás szolgálatában. Férje halála után önállóan folytatta a tudományos kutatásokat és még nagyobb eredményeket ért el. Rhoda Erdmann az önálló életjelenségek kiváló és világhírű megfigyelője. A konvertita Sigrid Undset pedig a katolikus regény-reneszánsz megeremtője. Írásművészete éppen a mi problémá-

nyesei, amelyből az ideális feminizmus tulajdonképpen elindult, ők a leszármazol azoknak a szellemi követeléseknek, melyek a felszínes harci zaj alatt is csendben értek és erősödtek. Ma már tisztán állhat előttünk, hogy szellemi őseiknek igazuk volt: a nők nemcsak -tzifrák-(nullák), akik magukban semmit és csak akkor jelentenek valamit, ha egy férfi után ragasztatnak, hanem komoly szellemi és erkölcsi erőtényezők is lehetnek.

mánkat is jelenti, amikor az az emberi utak és hivatások transzcendentális beállítottságát hirdeti. Hogy az isteni erő mérhetetlen gazdagsága nemcsak hatalmas egyéniségeken keresztül nyilatkozik meg, hanem szürke, minden nap ér esendő emberek sorsában és életbetöltöttségében is ott van a kozmikus cél. Világhírrrel körülrajongott művész és mégis erőhivatástudatú nő, a szegények barátja, aki Nobel-díját szétosztva, egyszerű életet él bjerkebaeki csendes otthonában, saját életében mutatva példát észak nagy gondolkodójának kérdésére: «Wie wird man Christ?»

II. AZ ÖNÁLLÓ NŐ.

A TÖRTÉNETI FEMINIZMUS EGYENJOGÚ-sítási követeléseinek — bár lényegében kellőleg át nem értett és meg nem magyarázott egyik fontomotívuma volt, hogy a női szellemet sokszor *férfi* tulajdonságok kíséretében láttá megnyilatkozni. Az egymást kiegészítő erők összetalálkozása egy-egy ki-magasió női egyéniségenben tényleg azt a látszatot kelt-hétté, mintha a nő a külső társadalmi teljesítményekében teljesen egyenrangú társa volna a férfinek. A kor egyébként is hajlott a túlzásokra, az esetlegességekből általános konzekvenciákat vontak és tagadásba vették a külön hivatásterületek természettörvényeszerűségét.

A modern biológia korában ma már abban a hely-zetben vagyunk, hogy ezt a problémát is kellő törté-nelmi távlatból és komoly szakirodalmi kutatások eredményeire támaszkodva, ítélni juk meg. Ezek alapul vételevel bizonyosra vehetjük, hogy ^a nemek pszicho-lógiai tekintetben nem oszthatók úgy meg, mint ez a filozófia világában megtörténhetik. Az újabb élettani kutatások megállapítják, hogy az utódok minden szülő tulajdonságait örökölhetik nemre való tekintet nélkül. A női és férfi garnéták és zygoták szövevényes területe az, hol az egyén tulajdonságdominanciája eldől.¹ Hisz

¹ Ezen a téren Mendel augusztinus brünni szerzes kísér-lelei hozták meg. Az első meglepő eredményeket, melyeket kora tudományos fejlődése még nem is tudott kellőképpen értékelni. Napjaink intenzív tudományos kutatása azonban már nagy-mértékben ezekre a megállapításokra támaszkodik. Lásd bö-vebben H. Muckermann i. m. I. köt.

a gyakorlati életben is gyakran hallhatjuk: az apád lánya vagy, az anyád fia vagy. Ezzel a szülők nem tesznek mászt, mint a gyermek kiütköző természetét az egyik, vagy másik szülő egyező és átörökített természetével, tulajdonságával hozzák összefüggésbe. Ekkép a nőben férfi tulajdonságok léphetnek fel, valamint a férfi i-kaphat női sajáságokat. Tehát a nemek határa szellemi tekintetben könnyen elmosódik és így ezen szempontból legfeljebb, mint nemi majoritásról beszélhetünk, amely az egyedekben uralkodó. A történelmi essaysirodalom ilyennek ismeri Bonapartét, Goethét, Schoppenhauert, Bismarckot, Linkolnt stb., akik számos női tulajdona sággal rendelkeztek. Viszont fölsorakoztat nőket, akik nyílt tanúbizonyságát adták számos férfi vonásnak. Nagy Katalin, Angol Erzsébet, Wagner Cosima, Mária Terézia, vagy hogy a nagy feministáról szólunk: George Sandt. Azonban ezen jelenségekből végzete tévedés volna olyan konzekvenciákat vonni, melyek az alaphivatásokat elmellőznék az emberekben.

Minthogy ezen jelenségek a minden nap életben imutatkoznak és egyszerű emberek sajátjai is lehetnek, nagyobb a valószínűsége annak, hogy az eredeti hivatás és tulajdonságdomináns támogatására, színezésére, aláfestésére rendelteitek természettörvényszerűleg. Mert a női hivatásterületeken fellépő férfi tulajdonságok csak arra szolgálhatnak, hogy több akaraterővel, kitartási é következetességi! készséggel támogassák a nőt nehéz feladatai között. Több realitást, nagyobb eredményességet kaphat ezáltal a nő hivatásos munkája a családban, de legfőképpen a gyermeknevelés terén. Sokszor látunk igazán férfias szellemiségű nőket, akik áldozatok árán is görcsösen ragaszkodnak eredeti hivatásterületükhez.

A férfi tulajdonságok jelentkezése és dominanciája csak az esetben jelentheti a nőnek önállósítását és a férfi hivatásterületére való lépését, ha ezek a jelentke-

zések egybeesnek az eredeti hivatásvesztéssel. Ha már a nőben az előbbiekben fejtegetett okok folytán nincs meg a hivatásvágy és az asszonyi, családanyai hivatásnak kényszerítő imperatívusza. Ha már nincs érzéke a nemére bízott életmisszió összefüggéseinek fölismerésére és nincs vágy benne, hogy «hullám legyen, mely a sziklát tovább sodorja». Ezek «az arcnélküli maszkjai a nőiességnek», akik a család számára a legnagyobb veszélyt jelenthetik, ha kellő hivatásérzet nélkül kényszerítettetnek abba. Ezen túlmenőleg veszélyt jelentenek a társadalomra, sőt végső elemzésben az emberiség jövője szempontjából is.

Tehát vizsgálódásaink akkor járnak helyes úton éakkor szolgálják az egyetemes emberi boldogulást, ha a történeti feminizmus általánosító túlzásaitól elvonatkoztatva keresik az összefüggéseket és az objektív térmésetű női munka jogosultságát, igazolhatóságát a természettörvény ilyen irányú kíváncsalmaiból vélik kiolvasni.

A házasság kötelessége általában és az összességre nézve kötelező, nem pedig az egyesekre vonatkozólag. Nem tételezhető fel, hogy az isteni világterv csak házaságban élő emberekre alapította volna az emberi életet. Sokkal kíváncsolatosabb, hogy egyesek a társadalom javát célzó olyan feladatoknak is szenteljék magukat, melyeket két nőtlen (házasságon kívüli) állapotban sokkal könnyebben, sokkal tökéletesebb módon lehet megoldani.¹ Hinnünk kell abban, hogy nem mindenki rendeltetett házasságra, hogy nem mindenki rendeltetett arra, hogy utódok hátrahagyásával végezzen életmissziót és ménéküljön a földi elmúlás gondolatától. Bizonyára ez volt a Teremtő elgondolása is, mikor kivételes embereknek kiválasztott életcélokat inspirál. Papok, tudósok, művé-

¹ Cathrcin: Erkölcsbölcsélet. II. 383. o.

szék élete ez, akik a maguk sajátos módján, sajátomissziós életükkel járulnak hozzá az élet fönséges, színes felépítettségéhez. Ekkép az objektív (tárgyi teljesítményű) női munka a biológiai rendellenességeken kívül még metafizikai alátámasztást is kaphat, mellyel a hivatás magasságába emelkedik. Ezen a síkon már nem a generációkat szolgálja, hanem a történeti szituációt képviseli és így teljesítménye kultúrtörténeti jelentőségű lesz — szemben az anyasággal.

Ha a nőt már most ezen nézőpontok szerint szemléljük és viszonyait ilyen beállításban mérlegeljük, úgy az objektív természetű női munka igazolhatósága ha más jogalapból táplálkozik: metafizikai, biológiai és gazdasági.

A *metafizikai jogalappal* rendelkező önálló női hivatások rendszerint karizmatikus jellegűek. Bennük az általános hivatás elhalkul, hogy annál kiemelkedőbb legyen a kivételes. Ezek a hivatások lehetnek a transzcendensbe visszautaltak, de lehetnek szociális jelentőségek is. Kivételes egyéniségek kapnak helyet benne, akik arra vannak rendelve, hogy erények és eszmenyék megtestesítői legyenek. Ezek az istenközelségbenőbb térfelébe jutva, olyan erőtöltekezéseknek vannak kitéve, melyeknek magatartásukban való megnyilatkozása őszinte elragadtatást tud kiváltani a társadalmakból és figyelmüket a transzcendentális érdeklődés és ezzel együtt a nemesedés stádiumába emeli. A természettörvény nemesítő erői hatnak rajtuk keresztül az emberise ségre és a társadalmakból erős és tiszta érzelmi mozgalmasségot tudnak kiváltani. Ki merne ma kételkedni abban, hogy a Renanok és Combek Franciaországának nagyszerű vallási renaissanceában van-e szerepe lisiókis Teréznek? Van-e szerepe abban, hogy egy nemzet, mely pár évvel azelőtt még Zola-szobrokat öntetett a templomok levert harangjaiból, kicsivel később en-

gesztelő templomot emel a Mont Martre, kupoláján ezzel a körbefutó felírással: «*Jézus szentséges Szívének a megbűnhődött Franciaország?*» Vagy tovább menve, ki ne ismerné fel alexandriai Katalin missziós szerepét, aki eredményesen tudott szembeszállni a legképzettebb pogány filozófusokkal, a keresztenységnek éppen a leg-válságosabb idejében. Ritka szellemi kincsekkel és mély intuíciós megérzéssel védelmezte és juttatta diadalra a keresztenység fönséges tantételeit, melynek történelmi elismeréséül a kereszteny bölcsleti iskolák védő-szentjévé lett. Elfogódottsággal kell olvasnunk sienai Szent Katalinról, akinek XI. Gergely pápát sikerült rávenni, hogy visszatérjen Rómába. Micsoda fordulatot vehetett volna az egyháztörténelem s hogy alakultak volna ki a későbbi európai társadalmak az ő karizmatikus küldetése nélkül. Kiváló szervező erő, tiszta látású diplomata és nagyszerű irodalmi egyénisége: Dante méltó kortársa. És mindez az isteni küldetés számon-tanúbizonyságával. Említsük még Jeanne d'Arc-t, aki-nek életében teljesen nyíltan még az is kiütközött, hogy a küldetés nem föltétlenül egész életre szól, hanem egyes föladatok elvégzésére is szorítkozhat. Jeanne d'Arc a reimsi koronázás után «A hangok ösztön-zésére» vissza akart térti falujába, de a király nem engedte. Ettől fogva szerepét nem kísérte a régi ellen-állhatatlanság és kényszerítő erő.¹ De nemcsak a szén-tek sorai gazdagok a karizmatikus női küldetésektől, hanem a világi élet is föl tud mutatni kiváló egyénisé-geket, akiknek életében és munkájában rendkívüli módon nyilatkozik meg az isteni erő. Alig múlik el kisebb, rövidebb időszak, hogy ne értesülnénk kiváló női teljesítményekről. Itt van mindenkor Ledóchowska grófnő, a kultúra imperializmusának e nagyszerű asszonyi kép-

¹ Bővebben lásd a Bangha-féle Katolikus Lexikon adatait és a Szentek életét.

viselője. A Gondviselés nála is azt akarhatta, hogy sohase menjen férjhez, hanem száz és százezer fekete gyermeknek legyen az anyja. Otthagya az udvart és a színes udvarhölgyi életből átlépett a missziós munka önként vállalt göröngyeire. Kevés emberi élet van olyan rövid, de egyszersmind olyan nagy eredményű, mint az övé volt. Égett, mint a gyertya, mely másoknak világít, de önmagát emészti. Sokszor lefogyott 27 kilóra is és szellemi erejét csak a kegyelem ereje tarthatta fönn, mert testéből nem táplálkozhatott. Programmot tudott adni egy egész világnak és ma az egymástól elválasztott és elütő földrészek az ő általa lerakott alapokon építik az emberiség és kultúra egyik legfönségesebb épületét!

De a küldetés nem ütközik ki mindenig ilyen tisztán és könnyen leolvashatólag, azért nem vonhatjuk kétségebe azt sem, hogy a minden nap életben és egyszerű, szürke munkaruhában is tölthet be az ember olyan feladatokat, melyek az előbbiekkel a végső mérlegen egyenrangúaknak fognak tűnni.

Még nem vagyunk messze a kortól, amely mindezenekben csak mosolyogni tudott és cinikusan fogadta az emberi életbe lenyülő transzcendentális erőket. Viszont nem vagyunk messze attól sem, mikor már csak transzcendentális erők segítségére hagyatkozhatik egy ener-vált civilizáció. És ebben az adventi időben is kaphat karizmatikus küldetést az önálló nő. Ezek a teljesítmények *szociális* jelentőségűek lesznek, tekintve, hogy az anyai hivatás elhalkulása esetében is megmaradhatnak annak szurrogátumai: a szeretet, önfeláldozás, odaadás, oltalom stb. És ezekre sohasem volt talán nagyobb szüksége az emberiségnek, mint éppen nap-jainkban. Amikor az atomizálódott ember testileg-lelkileg kifosztva vánszorog a társadalmak szeretet-nélküli bozótjaiban és ingoványain. Amikor minden kihül és feloldódik, amikor mindenki minden másuktól

vár és rnaga semmiért sem akar áldozatot hozni. Amikor mindenki vándorolni kénytelen hosszú és kietlen országutakon és senki sem maradhat otthon meggyökeresedett biztonságban. Akkor szükség van arra, hogy az anyai érzületvilág fokozott mértékben el tudjon szóródni az élet göröngyein, amelynek tárgya többé nem a család lesz, hanem a kiszélesült kollektívum: a társadalom. A mai élet föltétlenül szükségessé teszi az olyan hivatalsterületek megszervezését, melyek nélkülözhetetlenül megkívánják a gyöngéden érző női szívet élelkületet. A kisdedovástól föl egészen a legdifferenciáltabb népjóléti és népgondozó területekig, vannak olyan szervezetből adódó igényjelentkezések, amelyeknek letéteményese csak a család kötelékén kívül álló nő lehet. Az anyák és nő szerzetesek lelkületének kell itt érintkeznie ezen fontos társadalmi őrhelyeken, hogy pótolni tudja azt, amit a civilizáció elrabolt az embertől: az otthon, a családot, a nyugalmat, a békét — egyszóval az emberi életet. Erre szól a szociális küldetés, amit be kell tölteniök.

Az önálló női munka egy másik elfogadható jogalapja *biológiai* természetű, amely részint lélektani elferdülésekben, részint fiziológiai defektusokban jelentkezik. Sőt sok esetben ez a kettős veszélyezettség egyszerre lép fel az egyedekben. A lélektani elferdülés először is egy helytelen társadalmi nevelésnek lassan éró eredménye. Abból a konfliktusból származik, melyben a nők szellemi igényjelentkezése szemben találta magát kora társadalmával. Egész nevelési rendszerünk a férfire és a külső teljesítményekre volt beállítva; a nőt nem tudta, nem akarta abba a szerves kultúrába belekapcsolni, amelyben élt, amelyben lényegénél fogva a nő is teljes értékegyenlőséggel esik latba. A női hívatást nem tudta úgy értékelni és foglalkoztatni, hogy az egyenlő kulturális jelentőségre emelkedhetett volna.

Kezdve a fajfenntartás tényétől, le egészen a gazdaságig, a nő nem rendelkezett azzal a társadalmi közmegbecsüléssel, amivel a közfelfogás a férfit kitüntette. A leánygyermek születését kedvezőtlenül fogadták nemcsak azért, mert hozomány előteremtéséről kellett számára gondoskodni, hanem azért is, mert az apa férfiú büszkeségét nem legyezgette, sőt neve fennmaradásáról sem gondoskodhatott. A női hivatásnak a társadalomban elfoglalt alantas helyzete egészen addig jutott, hogy a női nem nagyi észé maga is kereszthordozásnak tekintette a nemére bízott életmissziót. Ebből az értékelésből született meg a női társadalomban a vágy *a külső teljesítmények* után. A modern nő nem nemében akarja tiszteltetni magát, hanem személyesikerekre vágyik. A «*Minderwertigkeitsgefühl*» (kevesebbértékűség érzete) helytelen gondolata hajtja ki a családból a nyilvános életpályákra, hogy társadalmi elismertetését «*reális teljesítményekkel*» vívja ki. Ezeknél tehát a női hivatás szellem-lelkületi alapon van jnficiálva, amely ma már nemcsak nevelési probléma, hanem a generációkon keresztül erősödő örökléstünet és a női hivatás lelki eljelentéktelenedésében nyilvánul meg. Ennek a szellemvilágnak első tudatos kifejezője Bashkirtseff Mária.¹ Egész élete gyermekkorától kezdve a társadalmi sikerre és rendkívüli külső teljesítményekre való törekvés volt. «*Ez a szegény napló magába foglalja fény felé törekvő, sóvár dicsősége vágyamat. A szomjas lendületet, melyben a rabláncre vert lángész vergődő szárnycsapását látják majd, ha tényleg siker koronázza küzködő életemet. De melyben a hiú örület bódult képzeli gését szánják csak, ha nem tudok kiemelkedni a hétköznap posványos homályából. Menjek férjhez és szüljek gyermekeket? De hiszen ezt*

¹ Naplója tipikus elferdüléseit és vívódásait érzékelteti megrázó módon a hivatásról elfordult női léleknek.

minden mosónő megteheti . . . Mit kívánok voltaképpen? Ő, nagyon jól tudják: A dicsőséget akarom!»¹ íme Bashkirtseff Mária. És ma már ezek a Bashkirtseff Máriák igen megszaporodtak. És mely társadalom lehetne olyan könnyelmű, hogy ezeket házasságra erőszakolja?

A lélektani elferdülés másik jelentős összetevője az a *természetellenes életmód*, amely korunk nőjét a hedonizmus modern föltállásában körülveszi. A természete-életmód és az abból adódó életberendezés visszaszorulásai a modern nő centrális problémája a szórakozá-lesz. Idejét a divat, mozi és a mondén éjszakai élet mesterséges és mesterkélt szórakozásai töltik ki. Ez a szórakozás azonban nem a fizikai elfáradást követő lelki szükséglet, nem fölündülés, hanem célja éppen a kifáradásra, időkitöltésre irányul. A nő felajzott idegekkel él bennük, a benyomások szüntelen habzsolására törekszik és ezekkel akarja narkotizálni életét. Biológiai szempontból nagy súllyal esik latba az a körülmény, hogy az efajta szórakozások szinte kizárolag a nemiségre vannak beállítva. Ennek hangján szól minden a nőhöz és a nő mindenkihez. Bárholná nézzen az ember, ez kiabál hozzá tudatosan, vagy tudat alatt: divat lett a sex appeal, még akkor is, ha torzít, akkor is, ha értelmetlen. Az uniformizált női fejtől (Greta Garbo, M. Ditrich) föl egészen a művészeti, érdeklődésre csak az tarthat számot, amiben kellőleg kiütközik az érzéki-ség és ezen a ponton tudja megragadni az embert. E túlzott nemi kultuszhoz kell még számítani az állandó éjszakázást, a nagyobb mérvű és rendszerint mérge-hatású alkoholfogyasztást (különféle báritalok) és nikoti-n élvezést, ha magyarázatot akarunk kapni a modern nő kóros idegs és akaratelfajulására. Hivatali zavarok,

¹ Bashkirtseff Mária Naplója. Génius-kiadás. 113. o.

idegkimerültség, és a hisztéria sok-sok bántó megnyílvánulásai azok, melyek nemcsak az orvosokat foglalkoztatják, hanem az emberiség sorsa fölött megrendült biológusoknak is komoly fejtörést adnak. Mert ma már bizonyosra tudjuk, hogy ezen idegrendszerelfajulások átörökíthetők és az utódokban még fokozottabb mértékben jelentkezhetnek.

A biológiai defektusok másik ága *fiziológiai* termeszetű és ezek alatt azon rendellenességeket értjük, melyek a nő testi organizmusát és ezen keresztül az eljövendő generációk testi épségét veszélyeztetik. Biológiai alaptétel, hogy a szervezetre és annak természete-funkcióira gyakorolt külső káros behatások az emberi nem folyamatosságát biztosító csiraplaszmára is kihatnak és az ebből majdan kifejlődő új individuum szervi életét is befolyásolják. Tehát egy generáció biológiai bűnét nem szabad úgy felfognunk, hogy azokat csak a közvetlen alanyok szempontjából ítéljük meg, mert ezek tulajdonképpen jelentősége csak a későbbi utódokban lép majd előtérbe. Ekképen a biológus aggályait, melyben — mondjuk a versenyszerűleg üzött, eredményekre törő női sportot veszi vizsgálat alá, vagy a divat szülte szertelen soványító- és hízókúrákat károhoztatja, vagy a szoptatás jelentőségéről értekezik, nem az illető egyedekkel kell kapcsolatba hoznunk, hanem azok szempontjából kell megítélnünk, akik majd ezen rendellenességek következményeit viselik. Még komolyabb bajok vannak a női nemi funkcióterületeken, amelyek az anyaság mesterséges megakadályozásából, vagy időelőtti és ismétlődő megszakadásából származzanak. Az előbbi esetben a szervezetbe jutó ártalma-anyagok, utóbbi esetben pedig az új test felépítésével kapcsolatos biológiai folyamatok természetellenes megszakadása következtében állnak elő komoly veszélyek. Ezek a női szervezetben olyan elváltozásokat involválnak,

melyek végül is a női alkat elrontásához vezethetnek. Sőt vannak tudósok, akik ezen behatásoknak a generaciókon keresztül való ismétlődése és rendszeresítése esetére egy nemek közötti ú. n. intersex-típus megjelenését jósolják.¹ Ezek után szinte mondunk i-fölösleges, hogy az ilyen folyamatokba jutott nő hivatala betöltésére alkalmatlanná válik, így sürgős szüksége mutatkozik annak, hogy az ilyen veszélyezettségét jelentő nők számára a társadalmak önálló életlehetőséget biztosítsanak és ezzel megakadályozzák, hogy az elrontott női alkat ezeknek házasságba való kényszerítése esetén átörökíthető legyen.

Végül az önálló női munka jogalapja lehet *gazdasági* természetű is. Ha a népesedési statisztikát lapozgatjuk, azt tapasztaljuk, hogy általánosan több nő születik, mint férfi. Igaz ugyan, hogy ez az eltolódás a serdült kor éveig a nők nagyobb halandósági arányszáma következtében a kiegyenlítődés felé tendál, de a paritá állapotába soha sem juthat el. A háborúk, nőtlenségi hajlandóság stb. még csak tetézik a természetes okot, melyek következtében a nők nagy és igen tekintélyeszázaléka marad pártában. Budapesten az 1930-iki népe számlálás alkalmával 1000 férfire 189 nőöbblet esett és a 20 évnél idősebb nők között 202,000-nek nem volt kereső férje. Tény azonban az is, hogy az ilyen irányú vizsgálatok kiindulásánál Budapestet nem lehet alapul venni, mert itt a népesedési viszonyok a legtágabb, mesterségesen alakító tényezők behatásának vannak kitéve. Ha figyelmünket a vidék felé fordítjuk, itt már lényegesen kedvezőbb viszonyok mutatkoznak. 1000 leiekre vonatkoztatva kisebb ingadozással 6—8-ra lehet tenni azon hajadonok számát, akik nem kapnak férjet. Azonban azt is meg kell engednünk, hogy nem is a falu

¹ Scipiádes: A terhességek korlátozásának jelentősége.

problémája az ellátatlan nők sorsa. Itt természete-közösségekben élnek az emberek, amely minden zökkenő nélkül tud helyet biztosítani a pártában maradottak számára is. Sőt állíthatjuk, hogy egyéb helyeken is csak a kapitalista elvű gazdálkodást nyomon kísérő nagyobb-fokú elszegényedés következtében kénytelenek a társadalmak ilyen problémákkal foglalkozni. Azelőtt a fogyasztási gazdálkodás mellett és a házi termelés idején itt sem jelentett különösebb fennakadást az esetlegénötöbblet, mert az ezek számára biztosított magán-vagyon, vagy a családban való megmaradás lehetősége spontán oldotta meg a kérdést. Most pedig ez komplikálódva a házassági válság egyéb irányú jelenségeivel itt kísért és nyugtalánítja éjszakáit. «Das dach ist ihr über dem Kopf fortgezogen. Beim Erwachen aus einem Traum, der so lang war wie die europäische Geschichte steht die Frau frierend im Leeren. Alles was ihr Heimat war ist zerfallen. Die großen schlichten Selbstverständigkeiten des Frauendaseins: Liebe und Mutterschaft sind verstört und zertört.»¹ Az atomizálódott életstílus, a szernehullott család, a megrendült gazdasági eggisztencia rákényszerítették a nőt a nyilvánomunkavállalásra. Méghidak nemcsak akkor, ha nem volt eltartója, hanem akkor is, ha csekély jövedelmű férfi élettársául szegődött, vagy szerényen díjazott apa Iányának született. Magyarországon a nők az összekerésők között mintegy 20 %-ban vannak képviselve. Ma már általánosságban is tisztán látott gazdasági kényszerűség, hogy az egyedek saját személyükben vannak kényszerítve, hogy ki-ki saját maga létnminimumát megkeresse.

Ha ezeket a dolgokat kellőleg átértjük és világosan látjuk azok további tendenciáját, föltétlenül el kell

¹ Margarete Susmann: *Wandlungen der Frau*.

ismernünk az önálló női munka jogosságát. A természetes hivatáskiválasztással kapcsolatos fejtegetések figyelmes szemelőttartásával lehetőséget kell nyújtani a természetes módon ellátatlanul maradt nők számára, hogy önálló gazdasági bázisukról gondoskodhassanak. Először is kellő társadalmi gondoskodás szüksége a tekintetben, hogy a hivatáskiválasztás természete módon menjen végbe és csak azok vállaljanak nyilvánómunkát, akik eredeti hivatásvesztésük folytán a családi élet iránt vonzalommal nem viseltetnek. Ez helynevelési rendszer mellett végeredményben a hivatásosztón kérdése. Viszont államhatalmi intézkedés szükséges ahhoz, hogy a családanyák házon kívüli munkát ne kényszerüljenek vállalni.

Ennek biztosítása pedig kizárálag egy korszerű, szociális követelményeknek megfelelő jövedelempolitikán fordul meg. Ez a kérdés ma már nemcsak az alsóbb társadaljni osztályt és a munkáscsaládokat érdekli, hanem a tiszviselőtársadalom és a középosztály szempontjából is nagyjelentőségű. Korunk szociális szükségszerűsége rna már megköveteli azon tarthatatlan ideológiák elvetését, melyekkel a fizetések fennálló rendszerét szokták védeni. Ha el is kell ismernünk a személyiségből fakadó teljesítménykülönözéségeket és az elfoglalt pozíciók teherbeli és felelősségbeli különbségeit és az ezekre épített fizetési rendszerek szükségességét, ma már valahogy mégis meg kell kívánnunk egy korszerűbb, szociálisabb arányosítást. Csak végig kell néznünk az állami tiszviselő státusz rangsorolt fizetési kimutatásait, hogy azok kiáltó aránytalansága még akkor is szembe tűnjön, ha egyébként ezen kérdésekben nem is vagyunk behatóbán tájékozva. Az újabb jogfejlődés egészén valahogy az individuum háttérbe szorulását tapasztalhatjuk a kollektívumokkal szemben: kell, hogy ez az elv a kereseti viszonyok szabályozásánál is megfelelő módon érvé-

nyesülhessen. minden munkavállaló kapja meg nemre való tekintet nélkül a képzettségének megfelelő és tiszteinges megélhetését biztosító *egyéni létminimumul*, azon túl pedig lépjön elő a kollektív jelleg: a család honorálása. Elképzelhetetlen dolog, hogy egy 60—70 éves embernek nagyobb jövedelemre lenne szüksége, mint 30—40 éves korában volt. Elképzelhetetlen dolog, hogy egy teljes szolgálati idejét betöltött, nyugalomba vonuló és föltételezett magányban élő egyén sok százpengős improuktív jövedelemmel rendelkezzék, ugyanakkor, mikor fiatal, életerős emberek a legnagyobb megfeszítéssel sem tudnak olyan gazdasági egzisztenciát teremteni maguknak, mely lehetővé tenné a családalapítást. Tehát a bér és fizetési rendszerek szociálirendezése alkalmával az új rendszer alapja a *családi pótlék* kell, hogy legyen, mégpedig úgy, hogy annak nagysága ugyanannak a jogalanynak létminimumához igazodjék. Föl lehetne állítani az egyes fizetési kategóriákhoz 1—1 családi pótlékkategoriát. Egyikbe tartoznának a feleségek a kereső létminimumához viszonyított 30—40%-os dotációval, a másodikba a serdült (iskolás) gyermekek 5—7%-os, a harmadikba a serdült (iskolás) gyermekek 40—50%-os dotációval. Ezeknek részletekbe menő fejtegetése azonban tulajdonképpeni feladatunktól kissé távolabb esik és önálló tanulmányozást kíván. Mégi-megjegyezzük itt a legszükségesebbeket. Elsősorban is azt, hogy ez nem olyan keresztülvihetetlen, mintahogya első látásra tűnik. Nem terheli jobban a munkaadókat, mint az alkalmazottak mai fizetése, legfeljebb csak arról van szó, hogy a fizetések terhe időbelileg egy kissé csömosóni fog, mert a gyermeknevelés évei alatt a három, vagy több létminimális családi pótlék összetorlódása lényegesen meghaladja az alkalmazott családalapítá előtti fizetését és azt a csökkent terhet, amit a munkaadónak a gyermekek családból való kilépése után kell

viselni, összegszerűségen azonban többletet egyáltalán nem jelent. Másik nehézség merülhet fel a magánvállalkozás terén, ahol az alkalmazottak nem állandóak és munkaidejüket fiatal kortól az öregségig nem ugyanannál a vállalatnál szándékoznak eltölteni. Itt a munkaadók esetleg arra törekednének, hogy család nélküli alkalmazottakat vegyenek fel. Ennek megakadályozásra szolgálna egy kiegyenlítési alap,¹ amely az így mutatkozó teherbeli aránytalanságokat elosztaná érarányosítaná. Ezek csak gondolatok és semmi különösebb igénnel nem lépnek fel, hacsak nem azzal, hogy elgondolkozva rajtuk, megtegyék az első lökéseket a család gazdasági megmentésére irányuló intézményebeavatkozásra és megoldani segítsék a dolgozó nő kenyérproblémáit.

¹ Belgiumban már 1925-10!, Franciaországban 1932-101, Olaszországban pedig 1934 óta működnek ilyen Családi Bérkiegynítő Pénztárak. Ezeknek történeti múltja és az a körülmény, hogy maguk a munkaadók kezdeményezték, bizonyítja legjobban, hogy a kísérlet fénysesen bevált. A teher eloszlik a vállalatok között, tekintet nélkül arra, hogy melyik vállalat hány sokgyermekes munkást foglalkoztat.

III. EGYÉNI VÁLASZTÁS.

MINDEN, AMI EREDETI RENDELΤETÉSÉ-től eltér — hangzik Aquinói Tamás Summájának tanítása —, természetének megfelelő állapotba csak úgy vezethető vissza, ha hozzámérjük az isteni elgondoláshoz, amely minden igazságnak zsinórmértéke. A dolgok csak úgy kaphatják vissza funkcióképességüket, ha a mesterséges hatás megszünésével az egyetemes rendbe beleilleszkednek. Ha a modern társadalomban krízisről kell beszélnünk, akkor elsősorban azon szöget kell lemérnünk, mellyel a dolgok eredeti természetüktől és rendeltetésüktől elhajlottak. És körünkban ezt az elhajlási szöget bizonyos értelemben azonosnak vehetjük a civilizáció fejlődésével. Nem ugyan azért, mert ez magábanvéve káros volna, hanem azért, mert az ember természetes életmódjának kisziklásához vezetett. És ha a válságirodalmat figyeljük, mégis azt tapasztaljuk, hogy az az elért fejlődéshez ragaszkodik: ebből indul ki, sőt megoldási rendszereit is erre akarja építeni. Korunk a nő problémáját is így fogja fel (amely pedig talán a legorganikusabb válságé problémája) és fiktív értékű, de emberileg nagyratartott rendszerekkel kísérletezik. mindenki jól ismeri a «nő tehermentesítésének» elméletét és azokat a bizarr elképzéléseket, melyekkel különösen Amerikában a női társadalom «segíteni» akarnak és neki «emberiesebb» életet akarnak biztosítani. Ezzel szemben a reális féminizmus lényege éppen az, hogy nem az adott civilizációt veszi alapul (ezzel csak mint egy el nem mellőzhető

adottsággal számol) és nem erre akarja építeni a női problémák megoldását, hanem célja felkutatni a női társadalomnak a civilizáció következtében a természete törvénytől való elhajlását, hogy így a kérdés organikusákon, a természettörvény szem előtt tartásával legyen megoldható.

Erre irányultak a természetes hivatáskiválasztás körüli vizsgálódások és ide gravitál az egyéni választás is. Ha a társadalmak lehetővé tudják tenni a női hivatáskiválasztás természetes mederbe terelését, már az első és egyik igen lényeges lépést megtették a nőiproblémák fölzsámolásához. Ezzel már biztosították, hogy a nők természetes módon, tehát hivatásosztónuket követve léphetnek be a családba. Azonban ezzel még csak kategóriák jöttek létre és lehetőségek nyíltak arra, hogy a kérdés eljuthasson az *egyénig*. Mert a válság oka nemcsak az, hogy a megfizetettség jutott be a családokba éhivatásnélküli nők szorították ki onnan társnőiket, hanem az is, hogy ugyancsak a civilizáció kedvezőtlen bejelátszása folytán rendszerint a *természetes módon egymásnak meg nem felelő egyedek léptek házasságra*. A természetes állapotban az egyedek belső megérzéssel tökéletes módon ki tudják választani a nekik megfelelő élettársat. Erről még ma is meggyőződhetünk, ha a civilizációtól még ki nem kezdett távolabbeső vidékek ezirányú életét figyeljük meg. Ezeknek egyszerű élete valahogyan több időt enged a szemlélődésre, valahogyan zavartalanabbról hallhatják meg a természet sejtelmeszavát, mint a civilizáció differenciáltabb életét szénvédő embere. Itt nincs alakoskodás, nincsenek kendőzött érzelmek, de nincsen kímélet sem. A balladák komor világa itt valóság, itt a drámaiság őszinte megélését figyelheti meg az ember, ha valakinek a szíve «rosszul szól». Sok tragikus eset fordul elő a szerelemben, de éppen ez biztosítja, hogy csak azok kerülnek

össze, akik egymás mellett egy életen át ki tudnak, ki akarnak tartani. De nemcsak a belső érzelmek, a belső megérzés tekintetében vannak előnyben a civilizáció emberével szemben, hanem a külső életmód is kedvez embertársaik megismerésében és megítélésében. A kisebb közösségekben élő emberek szinte egy nagy családot alkotnak: együtt nőinek fel, napról-napra látják egymást, közösek a munkában, a szórakozásban, Nincválaszfal, nincs titok, a maga nyers öszinteségében nyilvánul meg a jellemalkat, amely a közösség elismerésévei vagy elutasításával találkozhat. Azt mondhatnánk, hogy a közösségtagok értékelése is kollektív úton, a közvéleményen keresztül alakul ki és ennek objektivációja lesz az egyéneken társaikkal szemben kialakult szímpátia, vagy antipátia. A közvetlen megismerészerfölött alkalmas arra, hogy az élő resonator, az embéri szív a neki megfelelő hanghullámokat kielemezze és harmonikus hangképen oldhassa fel. így születik az egyéni vonzalom, mely a házasságokat létrehozza. Itt kell még megjegyeznünk, hogy ezek nem ritkán szerelem nélküliek, ha a szerelmet korunk szóhasználatában vesszük. Mert jól jegyezzük meg, hogy ez a szó csak természetes állapotban fejezi ki maradéktalanul a gondolatot, melyet jelenteni hivatva van. Csak ennek fedi értelmét és szurrogátumait és semmi esetre sem azonosítható azzal a leegyszerűsített fogalommal, amit a mai ember egyszerűen nem vonzásnak nevez. Akinek erről még nem volt módjában közvetlen megfigyelés útján meggyőződni, még mindig rendelkezésre áll egy közvetett eszköz a népdalgyűjteményekben. A civilizáció térfelében jutott ember számára a dolgok már nem ilyen egyszerűek és magától értetődők. Itt nincs szerves együttélés, csak az érdekanosság hozza egymás közelébe az embereket, egyébként barlanglakók. Gondosan eltüntetnek minden apró ösvényt,

amely közelükbe vezet. Modern eszközökkel ugyan, de az ösemberhez hasonló módon leplezik búvóhelyük. Remeték, de a magány egészen más pszichológiájával, mint ez természetes módon történni szokott. Ha a váro-éjtszakai életét szimbolikus képekben tudjuk elképzelni víziószerűleg megelevenedhetik előttünk az őserdő, ahol csak ellenségesen villogó fényeket és pré-dara éhes vadak szilhuettjeit érzi maga körül az éltévedt ösvénykutató. Az első fénysugár, a nap fölbukkanó korongja már mindenkit újra barlangjában talál. Városon nem alacsony léckerítés a házak válaszfala, hanem gondosan elszigetelt körrengetegen belül élnek az emberek, Zárkózottak és az egymással való esetlegerintkezések is mesterségesek és mesterkéltek. Csak akkor lesznek láthatók, ha előzőleg fölkészültek a találkozásra. A városi ember csak szerepekben láthatja egymást és az egyén a maga természetességében már szinte sehol sem jelenik meg. Ilyen miliőben aztán a természetes síkú egyéni választásról álmodni sem lehet. Viszont annak lehetősége sem forog fenn, hogy ezt a túldifferenciált életstílust vissza vezessük a termesztes állapothoz, így számunkra nem kínálkozik más megoldás, minthogy a tudomány világánál kell kutatnunk olyan megoldások után, melyekkel a természetes egyéni választás mégis csak megközelíthető lesz. Ebből a szempontból lehet nagyjelentőségű a *házassági tanácsadás* intézménye, amelynek fontosságát az Egyház ifelismerte és XI. Pius pápa ismételten felhívta az őrvostársadalom figyelmét, hogy a kérdéssel behatóan és tudományos alapossággal foglalkozzanak, hogy énnek üdvös eredményeit az emberiség javára lehessen kamatoztatni.

A házassági tanácsadás ma még az elindulás stádiumában van és mint új intézményt különféle társadalmi megmozdulások szeretnék maguknak kisajtítani és

saját ideálkomplexumaikba elhelyezni. Tény az, hogy biológiai szükségességekből született meg és célja a házasulandóknak alkat vizsgálatuk után a házasságukra való javaslatokat megtenni. A házassági tanácsadás mai rendszere mellett csak higiénikus szempontból fogja fel feladatát és sok esetben erkölcsileg kifogásolható tanácsokat ad. A világnézetileg ma még közömbö-házassági tanácsadásnak hivatalosan kettős célja van. Egyrészt távol tartja a házasságtól azokat a terhelt egyéneket, akik csak degenerált utódokat hoznának a világra, másrészt minden előmozdítja, ami az emberi faj javulását biztosíthatja.¹ Tehát amint látszik kissé talán túlzott mértékben is magánviseli a «csak» eugénikai színezetet. Minthogy azonban az emberi faj előbbre-vitelére vonatkozó kérdések erkölcsi kérdések is nem engedhető meg, hogy ezek bármilyen vonatkozásban összeütközésbe kerüljenek, mint az ma ilyen tanácsadó helyeken sok esetben megtörténik. Ez indította a nagy szociális pápát is arra, hogy a «*Casu connubii*_c. enciklikában kinyilvánítsa az Egyház hivatalos álláspontját. «Segíteni — hangzik a tanítás — lehet és kell az embereken a természettudomány eszközeivel, de téves volna azt gondolni, hogy ezek egymagukban elégségesek a házasság tisztaságának biztosítására. A házasság és a hitvesi erkölcs összeegyeztetése a róluk szóló isteni törvényekkel — ami nélkül a házasság kívánatos helyre-állítása eredménnyel nem járhat — csak úgy lehetséges, ha az emberek ezeket az isteni törvényeket könnyen, biztosan és minden tévedéstől mentesen megismерhetik.» Ezzel az Egyház feje mintegy hivatalosan i-állástfoglalt a kérdésben és az azóta megszülető kezdeményezések, a katolikus orvosok Szent Lukács egyesületének idevonatkozó tudományos kutatásai és meg-

¹ Bővebben: H. Muckermann: Eheberatung. Nevermann:
Über Eheberatung.

állapításai mind-mind arra engednek következtetni, hogy ez a nagy horderejű intézmény az Egyház protektorátusa és irányítása alá jutva, tényleg eléri azt a célt, arnit elője tűzünk akkor, amikor tőle a házastársi kiválasztás megkönyítését várjuk. A pápai körlevél alap-gondolatából fog megszületni az a házassági tanácsadás, amely nemcsak eugenikai szempontokra lesz figyelemmel, hanem elsősorban erkölcspedagógiai szükséges ségeket tart szemelőtt, mellyel együtt az eugenikai kívánalmak is természetszerű megoldást találnak.

Az így felfogott házassági tanácsadás két egymással szervesen összefüggő és együttműködő részre oszlik: egyrészt tudományos, intézeti munka, másrészt társadalmi munka.

A tanácsadás szükségessége városi kívánalom,, vidéken egyáltalán nincs jelentősége. Nemcsak azért, mert nehezen értenék meg célkitűzéseit és egyáltalán nincs rá szükség, hanem azért is, mert nagyobb anyagi megherhelést jelentene, amely nem lenne arányban eredményeivel. Ellenben sürgős szüksége mutatkozik annak, hogy a civilizációval sajnálatos ismeretségbe jutott embertömegek közelében hamarosan otthont találjon. Az eddigi kellemetlen tapasztalatok alapján arról i-gondoskodni kell, hogy ezen intézetek vezetői helyevalláserekölcsi felfogással rendelkező egyének legyenek, akik a tudomány eszközeit előbb az erkölcs mérlegére helyezik, mielőtt azt hatni engednék. Az intézetek a tanácskérőkről kartotékokat fektetnek fel és a vizsgálat, valamint a megfigyelés eredményei is ezekre lesznek rávezetve. Erre kerülnek aztán a leszármazók adatai i-kronologikus sorrendben, így nem lesz ez más, mint a család számokkal és betűkkel kifejezett élettani grafikonja, vagy helyesebben egy kollektív családi napló, melyben a tagok születési és halálozási adatai között beszedés adatok húzódnak meg. Természetesen szükség

lesz arra is, hogy az intézet családlátogatásokat is végezzen, melynek nemcsak folytonos és folytatólagos felvilágosítás lenne a célja, hanem az ezen alkalmakkor szerzett megfigyelések eredményeinek a kartotékon való megörökítése is. Mert e ponton figyelembe kell vennünk, hogy az eugenika, mely kezdetben az egyéni biológiai determinizmusát hirdette, ma már a tudományos beigazoltság súlya alatt engedményeket kénytelen tenni a tekintetben, hogy az öröklött tulajdonságok nagyobb részben csak hajlamok, melyekre sok esetben a fejlesztő tényezők (nevelés stb.) is behatnak. A kartotékon feltüntetett generációk egymásutánjának tudományos megfigyelésével nyomon lehetne kísérni az örökléses prognózist és következtetni lehetne annak beálló törvénysszerűségeire. Tökéletesebben meg lehetne ezáltal figyelni a mutációt, idiovarriaciót¹ és minden jelenségeket, melyekre a szakirodalom ma még csak mint hipotézisekre támaszkodhat. Esetleg majd olyan jelenségek is mutatkoznak, melyek talán homlokegyenest ellenkező irányt adhatnak az eugenika mai célkitűzésein. Ez az intézmény módot tud majd nyújtani, arra, hogy ne az elméletből és tudományos elképzélésekből kelljen a gyakorlatot kiépíteni, hanem gyakorlati megfigyelésekre támaszkodva állíthassa fel a tudomány a maga kétségbevonhatatlan tételeit. Meg lehetünk győződve, hogy ezen gyakorlati megfigyelések és felfejlítések révén olyan értékes tudományos anyagot adhatunk át az utókornak, melyet az majd nagy eredménynyel tud saját hasznára fordítani.²

¹ Ez alatt a szakirodalom azt az esetet érti, mikor az egyéni átöröklési anyagában az elődökéből meg nem magyarázható változás áll be.

² A kérdés tudományos részét bővebben Muckermann és Neverinann i. m. lehet megtalálni. A kérdés összefoglalását pedig az «Egyházi Lapok» LVI. 10. sz.-ban Dr. Bochorv Ádám egy. m.-tanár nyújtja.

A házassági tanácsadás intézményének másik nem kevésbé fontos területe a társadalmi munka. minden reform gondolat csak akkor járhat eredménnyel, ha nem fölülről erőszakolják rá a társadalomra, hanem az a néplélekből fakad, vagy legalább is utat talál oda. A javító intézményeknek érzelmi együtthatásra van szükségük, hogy a kívánt eredményt elérhessék. Szükséged, hogy a tanácskérés minden kényszer alkalmazása nélkül csupán helyes propaganda megszervezésével találkozzon a közérdeklődéssel. Bizalmat kell támasztania titoktartása és emberszeretete szempontjából, meg kell győznie az embereket, hogy ezen a területen az egyéni boldogsága és a köz érdeke a legteljesebb harmoniában találkozik. Jól tudjuk, hogy ez nehezen fog menni és eszményi keresztlüviteléhez új generációk lesznek szükségesek, mellyek már ebben a szellemben nevelkedtek. És a modern eugenika e területen éppen abban téved, hogy a tudományos felismerést elégségesnek tartja ahhoz, hogy ilyen fontos dologban az emberi közfelfogást megváltoztassa. Sokkal mélyebb erőkre van itt szükség, ahol bizonyos fokú önnevelés, önuralom, mérséklet és megtartóztatás kérdésén fordul meg minden. És ebből a szempontból tudjuk nagy örömmel fogadni az Egyház munkájának a házassági tanácsadásba való bekapcsolódását, amikor annak alapjául a helyes valláserkölcsi nevelést akarja tenni. Nemcsak pusztán eugenikai szempontokat érint, hanem az egésznek felfogott emberi életet akarja megfigyeltetni. Célkitűzéseiben nemcsak higiénikus és eugenikai elvek jönnek figyelembe (bár ezek fontosságát is elismeri), hanem valláserkölcsi és pedagógia szempontok is. Akiket a tudomány meg nem győz, ébrentartott lelkismeretük mindig állásfoglalásra bírhat. «Egyéni választás,» «Elökészülés a házasságra» mind olyan fejezetei az enciklikának, melyek tömör összefoglalását ke-

pezhetik a kiindulásnak. Különbséget tesz a távolabbi előkészülés, mely pedagógiai probléma és a tulajdonképpeni egyéni választás között. Olyan fontos intézmény, mint a házassági tanácsadás homokra nem épülhet és a társadalmaknak mindenkorban azon kell lenni ők, hogy komoly alapozást kapjon és gyökérszálai egészen odáig elnyúljanak, ahol az általános életépítés kezdődik. Szervesen kell beleilleszkednie a kereszteny pedagógia főlépítettségébe, amelynek tanítása egyébként is mindig tekintettel van az egyetemes érvényű természettörvény kíváncsaimra. Amikor az enciklikika hathatóvalláserkölcse nevelést sürget meg van róla győződve, hogy az eugenikai célok is csak ezen keresztül lesznek elérhetők. Csak ebben a miliőben kaphat a hivatás, család és társadalom olyan értelmezést és magyarázatot, melyben ezek az egyéni élet érdekanosságát jelentik. Hangsúlyozza, hogy az egyén számára csak a transzendentális igazodási pontot kell megkeresni és ezzel a rejtett összefüggések mindenkorban láthatókká válnak: helyes értelmezést kap az egyéni élet és megvilágosodik a közösséghoz való viszonya is. Eltűnik az egyéni élet teljes és független kiélésének akarása. Az emberek meging érezni fogják hivatásuk nagyszerűségét és meg fogjak érteni az élet énfölötti magasságait. Földi érdemgyűjtést látnak majd a házasságban és úgy készülnek fel rá, mint azok, akiknek hivatástudatára és felelősségre sok-sok ember testi épsége és boldogsága van bízva.

Meg lehetünk győződve róla, hogy ez a szemléletmód már eredményesebben tud hatni ott, ahol az eugenika egymaga még erőtlenséges és képes kimunkálni olyan érzékeny lelkületet, amely nagymértékben pótolhatja a civilizáció által kikezdett természetes kiválasztási készséget. Az eugenikai felvilágosítás mellett a lelki érvalláserkölcse érzés ébrentartásával már eleve meg lehet

akadályozni az olyan házasságok létrejöttét, amelyben csak folytonos betegség, civódás, gyötrelem, lelkifurdálás lennének otthonosak s a jókedv, a derű és a házasság transcendentális gyümölcsei nem bírnák egy percre sem felmelegíteni a hűlő otthon vezeklő magányát. Az ilyen neveltségű embernek nincs szüksége kétesértékű eugenikai radikalizmusokra, az ilyennek csak elébe kell tární a jövendő család élettani fényképét és azt mondani — cselekedjél!

De nemcsak a negatív kiválasztásnál lesz az encikliká iránygondolatainak nagy jelentősége, hanem a pozitív kiválasztásnál is. Nem csak akkor fog hatni, ha el kell valakit tériteni egy ránézve testileg-lelkileg káros házasságói, hanem akkor is, ha meg kell valakit nyerni számára. olyan érzületvilágot nevel, amely csak a neki megfelelő érzellemhullámok hatására tud csak reagálni és a házasságba megint bele viszi az individualizmust. Az ilyen neveltségű egyén a házasságban nemcsak nemisséget lát, hanem minden szellemérkölcsei tulajdon-ságokat keresi, amely belőle a nemek megosztottságára folytán hiányzik, de amire mégis műlhatatlanul szüksége van, nemcsak saját életét tekintve, hanem utódai szempontjából is. Rádöbbenti arra, hogy neki nem «a» házastárs kell, hanem «egy» házastárs: nem nemileg, hanem egyedileg meghatározott alak, akinek bátran elmondhatja Bougaud szavaival: «Téged! Egyedül! Örökre!» A modern házasságok nagyrészében éppen az a baj, az a ma még kellőleg fel nem fedezett és nem értékelt kórokozó, hogy ezek nem individuális síkon jönnek létre, hanem csak azon körülmény folytán, hogy egyik fél szoknyát visel, a másik nadrágot hord, vagy helyesebben szólva — egyiket sem. A természetes alkattkeveredés egymást nivelláló hatása megszűnt és az emberiség egy specializált alkat (érzéki) favorizálása révén szaporodik tovább. Sajnos, a dolgok természeté-

nél fogva ma még nem áll elég tudományos anyag rendelkezésre, hogy kellőleg meg lenne világítható, hogy ez a rendszer mennyiben járult hozzá a körülményhez, melynek folytán ma ilyen kérdésekkel foglalkozni kényszerülünk. De már kezdjük sejteni, hogy az alkatazonosság fokozódó összetalálkozása a generációkon keresztül semmi esetre sem lehet kívánatos az embéri faj szempontjából. Az emberiség élettani értelemben csak úgy juthat kiegyensúlyozott állapotba, ha módjában lesz a természettörvény által megkívánt alkatkülönbözőségeket összekapcsolni és ezeket egymásszáma vonzóvá tenni. A pozitív kiválasztás tehát ilyen szempontból is nagy súllyal esik latba.

Ezeknek előrebocsátása után meg lehetünk győződve róla, hogy a házassági tanácsadás azon nagyfontosságú intézmények egyike, melyekre a jövő társadalmaknak múlhatatlanul szükségük lesz. Ez a maga részterületén el fogja végezni a második szelekciót és lehetőséget nyújt arra, hogy a házastársi kiválasztás megint normalis keretek közé jusson. A társadalmaknak pedig el kell követniök minden, hogy ezen intézmény hatásegítőtársa, az enciklika által annyira hangsúlyozott valláserkölcsei nevelés, e téren is kifejthesse nemesítő hatását és megoldani segítse egy vajúdó kor végveszélylyel fenyegető létproblémáját.

IV. CSALÁDI JOGÁLLÁS.

A MODERN TÁRSADALMAK VÁLSÁGÁNAK nem utolsó sorban fontos összetevője a házasságba jutott nők rezervált magatartása. A mai nők racionálizálni igyekszenek a házas együttélésből és az anyaság követelményeiből származó feladataikat. Sajátos helyzetüket tekintve, számukra az odaadás nem jelentheti azt a feladatkört, amit ez a fogalom betakar. Hivatásuk teljesítése közben nem emelkedhetnek le Fort-i magasságokba és nagyon is tudatosan kényszerülnek *megvonni* a határvonalat maguk és családjuk között. A nő mai családi jogállása mellett nem lehet eszményt hordozó és senki sem kívánhatja tőle őszintén a család megmentését. Várát az 1894. évi XXXI. t.-c. rombolta szét, mely megtörte a házasság elvi felbonthatatlanságát és a nőt biztos egzisztenciájú társa szeszélyének dobta martalékul. Egy sajnálatos világnézeti elferdüléssel szülte helytelen korfelfogás és az ezt szentesítő törvényhozási intézkedések átmeneti jelleget adtak a házasság-nak, melynek természete pedig föltétlenül állandó jelleget kívánna meg. Ez az ideiglenesség is akadályozhatja a nőt abban, hogy természete szerinti odaadással szolgálja a családot és abban maradéktalanul tudjon feloldódni. A mai nő rá van kényszerítve, hogy először saját magát nézze és erőinek, képességeinek megőrzésre törekedjék. Alkalmaszotti lelkületet hoz magával és csak annyit akar nyújtani, amennyit megfizetve érez, amennyit múlhatatlanul adnia kell. Nem tekinti magának a családot, nem igen azonosítja magát vele, mert

nem tudhatja, hogy érdekeik mikor válnak szét és mikor kell azzal szembe fordulnia. Elfoglaltságai köözött mindenig egy rejtelmes biztosító szelepre ügyel, mely visszatartja attól, hogy magáról megfeledkezve erején felüli teljesítményt nyújtson. Mihelyt a tükr halványabb, bágyadtabb külsőt árul el, vagy a szemgödör bontakozó szarkálábairól ad felvilágosítást, mindenjárt szükségét érzi annak, hogy jobban kímélje magát. Tévesen ítéli meg ezt a közfelfogás, mikor hiúsának nevezi. Ez nem csak hiúság, hanem jóval több ennél: önféltés. Sok esetben ez bírja rá a ma nőjét, hogy az ifjú évek vége felé sorsa biztonságáról újból elgondolkozzon és ha azt érzi, hogy később úgyis válásra kerülne a sor, inkább maga lép fel kezdeményezőleg, hogy maradék erőivel jövőjét még idejében biztosabb alapokra helyezze. Ebből a felfogásból származnak azok a manapság mindenkoribb házasságok, melyek asszonyát korunk másodvirágzásban szokta elképzelni és emlegetni. «Naplemente előtt. . .» Ez, sajnos, sok esetben nem romantika, hanem fájdalmas valóság. Ez a legritkább esetekben szerelem — inkább önbiztosítás. Mert ha kilátás volna Baucis sorsára, az összeöregedé-lehetőségére nem tartanának számon minden eshetőségre számítva, újabb férjjelölteket. Innen vette a történeti feminizmus is érveit a nő gazdasági egzisztenciájának szükséges biztosításához: hogyha már odaadva mindenét, adni nem tud és túladnak rajta, ne kelljen az utcára kerülnie.

A történeti feminizmus elfogadta ezt a rendszert és csak kiparírozására törekedett. A civilizáció következetben beállott helyzetet evolúciónak gondolta és mint ténylegesen változtathatatlan rosszra akarta építeni enyhülést hozó intézményeit. A reális feminizmus elgondolásának másnak kell lenni. A társadalmi válság szülte helyzet nem evolúció, hanem reakció és a válságba

jutott intézmények igenis visszavezethetők természete-állapotukba, ha az emberi életet a természettörvény imperatívuszainak megfelelőleg rendezzük be. Az eddigiekben tárgyalt kettős kiválasztás elég biztosítékot nyújt arra, hogy ezek segítségével hivatástudattal rendelkező nők kerüljenek a családi kötelékekbe és az így előálló tényleges helyzet meg fog felelni a természet-törvény kívánalmainak. Ezek után már csak azon kell lennünk, hogy az így előállt és javult helyzet megfelelő jogi körülbástyázást kapjon, ügy gondoljuk, hogy a törvényhozás ebben az esetben nem követne el «személyes szabadság elleni erőszakot», ha az így létrejött házasságok szempontjából kimondaná az elvi fölbont-hatatlanság intézményes biztosításának szükségeségét. A polgári jog ismer társaságokat, melyeket akkor sem enged feloszlatni, ha az tagjainak kívánsága volna, vagy ha annak további fennállása az egyik vagy másik fél gazdasági romlásával járna. Mennyivel inkább kellene alkalmazni ezt a jogelvet a házasság szempontjából, hol a tagok általános érdekközössége nemcsak gazdasági természetű, hanem morális jellegű is, melynek ezenfelül még transcendentális beállítottsága is van. És ezen túlmenőség a házasság nem is az az intézmény, melyet pusztán jogi terrénumon lehetne megítélni és boncol-gatni. És nagyon tévednek mindenek, akik a házasság intézményével foglalkozván, annak egyéb, elősorban Jelki vonatkozásait nem veszik figyelembe. Pusztán jogi alapon a házasság válságát megoldani sohasem lesz le-hetséges, mert a paragrafusok az egyének világnézeti meggyőződése és erkölcsi belátása nélkül csak arra lesz-nek jók, hogy állami segédletet nyújtsanak és formulákat állapítsanak meg a családi élet züllésének továbbfejlő-désében. Mikor a házasságnak a polgári jog szerinti fel-bonthatóságát sérelmezük, ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a házasságot minden körülmények

között fenn kell tartani, mert ezt maga az Egyház sem követeli, de igen is meg kell akadályozni azt, hogy a válási lehetőség biztos tudatával, — sőt ebben előre való megállapodással — keletkezzenek házasságok. A magyar házassági törvény morális alapjait ma már erősen ki-kezdte a legmegbízhatóbb tetemrehívó — az idő, mely a tüneményes dialektikát elsortasztotta s valljuk be, el igyöngítette. Mintha a rozsda rágódnék ezeken az alapokon s a házasságok felbontásának statisztikája arra látzik figyelmeztetni, hogy azok az intenciók, melyekkel a törvény a házasságok szilárdságát akarta biztosítani, a gyakorlatban nem tudnak érvényesülni soha. És ekképpen a magyar viszonyok szinte egy gyékényen árulnak a nálunk nem akreditált szovjet joggal, melynek az idevágó intézkedései csaknem szószerint megegyeznek a magyar házassági törvény 77. §-ával. A különbség csak az, hogy amíg ott ez összinte nyíltsággal történik, addig nálunk a törvény raffinált szerkesztése módot tud nyújtani a felek még raffináltabb eljárásaira. És ma már van olyan állam is, amely a házasságok felbontásával üzletszerűleg foglalkozik. Milyen csodálatos dolog, hogy egy szélső keleten élő nép csak egy borzalmas vérfürdő és az állatiasságba való teljes visszasüllyedés árán tudta csak elérni azt, ami Európa szívében az 1900-as évek végén ragyogó dialektikával szerkesztett jogi formák között már megvalósult. De még ha a legjobb akaratot tételezzük is fel, akkor is kétségbe kell vonnunk, hogy a házassági jogalkotás terén az állam a maga intézményeivel tökéletes megoldást hozhat. Van egy angol közmondás, melynek frappánságát éppen napjainkban érezzük legszélebben: nem az intézmények fontosak, hanem az emberek. És ezt bizonyítja a házassági jognak polgári szabályozása is. Az állam csak intézményeket tud létrehozni, de azt erkölcsi tartalommal megtölteni képtelen. Kitúlzással azt mondhatnánk, hogy helyes világnézetű é-A nő a modern társadalomban.

erkölcsi felfogásában természetes kiindulású ember számára az állami életkeretek szinte fölöslegesek, míg az ugyanezekben megromlott ember számára a rendőr-állam tökéletes megvalósítása is kevés volna. Tehát ahol a jog hatástan, ott más természetű elrendezésekkel kell próbát tenni. A modern társadalmak sajnálatos kísérlesei után alig lehet kétséges, hogy a házassági termeszetű kérdésekben való intézkedést egy lelkí hatalommai rendelkező intézményre — az Egyházra kell bíznunk. Erre utal XL Pius pápa is, mikor a társadalmi ügyekben való illetékességről szólván, ezeket mondja: «Legyenek meggyőződve az államférfiak, hogy minél inkább érvényesül a társadalmi közületek helyes rangfokozata a *kisegítés* társadalombölcseleti elvének lelkismeretes követése által, annál nagyobb a közhatalom tekintélye és hatályossága, annál boldogabb és megélégedettebb az állam.»¹

Az egyházi házasság visszaállítása ma már nemcsak az Egyház által hangoztatott jogos igény, hanem neutrális világnezeti körök ájal is belátott társadalmi szükséggesség. Az 1930-ban megtartott «Nemzetközi Gyermek-védelmi Kongresszus» egyik határozati pontja nyíltan kifejezi ebbéli kívánalmát, amikor ezeket mondja: «Támogatni kell minden olyan tevékenységet vagy intézményt, amely a családi együttelést erősíti, a válást é-különélést pedig igyekszik meggátolni». Lindsey, a hirdet «Revolution der modernen Jugend» szerzője, pedig nem régen lepte meg a nyilvánosságot ebbéli felfogásnak revíziójával. «Engem újítónak tartanak — úgymond. De már be kell vallanom, hogy felfogásom megváltozott: a régi házasságot jobbnak tartom az újnál, mert arra a meggyőződésre jutottam, hogy apáink boldogabban éltek mint mi.»

¹ Quadragesimo Anno.

A családi jogállásnak másik, napjainkban sokat vitae tott kérdése a *tekintélyt elv*. Most, hogy a házassági törvény a polgári jogban újabb szabályozás előtt áll, sokat vitatkoznak fölötté és sok összehasonlítást végeznek az egyházi joggal. Sokak előtt úgy tűnik, mintha az Egyház nem venné elégé figyelembe azt az eltolódást, illetőleg kiegyenlítődési folyamatot, mely férfi és nő között az újabb időkben előállt. Szemükben ezt látszanak meg erősíteni a házasság védelme tárgyában kiadott pápai körlevelek is, mint XIII. Leó «Arcanum»-ja és XI. Piu «Casti connubii» című enciklikája. Ez a felfogás azonban a dolgok mögé nézést jelent és nem veszi észre az absztrakt tényeket. Tagadhatatlan, hogy az Egyház a házasság és az azzal kapcsolatos kérdésekben alapítása óta egy jottányit sem engedett, de viszont felfogásának eredeti megszövegezése oly prezíz és tökéletes volt, hogy elbírja az évezredek súlyosodó terhét és örökké aktuális marad. Sokan azt állítják, hogy a római jog páterfamiliászának hatalma csak annyiban módosult az egyházjogi kodifikációkban, hogy az ottani materiális, vagy mondjuk ököljog finomabb formában inkább a szellemi despotizmus területére csapott át. Ezek a megállapítások persze elfelejtik, hogy mikor az Egyház a férji hatalmat körülírta az evangélium szellemében élő, emberre gondolt, aki a megkapott hatalmat tényleg a keresztény szeretet hűség és megértés erényein keresztül, kitisztult formában fogja gyakorolni. Olyanokra, akik a férji hivatásban nem jogot keresnek, hanem kötelességet látnak. Tehát ha az Egyháznak a férji hatalomról vallott felfogását tisztán akarjuk látni és megítélni, úgy el kell vonatkoztatnunk a ma emberétől. Azért nem az Egyház felelős, hogy ma még 1900 év után is csak ideál a keresztenység, a keresztény erkölcs és az annak alapján berendezett emberi élet, hanem ezért felelőssé tenni egyedül a társadalmat lehet, mely bűnös könnyel-

műséggel akadályozza és késlelteti az Egyház műnökját.

Hogy az Egyház a női qoalitását nem becsülte és nem becsüli le, alsóbbrendűségét soha sem hirdette, arra tanúbizonyság egész szelleme. Csak a szociális enciklikákát kell olvasnunk, hogy meggyőződhessünk róla, hogy az Egyház mennyire tisztában van a női hivatánagyszerűségével és mennyire értékeli is azt. Söt bizonyos körülmények között még az annyira sérelmezett férji hatalommal is felruházza és a család hatalmi irányítására is alkalmasnak tartja, mikor a «*Casti connubii*» így ír: «Ha a férj elmulasztja kötelességét, mellyel a családdal szemben tartozik, az asszony tartozik helyette azt átvenni és a családot kormányozni», így az asszony is lehet családfő, de az egyházjog intenciói szerint azért csak másodsorban, mert neki a természettörvény szébb és fenségesebb hivatást rendelt, mint az uralkodást. Tehát az Egyház felfogása szerint a keresztény családokban nem férji despotizmus van, hanem ott a «szeretet rendje» (Szent Ágoston) uralkodik jog szerint is és ténylegesen is. Nem az erő, nem a nemi hovátartozandóság, sem pedig a kiskorúság kell, hogy eldöntse a családi jogállást, hanem egyedül a szeretet, a kölcsönös belátá- és megértés, szóval az emelkedettebb gondolkodású emberiességnek, illetve keresztenységnek kell uralkodnia. A szeretet még ott is el tud igazítani, ahol a jog már csödöt mond. Söt a szeretet belső, lelki motívuma nagyon sokszor erősebb a jognál. Mivel a keresztény család élete eszményi felfogás szerint amúgy is lelki síkon megy végbe, itt szinte fölösleges a jog. Hogy ez mennyire így van, szépen világítja meg az a tény, hogy az új Polgári Törvénykönyv Tervezet csak most akar kodifikálni egy olyan intézményt, melyet a keresztény házasság a gyakorlatban már régtől fogva ismer. T. i. a *férjtartás* intézményét. Ez a polgári jogban még

nóvum, sok-sok kritika és gáncs fogadta. Sokat vitatkoztak fölötté a szakirodalomban. De amíg a polgári jog kauzalitást keres, addig az egyházi jog már régtől fogva ismeri és a *kölcsönös segítés* elvét, mely a szeretetbői fakad, régtől fogva alkalmazza.

Ha már most sajnálatos módon megkülönböztetést kényszerülünk tenni az egyházi és állami családjogi jogalkotás terén, kétség nem férhet hozzá, hogy a míg az állam mesterséges behatásoknak helyet engedett éltért a természletes szabályozástól, addig az Egyház intézményeinek felállításával mindig a természettörvény irányelveihez tartotta magát. Ebből a félismerésbői származik ereje és társadalmi missziója is.

A családi jogállás helyes elrendezettsége a természettörvény szándékainak tiszta felismeréséből fakad. mindenütt, ahol emberi egymásmellettisége van, elengedhetetlen követelmény a *tekintély elve*, amely nemcsak abban áll, hogy a közösség belső életét organizálja, hanem abban is, hogy annak érdekeit kifelé reprezentálja. A családi közösség esetében a belső organizáció a férfi számára jelentéktelenebb része a hivatásnak éleginkább a serdült kort meghaladott gyermeket fegyelmezesére szorítkozik és mondjuk — eszményhordozó jelentősége van. A család belső ügyeinek rendbentartása megfelelő intelligenciával rendelkező asszony esetében ennek soha vitássá nem tehető feladata. Ezzel a tekintély egyenértékű részesévé válik, melynek másik része, a család külső érdekképviselete, védelme és a róla való erkölcsi és gazdasági gondoskodás a férfi feladata lesz. Mivel pedig ez a feladatkör a nőről való gondoskodást is jelenti, a dolog természetéből adódik, hogy a férfi kormányzása reá is kiterjed. Ebből azonban a legelítélendőbb dolog olyan konzektenciákat vonni, mintha ez a nő rabszolgáságát jelentené. A férj és feleség viszonya isteni elrendezés folytán életközösségre és élet-

kölcsönösségre van alkotva. «Mert természetük úgy van megosztva, hogy erőit nem lehet egyazon doogra fórdítani, hanem részben az ellenkezőre, természetesen ugyanazon célra törekedve. A természet a férfit erősebbnek, a nőt gyengébbnek alkotta, hogy emez félelme következtében óvatosabb és örzésre alkalmasabb legyen.»¹ A nemek egyenértékű, bár különböző célra beállított hivatáskészséget kaptak és a természettörvény kimutatható szándéka szerint a nő feladata a családban nem hogy csekélyebb értékű, csekélyebb jelentőségű volna, sőt egyetemes emberi szempontból a nő ideáliteljesítménye felbecsülhetetlen jelentőséggel bír. (Lásd le Fort páratlan szépségű hasonlatait, i. m.) Ekkép a családban — mint általában minden közösségi életben — a teljes munkamegosztás elve érvényesül, melynek való megfelelés esetén a személyiség olyan méltóságstudatot kap, hogy az alsóbbrendűség célzatohipothézisét szinte elképzelni is lehetetlen. És amit kellő erkölcsbölcseleti tudás nélkül a család jogi struktúrájáról az előző korok tanítottak, ma már a szociáliencklikák fényénél szertefoszlott ködképeknek tekintethetők. Sajnos azonban, hogy ezek a tények még nem érinthették meg a tömegjeiket és a keresztenységnak az a tragédiája, hogy az ézszerű megismerés lassan halad előre a társadalmakban. Még mindig nagy az imponderabiliák világa, még mindig sok a helytelen fanatizmus és fanatizálhatóság. Az értelmi megismerés útjai még ma is elég exkluzívak és arisztokratikusak. De mégis hinnünk kell abban, hogy a keresztenység talán még itt Európában megéri az ész demokráciáját. Akkor pedig meg lesz mentve az ennek alapján berendezett társadalom.

¹ Cathrein: Erkölcsbölcselet. II. 408. o.

V. AZ ANYASÁG.

A ROMANTICIZMUS AZT TANÍTOTTÁ, hogy mindenki annyit él, amennyit a világból magába tud hozni, illetőleg amennyire a lélek érdeklődési köre kiterjed. Lényege az immateriális értékekre való felfigyelés és szellemi kiegyensúlyozása a klasszicizmus és naturalizmus nyers életformáinak. Ideáljai között olyan eszmék szerepeltek, melyek leginkább megközelítették az emberi élet időfeletti értékeit. Ez a szellemiségek inspirálhatta a hősök és mártírok oly bőségét, melyhez foghatót más korok nem igen tudnak felmutatni. Mély erőkkel rendelkezett azzal, hogy kozmikumagasságokba lendítse az egyéniséget és az áldozatot tegye az élet centrumába. Ahol az emberiség e koron kívül nagyon és maradandót alkotott, mindenütt felfedezhetjük a romanticizmus rejtett, vagy nyilt szellemjárását. A világtörténelem folyamán nem lehet tragikussabb korfordulat, mint az, mely ezt a szellemiséget felváltotta. Az élet transzcendentális értelmét végesbe húzta és a matérián keresztül akarta megmagyarázni. A lélek érdeklődési körét pár köbcentiméterre, a lehető legszorosabb «én»-re szűkítette össze és az életértékek szinte kizárolag a testi élettel kerültek viszonylagosságba. Nem az áldozat volt többé a mérleg nyelve, nem teljesítményekkel mérték az emberi életeket, hanem azzal, hogy abban mennyit és hogyan tudott saját céljaira fordítani az «én». Életrevalóság lett az ideál, nem az életerő. Az individualizmus szerint az áldozat összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal, melynek ön-

célúságra kell irányulnia. Az eszme megtartotta lökési irányát és még nagyobb életellenmondásokban futott ki. A gyakorlatban a méltóságból nagyravágyás lett, mely átcsapott határain és ma már teljes bizonytalanságot involvál az emberi értékelés tekintetében. Ha meg is maradtak azok a külső életformák, melyek az áldozatból fejlödtek ki, vagy azáltal lettek nagyokká észükségképpen feltételezik azt, elsekélyesedtek, mert a,z áldozat többé nem heroizmusból fakad, mely magasabb értékekben akar kárpótlást keresni, hanem kényeszerűségből (megfizetettségből). Mellékgondolata mindenig az utilitarizmusra, a hedonizmusra való figyelés és az ezek által nyújtott helyzettel való értékelés. Es amint az előbbiekbén láttuk, itt van a család, az anya és általabán a modern nő problémája is.

Most, hogy a válság mindenki által érezhető lesz a társadalmi élet egész területén, az emberiség minden világosabban kezdi felismerni az összeomlás tulajdonképpeni elindítóját, a szélsőséges individualizmust. Ebből a megsejtésből állt elő az újabb időkben a tömeglélek érdeklődése a kollektív életformák felé. Azok a kollektív elgondolások azonban, melyeket korunk orvos-szeréül szeretnének választani, egyáltalában nem kollektív tünetek abban az értelemben, melyben a középkori életformák azok voltak. Ezek semmi egyebek, mint a tömegindividualizmus próbálgatásai, hogy ezáltal azt az ürt valamiképpen kitöltsse, mely a régi életformák feladásai keletkezett. A közösségi élet atomizálódott, atomjai szubjektivizálódtak: nem akarnak tudni olyan eszmenyékről, melyek az életet mechanikus szervezetek nélkül is egybefogják. Mikor a társadalom az anyaságot, mint különös feladatot kénytelen a női nem elé állítani és ezen a területen kedvezmény ékkal és különféle propagandával megtartani, akkor a társadalom már olyan végzetes léket kapott, ahol a szervezetek elégteleneknek bizonyulnak.

A társadalmak sorsa sokkal inkább azon múlik, hogy a modern embert vissza tudják-e vezetni az építő korok lelkiségehez és számára érzékelhetővé tudják-e tenni az emberi élet kozmikus értelmét, mely szöges ellen-tétben van a mai individuális felfogás összes megnyilatkozásával. A kérdés az, hogy általános értelmi belátása tud-e érni a kötelesség rendszerű élet szükségessége. Kérdés az, hogy visszatalálhatunk-e a természettörvény irányelveihez és azonosítani tudja-e magát vele a modern ember, de legfőképpen a modern nő. Mert a nő viszonya természettörvényhez sokkal nagy óbb jelentőségű, mint a férfié. A férfi élettevékenysége műlő történelmi szituációt képvisel és a kortársaknak van szánva. A nő az örökkérvényű generációt képviseli és annak folyamatosságát biztosítja. A nő neveli a nemzedékeket és így módjában lesz az esetleg elrontott történelmi szituációt az egészséges fejlődés útjára visszavezetni. A férfi elkalandozhat — mondja le Fort —, mert csak magát és korát veszélyezteti, de a nő mindenkorig kötve marad: ö csak eltépheti, de meg nem lazíthatja kötelekeit.

Alapvető tévedése volt a történelmi feminizmusnak, hogy nem ismerte a nőnek természettörvényhez való viszonyát és boldogságát individuális síkon kereste. Magáévá tette kora ferde felfogását, mely az emberi élet szempontjából öncélúságra tört és abszolútumnak tekintette azt. Nem értette a közösségek jelentőségét é- azt gondolta, hogy a nő helyzete emberi elrendezésű é- hatalmi eredetű, csak föl kell oldani kötelékeit, mellyel a családdal szemben van elkötelezve, hogy kimondhatatlannul boldog legyen. Kiszakította a nőt a természete törvény egyetemességeből és nem vett figyelembe olyan dolgokat, melyek az emberi élet maradéktalan megérté- séhez föltétlenül hozzá tartoznak. Jogan keresztül soha- sem lesz lehetséges teljesen megérteni az emberi életet

és annak kozmikus összefüggéseit. Ekkép sohasem fog sikerülni jogokra építeni az emberi boldogságot. Az ember is szerves része a teremtett világnak, tehát tagadhatatlanul bele kell tartoznia annak teleológiájába. Kezdve a szervetlen világtól, a növényi és állati világon át, föl egészen a teremtés koronájaig, az emberig, a «rend»nek való megfelelés, az élet védelmének érvényesítésének tett szolgálat az, melyivel ezek össze vannak kötve a transzcendenssel. A dolgok ezen keresztül kapják tetszetős formáikat, melyeknek az emberi világban a *boldogság* felel meg.

Ma már kezdjük érteni a világmindenség teleológiáját, célgondolatát és azokat az összefüggéseket, melyekkel a mikrokozmos ebbe szervesen beleilleszkedik. Ma már tudjuk, hogy a szervetlen anyag is egy bizonyos potenciájú energia, melynek kétség kívül rendeltetése van, éppen úgy mint a legrettenetesebb természeti jelenségek, a vulkánoknak. A természettudomány ma már fennhangon hirdeti, hogy mikor oly mérhetetlen hosszú időn át még mindig van élet, van vegetáció a földön, az kizárálag a vulkánok működésének köszönhető.¹ Hasonlóképpen tölti be természettörvényszerű rendeltetését az útszéli bozót, amikor élete továbbadásához szükséges magot viaszbevonattal és bogyójának mérges anyagokkal való átitatásával védi az időjáravisszontagságai és egyéb kártevők ellen. Mikor pedig megért, rikító színeivel odacsalogatja a madarakat, hogy szétszórják azt. Sokkal közelebb esik emberi világunkhoz az állatvilág teleológiájának megértése, amit nap-nap után láthatunk szemünk előtt. A legegyszerűbb rovar is megérzi, mikor az ő ideje elmúlt és következik

¹ T. i. a természettudomány felfogás szerint ez gondoskodik arról, hogy a fáradt földrészek elmerüljenek és a tápdús, termékeny tengerfenék kerüljön újra föl.

a fajfenntartásé. Csápjaival belekapaszkodik a rögbe, miközben potroha a báb védőházává szervetlenedik át. Elpusztul, hogy új életnek adhasson helyet, mert ösztönében érzi a fönséges világterv nagyszerűségét, melynek kimunkálásában neki is résztvenni adatott. És ha emberi világunkat figyeljük, még e világi összefüggéseiben is kellő hangsúllyal fedezhetjük fel annak kötelesség betöltésre irányuló természetét. Az ablakom alatt nyíló virág, az ajtómat őrző kutya, kettős emberi világom (test és lélek), családom, a most élő emberi közösségek, sőt a még meg nem született, eljövendő generációk, hazám és az azt organizáló állam a maga teljtársadalmi és jogrendszerével mind, mind kötelességem teljesítésére reflektálnak. Ha ezeket mélyen átértjük többé tagadásba nem vehető, hogy a természettörvénye szerű emberi élet a kötelességek betöltésére van alapítva és az agyonhangosztatott emberi jog is, mint a hivatásbetöltésre és nem az attól való függetlenítésre irányuló igény jelentkezhet.

A történeti korok az anyaságot sokkal inkább jelen tékten dolognak tartották, minthogy ösztönzést éreztek volna arra, hogy leszálljanak mélységeibe és kiélémezzék összetevőit. Mert az anyaság sokkal inkább összetett jelenség, minthogy azt egyszerűen a fajfenn-tartás passzív tényezőjének és eszközének lehetne tekinteni. Ma már a szociális tönkrejutás idején mindenkor megvilágosodik jelentősége és lépten-nyomon nagy összefüggésekre bukanhatunk. Kezdjük érteni a természettörvény művészi életszövését, amely a hivatásokban szétágazó, de alanyaiban és céljában szervesen összefüggő feladatok megoldását bízta az emberre. Nyilvánvaló dolog, hogy az anyaság *pszichológiai területekről* indul ki. Itt kapja motivációt és jutalmát is, ez a terület, ahová le kell szállnia újabb és újabb erőtöltekezésekre. Ez nyújt szubjektív magyarázatot olyan jelen-

ségekre, melyek a racionalizmus szemszögéből teljesen érthetetlenek.

Kétségtelen dolog, hogy az anyaságra rendelt nő csak ezen hivatása betöltésében találhatja meg azt a ki-egyen-súlyozott, emelkedett lelkiséget, melyet tulajdonképpen boldogságnak nevezhetünk. Mert, amikor elismerjük az anyai hivatás transzcendentális jelentőségét, annak jutalmazására is csak a betöltésében megnyilvánuló és más értékrendszerben alig mérhető honorálásra gondolhatunk. mindenki érezhette már a jól végzett munka lelki eredményeit. Ennek hatványozott és emberileg szinte elemezhetetlen felfokozása az anyai hivatás betöltésével járó lelki megelégedettség. Biztos tudatában lenni annak, hogy betölthettük feladtunk, amiért ide küldöttünk a földre. Téglának érezni magunk egy fenséges világterv szolgálatában. Körülbelül ezeket mondják azok, akiknek megadatott, hogy érzéseiket, ha alig is megközelíthetőleg, közöljék az emberiséggel. Nagy művészek állítják, hogy alkotásainak messze mögötte maradnak annak a lelki elképzélésnek, melyben műveik gondolata látomásszerűleg átsuhant leikükön, így vannak a nők is az anyasággal, melyet még megközelítőleg sem tudott szavakba foglalni senki. Pillanatokra átvillanhat egy-egy motívum és az érzéseit kifejezni akaró anyai szív elragadtatásában sejtethet valamit a misztériumból, de lényegében talán örök titok marad. Mágikus erő, mely mérhetetlen szenvedésekben keresztül is hív és vonz, hogy alanyait olyan különö-lelki diszpozíciókkal jutalmazza, mely még az érző-értelmi világban is csak a nő kizárolagos jutalma lehet.

Másrészről az anyaság *biológiai szükségesség*. A térmészettörvény az anyai hivatásban jelölte ki az emberiséget fennmaradásának és folyamatosságának biztosítékát. Az időfeletti anyaságot tette az élet hullámává, amely az embert tovább sodorja, hogy különféle kör-

nyezethatásokba jutva próbálja betölteni feladatát, amiért ide küldetett a földre. Ez a biológiai feladat kétésgtelenül nagy terheket rak a nőre. A fogamzás első pillanatától kezdve új élet hajléka lesz. Az ő vére dob-bántja meg először az új élet szívét és a magzat mind-végig az ő vérén keresztül táplálkozik. Az anyavér lesz melegítője, nevelője, sőt orvosa is. Ha ezen hatások közlési módja a szülés beálltával némi változáson is megy keresztül, lényege mégis ugyanaz marad. A meg-szakadt vércirkuláció nyújtotta szükségeségeket ezen-től az anyatej szállítja az újszülöttnek. Orvosi meg-állapítások igazolják, hogy ez a fizikai változás semmi zökkenőt nem jelent az előző vegyi folyamatokban. Az első anyatej összetétele tökéletes folytatása annak a tápláléknak, amit a csecsemő az anyaméhben utoljára magához vett. Az anyatej kémiai összetétele csak később, a gyermek egyéni szükségleteinek megfelelőleg fog módosulni, melyet a legtökéletesebb mestersége-készítmények sem pótolhatnak. Nem kevésbbé fonto-az anyatej biológiai értéke is, amely viszont immunizáló anyagokat halmoz fel a gyermektestben. A gyermek ezeknek a közvetített anyagoknak segítségével védekezik a ráleselkedő és rátörő betegségekkel szemben. Az anya-tej tehát vivőanyagul szolgál olyan szükségeségeknek, melyek a csecsemő egészségvédelméhez múlhatatlanul hozzátartoznak. A természetes táplálás harmadik, nem kevésbbé fontos jelentősége fiziológiai természetű, amely nemcsak a táplálkozási szervek élénk foglalkoztatásával lesz nagyjelentőségű, hanem a fejlődő gyér-mektest természetes kifáradása és a táplálkozási munka-val járó élénkebb vérmozgás előidézése szempontjából is nagyjelentőségű lesz.¹ «Mutter und Kind — állandítja meg Muckermann — gehören biologisch zusammen.

¹ Muckermann: Kind und Volk c. munkája a kérdés telje-irodalmát adja.

So will es die Natur und kein Prachtbau reichster Fürsorge vermag bei allem Segen, der von ihm ausstrahlt die stillende Mutterbrust und liebende Mutterherz *zu ersetzen.*¹

Mindezkből nyilvánvaló, hogy az anyaságot a légtökéletesebb berendezkedéssel sem lehet pótolni a felnövő generáció szempontjából és kíváncalmainak csak az anyaság biológiai rendeltetése tud csak megfelelni. A természettörvény azért erősebb szálakkal akarta őket összekötni, hogy az egymásnak hozott áldozatot ezáltal is biztosabbá tegye. A természettörvény sajátsága, hogy az imperatívuszaira hozott áldozatot magában a teljesímenyekben honorálja. Amikor a nő az anyaság kíváncalmainak és ösztönének megfelel, saját biológiai jutalmát is biztosítja. Mert nemcsak a gyermek tartozik köszönettel, hogy életet kapott, hanem a nő is, hogy anyává lehetett. A fizikai anyasággal ugyanis olyan új erők indulnak el a nő biológiai struktúrájában, melyek felmérhetetlen egyéni haszonnal járnak. A nő számára az anyaság nemcsak lélektani motívum, hanem biológiai szükségesség is. A női szervezet tökéletes kiépülése ébefejezettsége csak az anyaságon keresztül következhet be. Az anyaság ideje alatt fontos belső elválasztástevékenység folyik le a női szervezetben, amely a nő biológiai épületéhez mintegy az utolsó téglákat adja hozzá. A hormonkicserélődés jelentősége is csak a legújabb időkben jutott kellő megvilágításba. Sokszor meglepő, hogy beteges, infantilis leányokkal mint kifejlett, viruló anyákkal találkozunk viszont. Ez kiütköző jelenség, melyet mindenki észre vehet, de mennyi rejtelme lehet a nő életének, melyben az anyaság biológiai értéke csak szakember előtt tárulkozhat fel igazi jelentőségében.

És csodálatos dolog, hogy a modern nő mégis elkövet

¹ Muckermann i. m. II. 80. o.

mindent, hogy megakadályozza az anyaságát. Az a nő, aki nagyon is élvezni akarja az életet és nagyon is szépenek találja azt, mikor erről van szó minden gondolkodánnélkül kockára teszi és vállalja az ilyen műtéttel járó összes előre nem látható következményeket. Mindjárt pazarló lesz nemcsak saját életével, hanem azokéval is, akiket tulajdonképpen neki kellene védeni és óvni: Kirstein szerint minden második szülésre egy abortusnak Európában, ami évenként hozzávetőleges becslés szerint néhány millióra rúg. Az egyik moszkvai klinikán, 1920-ban, már voltak nők, akik a 16—19. abortus előtt álltak, sőt egy évben négyszer is keresztül estek ilyen műtéten. Mindezkből arra lehet következtetni, hogy a materialista elvű korfelfogás, a beteges «én»-kultusz és a női lélek tragikus kisiklása pár generáció múlva föltétlen meg fogja érlelni a nő biológiai katasztrófáját. Komoly orvosok állítják, hogy a vegyszerek használata távolról sem olyan veszélytelen, mint azt sokan hiszik és hirdetik. Ezek a szervezetbe jutván nemcsak a biológiai kielégülést, az anyaságot akadályozzák meg, ami az előbbimondottak alapján maga is elgondolkoztató jelenség, hanem ott fiziológiai károkat is okoznak. A kielégítetlenség nyomán idegrendszerbeli zavarok és jellembeli elváltozások léphetnek fel. Ennek feltételezett szélesebb hatásterülete után most nyomoz az orvostudomány. Még nagyobb veszélyt jelent azután a már megindult anyaság folyamatának a megszakítása, melynek nyomán biológiai traumák léphetnek fel. A megszakadás annál veszélyesebb mennél előrehaladottabb terhességet vág ketté. Ez nemcsak az egyénre káros és annak későbbi anyaságát is zavarhatja, hanem az anyaság teljes elrontásával járhat és egy nemek közötti ú. n. intersexuálitípus kialakulásához vezethet.¹

¹ A kérdés bővebb fejezetését lásd Scipiádes E.: A terhes ségek korlátozásának jelentősége c. munkájában.

Ma már mindenki tudja, hogy ezek két célt szolgálnak: egyrészt a nő helytelenül felfogott konzerválását, másrészt a neomalthusianizmus gyakorlati megvalósítását.¹ A nőnek az anyasághoz való viszonyával az előbbiekbén részletesebben foglalkoztunk. Ami a maithusi elméletekből vont következtetéseket illeti, a tudomány mai állása már bebizonyította tarthatatlanságukat. Egyébként is a neomalthusionizmus azért vált aktuálissá, mert a civilizáció fejlődése a természettörvény által a nőre rakott terhet nagymértékben megkönnyítette (lásd az idevonatkozó fejtegetéseket az előbbi fejezetekben) és a racionalizmusra hajló emberi elme még nagyobb, még messzebbmenő könnyítésére törekszik. Áttörte az organikus elrendezéseket és nern is gondolt arra, hogy esetleg majd az okozza később a légnagyobb nehézségeket. Muckermann alább közlendő megállapításai alapján ma már elfogadhatjuk tételeit, amely szerint a természettörvény az anyaság *természetelefolyásában* állított határt az emberi nem szaporodásának. Ezt a természetes lefolyást aztán az ember egy helytelenül felfogott humanizmusból észszerűsíteni és a törvény által a nőre rakott terheket könnyíteni akarta. Behatolt olyan területekre, melyeket egy szempontból vett vizsgálat alá és relatív eszközeivel törekedett annak maradéktalan megértésére. Ezen ténykedése azonban a modern biológiai lélegzetelállító világának mérlegén már a mai megítélésünk szerint is sok visszásságot eredményezett. Kérdésünkhez legközelebb eső megállapítása

¹ Malthus Th. «Tanulmány a népesedés törvényéről» c. munkájában arra a megállapításra jut, hogy amíg az emberiség mértani arányban szaporodik, addig a termelvények csak számtoni arányban szaporodnak. Ebből azt a következtést vonta le, hogy be fog következni egy idő, mikor az emberiség ellátása már nem lesz biztosítható. Ez a téTEL azóta nemcsak az elméletben, de a gyakorlatban is túlzottnak bizonyult. Malthus a túlnépesedés megakadályozására a megtartóztatást ajánlotta, a neom. továbbment és bűnös eszközökkel propagál.

az újabb kutatásnak az a tény, hogy a neomalthusianizmus eszközeihez éppen a természetes táplálás elvetése folytán kényszerült nyúlni az emberiség. Muckermann már többször idézett munkájában¹ veti fel a kérdést é-beható statisztikai adatgyűjtés napvilágrahozásával adja meg rá a feleletet, hogy a természetes táplálás *időbeli tartamától* függ a következő szülés időpontja.

A természetes táplálás idő- tartam	újabb szülés bekövetkezése			
	1 éven belül	1 évtől— $\frac{1}{2}/4$ évig	$\frac{1}{4}$ — 3-ig	3 év után
	0/0	0/0	0/0	0/0
0 hét	9·6	59·9	21·7	8·8
6 "	8·3	60·4	22·9	8·9
6—13 "	5·3	62·8	23·1	8·8
13—26 "	3·3	64·6	25·1	6·9
26—39 "	1·8	59·7	32·3	6·2
39—52 "	1·1	37·4	52·0	9·5
52 héten túl	0·9	19·7	66·2	13·2

Tehát a tudós szerző igen jelentős munkát végzett ezen adatok törvényszerűségének a feltárásával és meggyőző érvek kíséretében ma már jelentős propagandát fejt ki Németországban a tekintetben, hogy a családanyák a természetes táplálás rendszeréhez visszatérjenek és gyermekéiket maguk szoptassák. Ebből nemcsak a gyermekekre háramlik nagy áldás, hanem az asszonytársadalom is fontos problémájának találja meg benne megoldását.

Az anyaság végül *szociális kívánalom* is. Nemcsak az emberi nem folyamatosságának biztosítása a feladata, hanem hivatásának szerepe az egyes kultúrkorszakok kialakításában is nagyjelentőségű lehet. Ez a felismerévezette az első korok feministáit, amikor ezen fontos

¹ Muckermann i. m. II. 92. o.

szociális beállítottságukkal akartak a társadalmak segítésére sietni. Az a kor nem értette meg őket. Mi azonban már érezzük, hogy a női társadalomnak is lehet szociális feladata, sőt a természettörvénynek erre *irányú* imperatívusait nem is tudja elhallgattatni leikében. Ma a biológia nagy előretörésében éppen maga a tárgyilagos szaktudomány hirdeti, hogy az átöröklés nagyfontosságú ténye mellett a környezet, a nevelés is jelentős súllyal esik latba az ember szellem-erkölcsi - életében. Hirdeti, hogy az egyének csak hajlamokat örökölnek, melyek csak egy bizonyos környezetbe való jutás után tekinthetők determináltaknak. Itt megint a természettörvény ujjaira bukanunk, amely lehetőséget akar nyújtani arra, hogy az ember életét ellenőrizze é-annak szüntelen javulására, javítására törekedjék. Ez a befolyásolási lehetőség kizárolag az erre rendelt intézményben, a családban van meg. A család a szociális-együttélés elemi foka, az ideális társadalmi élet mikroszkópikus iskolája. Ebben van a mag, melyből a szociális érzés hivatva van kiteljesedni. Ha valaki a család életén belül megtalálta a motívumokat, melyek meg tudják fékezni egoista ösztöneit, megtalálta a szere-tét, önmegtagadás, az áldozat értelmét és értékét, már adva is van a szociális ember. És ez a munkaterület megint a nő kezében van letéve. A gyermeknevelésen keresztül ő befolyásolja a kort, mely később következik el, ő rakja le szellem-erkölcsi alapjait az eljövendő kor-nak, mellyel a felnövő nemzedék társadalmát anyái képére és hasonlatosságára alakítja. «Man kann da-Soziale nicht vom Sozialen her, man kann es nur vom Geiste her ordnen.»

De a női hivatás szociális része nemcsak a családon belül lesz nagyjelentőségű, hanem az egész társadalom szempontjából is nagy súllyal esik latba. A férfi élet-tevékenysége ugyanis a harcra, a szerzésre, a hatalmi

aspirációkra való hajlamosságot mutat. Sok benne az aktivitás a külső erők értékelése. Ha ezeknek egyedül kellene érvényesülniök a társadalmi életben, úgy a pesszimista világnézeteknek volna igazuk és emberi életről alig is lehetne szó itt a földön. Amikor azonban a természettörvénynek célja volt a férfi hivatásterületek megszervezésével, ugyanakkor arról is akart gondoskodni, hogy ezek ellenkező hatásáramlások révén a végletektől megóvassanak. És erre a feladatra esik a női hivatás szociális része. Egyrészt enyhíti az aktivitást, másrészt bekötözi az ennek következetében megnyíló társadalmi sebeket. Az erőset fékezi, a kishitű támogatja és mindenütt ott van, ahol egyensúlyi helyzetet kell teremteni. Ő a poros országutak szerény vándorbotja é- a megújuló mindennapok ismeretlen katonája. Ő a felebaráti szeretet hivatott öre és nevelője, az emberi élet nagy vigyázója. Ő az örök asszony, az örök nő, akit a történelmi feminizmus ideáljával szemben a társadal-mák jövője szempontjából is nagyobb jelentőségűnek mondhatunk.

TARTALOM.

Előszó	3
--------------	---

I. RÉSZ.

Történeti feminizmus.

I. Feminizmus a szellemtörénet tükrében ...	7
II. Politikai érvényesülés	25
III. Gazdasági önállóság	33
IV. Nemi emancipáció	47
V. Nő a modern apokalipszisben	58

II. RÉSZ.

Új feminizmus.

I. Természetes hivatáskiválasztás	69
II. Az önálló nő	84
III. Egyéni választás	99
IV. Családi jogállás	110
V. Az anyaság.	119